

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) Author(s):	Paludan-Müller, Caspar Peter.; C. Paludan-Müller.
Titel Title:	<u>Herredagene i Odense 1526 og 1527 : et Bidrag til en kritisk Behandling af den danske Reformationshistorie</u>
Udgivet år og sted Publication time and place:	Kjøbenhavn : trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri, 1857
Fysiske størrelse Physical extent:	91 s.

DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

C. PALUDAN-MÜLLER

HERREDAGENE
I ODENSE
1526 OG 1527

1857

34² - 267, - 4°

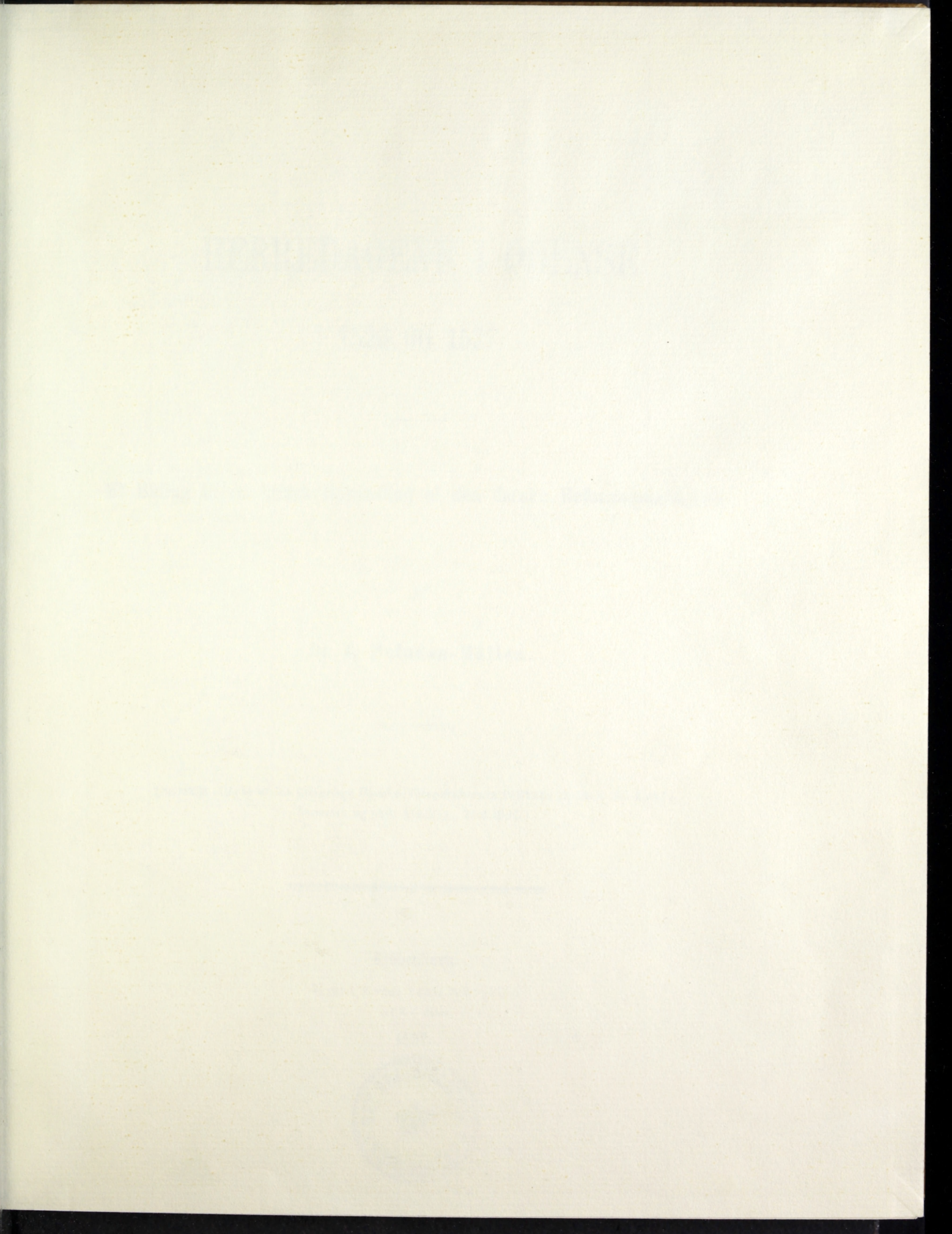
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 34 II 4°

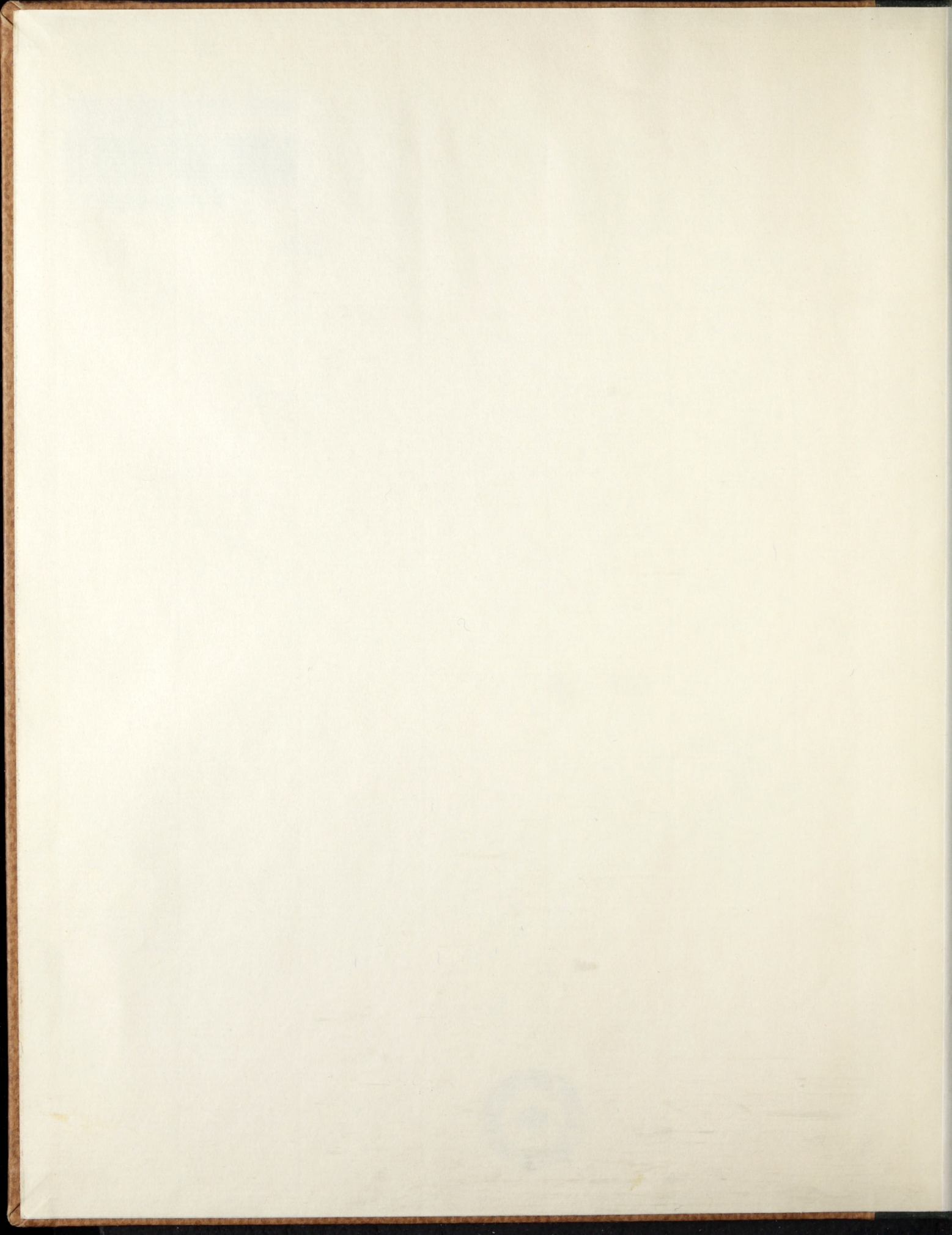

1 1 34 2 4 01145 9

+Rex

HERREDAGENE I ODENSE

1526 OG 1527.

Et Bidrag til en kritisk Behandling af den danske Reformationshistorie.

Af

Dr. C. Paludan-Müller.

(Særskilt aftrykt af det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 5te Række,
historisk og phil. Afdeling, 2det Bind.)

Kjöbenhavn.

Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri

ved F. S. Muhle.

1857.

6259

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1901

Et libere in hunc locum adnotanda sunt

Dr. J. C. ...

Förste Afdeling.

Den danske Reformationshistorie har i de tre Aarhundreder efter den evangeliske Læres Indførelse her i Landet udviklet sig paa Grundlaget af det da seirende Parties Fortællinger og Domme. Uden gennemgribende Kritik har den yngre Historiker i det Hele optaget den ældres Fremstilling, maaskee foröget den med enkelte Stykker af et nyt Stof, modificeret et eller andet Punkt, men dog væsentlig gjengivet den i de samme Omrids og den samme Belysning som Forgængeren. Det var *Münter*, der i sine to kirkehistoriske Hovedværker fuldstændigst samlede denne ældre Opfatning i de første Tiaar af dette Aarhundrede, og ved Reformationsfesten i 1836 gjaldt den som fast og afgjort, saa at den baade i officielle og private Skrifter fremstilledes for det danske Folk som den tilstrækkelig prøvede Sandhed til Oplysning om en af de mindeværdigste Forvandler, dets Liv har gennemgaaet.

Men netop denne Fest foranledigede strax eller senere Studier og Arbejder, der gik betydeligt ud over det hidtil Antagne og i al Stilhed forberedte dettes Opløsning. Vel har den hele Reformationshistorie, dens indre Sammenhæng i det Hele, eller dens Forhold til den store Kamp i Udlandet, ikke været Gjenstand for nogen ny kritisk Behandling; men flere af vore Historikere have leveret Bidrag og Monographier, hvor en heel Deel nyt Stof er draget frem for Lyset og en friere historisk Aand har gjort sig gjældende i Dom over og Skildring af enkelte betydelige Personligheder, vigtige Begivenheder, Magthavernes Holdning og Foretagender. Det er især Biskop *Engelstofts* og afdöde Registrator *Knudsens* Arbejder og Meddelelser, hvorom dette gjælder; og til disse slutte sig enkelte Undersögelser af Andre, saa at allerede saa meget er vundet, at om Nogen vilde forsöge en Fremstilling af dette Parti af vort Fædrelands Historie, maatte den allerede nu komme til at see heelt anderledes ud end de, der fremkom ved den sidste Reformationsfest. *Joachim Rönnow* og *Peder Palladius*, *Hans Tausen* og *Povel Eliesen*, Literaturen, navnlig Polemiken imellem det Gamles og det Nyes Forkæmpere, Herredagene i Kjöbenhavn 1530

og 1533, staae nu i et andet Lys end paa *Münters* Tid, og til adskillige andre Punkters rigtige Bedømmelse ere saa mange Bidrag fremkomne, at Ingen længer kan berolige sig ved den ældre Fremstilling.

Den Vei, vore Historikere saaledes ere komne ind paa, er vistnok den rigtige, ikke alene fordi en enkelt Mand vanskeligt vilde have kunnet fremdrage og overvælde det hele nye Stof, hvoraf allerede den mindre Deel, som indtil nu er offentliggjort og bearbejdet, har paa nogle vigtige Punkter sprængt de gamle Forestillinger; men fornemmelig fordi den Tankens Frihed for det Overleveredes hæmmende Baand, der ogsaa paa den historiske Videnskabs Omraade er Frugten af de senere Aars Gjæringer, maa have Tid til at gennemtrænge de ældre Skildringsers baade Stof og Form paa alle Punkter, hvis det skal blive muligt at rydde Pladsen fuldstændigt og opføre en Nybygning af gamle og nye Materialier. Heri ligger da Opfordringen til at gaae videre frem ad samme Vei hellere end at give en ny samlet Fremstilling, der endnu ikke er tilstrækkelig forberedt og derfor neppe kunde blive Andet eller Mere end et i videnskabelig Henseende umodent Forsøg.

Der er neppe noget andet Hovedpunkt i den danske Reformationshistorie, som stærkere opfordrer til en monographisk Behandling end Odense Herredag af 1527. Den hidtil gjældende Fremstilling af Reformationens Gang betinges af det, vore Historieskrivere fra *Hvitfeld* til *Münter* have sagt os om denne Herredag. Efter deres Fremstilling var det egentlig da og der at Reformationens Seier afgjordes; men for Enhver, der alvorligt søger Grund og Sammenhæng i Begivenhedernes Udvikling, bliver der da ogsaa noget Gaadefuldt i de følgende Aars Historie. Hvorledes kunde Kampen vare i ni Aar efter Odense Herredag, naar de Evangeliske allerede dengang vare blevne lige berettigede med den bestaaende Kirkes Tilhængere, naar dennes Prælater da havde maattet underkaste sig en evangelisksindet verdslig Regering, og naar Klosterløsternes saavel som Coelibatets forpligtende Kraft strax ved Indgangen til Bevægelsen blev brudt og dermed Kirkens Disciplin over den hele lavere Geistlighed tilintetgjort? Og naar man ikke hester Blikket paa Kirkens Stilling i Öieblikket alene, men søger at omfatte hele Situationen i og udenfor Landet, bliver det ubegribeligt, hvorledes Kong *Frederik* var bleven istand til allerede i det første Aar efter at Reformbevægelsen egentlig var begyndt i Viborg, at afpræsse Kirkens Overhoveder saadanne Indrømmelser, eller hvad der kan have bevæget disse, der faa Aar tidligere havde jaget en anden Konge i Landflygtighed og endnu i adskillige Aar havde Fleertallet i Rigsraadet paa deres Side, til i Tavshed og uden Modstand at lade *det* skee, der var eensbetydende med en Dödsdom over den Kirke, de tjente, og over deres egen Stilling som Rigets første Stormænd.

Hertil kommer, at Dommen over Prælaternes Adfærd i Reformationskampen væsentlig bestemmes af en rigtig Forestilling om Odense Herredag. Det saa ofte opstillede

Billede af hoved- og hjerteløse Formænd for en allerede retlig, med deres eget Sam ykke, dødsdømt Sag, hvilke desuagtet endnu i mange Aar ved allehaande Drillerier imod den i det mindste som lige berettiget anerkjendte nye Sandheds Talsmænd kun vise deres vanmægtige Ondskab, vil findes betydeligt carrikeret, naar man gjennem en Prøvelse af det, der allerede tidligt foran i den danske Reformation skal være vedtaget som Lands Lov, kommer til den Erkjendelse, at Odense Herredag ikke forandrede det i den danske Nationalkirke indtil da gjældende Retsforhold saaledes, som vore Historieskrivere antage. — Til en rigtig Forstaaelse af Danmarks Reformationshistorie er en rigtig Forestilling om Odense Herredag, eller, som det Følgende skal vise, Odense Herredage, vigtigere end noget andet enkelt Punkt.

Herredagen af 1527 er sidst og fuldstændigst skildret af *Münter*. Ved hans Fremstilling staaer denne Sag endnu baade hos Læg og Lærd¹⁾. For at faae Pladsen til en ny Fremstilling ryddet, er det nødvendigt først at prøve denne Forfatters Fremstilling.

Münter stiller hele Sagen saaledes, som om *Religionsspørgsmaalet* havde været Hovedgjenstanden for Herredagens Forhandlinger. Han lader Kong *Frederik den Første* foranledige denne Forsamling og aabne den i Odense den 1ste August 1527, hvor Kongen selv skal være optraadt som den nye Læres Talsmand i en velsat latinsk Tale, hvis væsentlige Indhold *Münter* gjengiver i Udtog²⁾. Derpaa lader han Prælaterne i deres Forlegenhed ligeoverfor Kongen som den, der var gaaet offentlig over til Luthers Parti, søge at vinde Fleerheden i Rigsraadet ved at gjendrive og afvise de Fordringer, nogle af Adelen havde stillet til dem, — en Fremgangsmaade, der ikke uden Grund dømmes som forkeert, og som den, der maatte blive uden al Indflydelse paa de Evangelisksindede og paa Folket. „Med dette Forsvar for deres Rettigheder“, vedbliver Forfatteren, „forbandt „Prælaterne ogsaa Klager over Indgreb i samme. Allerede tilforn havde de besværet sig „over, at efter den nye Læres Indførelse i Landet var den jyske Almue dem ulydigere, „end den havde været i hundrede Aar, i Henseende til Tiendens og andre Afgifters „Ydelse. De havde fremdeles ført Anke saavel over Mishandlinger, som Munkene maatte „udstaae, naar de gik omkring for at bette, som ogsaa overalt over Kjætteriets Fremgang. „Men Kongen havde behandlet denne Sag paa en meget lidet tilfredsstillende Maade; thi da „ogsaa den jyske Almues Klager vare indkomne, havde han tilkjendegivet Rigsraadet, at „derpaa endnu intet Svar kunde gives. Ei heller vilde han tvinge Nogens Samvittighed,

¹⁾ Biskop Engelstoft har i 3die Bind af Real-Encyclopädie für Protestantische Theologie und Kirche, S. 580-612, givet en Artikel om Danmarks Kirkehistorie. De faa Linier, her findes S. 603 om Herredagen 1527, ere uden Sammenligning det Rigtigste og Bedste, der hidtil er sagt om den; men de kunne selvfølgelig ikke udtømme Sagen.

²⁾ *Münter*, den danske Reformationshistorie, 1ste D. Kbhvn. 1802, S. 494, 497 ff. — F. *Münter*, Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen, 3ter Th. S. 198-216.

„og havde med Hensyn dertil erklæret, at han ikke kunde formene Nogen at troe, hvad
 „ham selv tyktes, men derimod lovet at lade dem straffe, som overfaldt Tiggermunkene.
 „I Anledning af denne Resolution forestillede Rigsraadet, at Urolighederne i Nörrejylland
 „let kunde bryde ud til aabenbar Krig, og raadede derfor at gjøre en endelig Beslutning
 „derom paa samme Herredag, og strax lade affatte en offentlig Bekjendtgjorelse: „at
 „Bönder og menige Almue skulde give deres Bisper og Sognepræster deres Rente og
 „Rettighed, som de dem af Arilds Tid givet have; eller at de tiende hvert tredie (sic) Stykke
 „Korn og Qvæg efter Guds Lov og Kongernes Anordninger, og dermed være frie for
 „Biskopsgave, Brudevielse, Kirkegang, Redsel og andre deslige Byrder; dog at hver
 „offer og giver slig Sjælegave og anden Almisse, som Gud skyder ham i Sinde.“
 „Med dette billige Forslag forbandt Rigets Raad en Advarsel til Kongen selv, at vaage
 „over sine Embedsmænds Opførsel. Ikke Geistligheden alene trykkede Folket: Embeds-
 „mændene vare ligesaa haarde imod det; og naar Rigsraadet havde bevilget nogen
 „Pengehjælp af Klostre og Kirker, toge disse mere, end Kongen fik, og aflagde intet
 „ordentligt Regnskab. Hvad den af Geistligheden saa ivrigt önskede Samvittighedstvang
 „angik, saa var det vel ikke de verdslige Rigsraaders Mening, at den skulde udöves; men
 „Biskoppernes Indflydelse var for stor til, at de jo i Noget maatte give efter for dem.
 „Rigsraadet forlangte altsaa, at Kongen vilde igjenkalde de Beskærmelsesbreve, som de
 „nye Prædikanter givne vare.“ Fremdeles: „at de omkringreisende Præster og forløbne
 „Munke enten skulde vende tilbage til deres Klostre eller inden becilig Dag og Tid
 „römme Riget; og at, for at forekomme videre Stridigheder, hver Biskop i sit Stift selv
 „tilbörligen maatte straffe dem, som overskrede den dem bevilgede Tid, og de Præster
 „og forløbne Munke, som imod Guds Lov og den hellige Kirkes Skik og Ordinants, samt
 „imod det gamle og nye Testament, traadte i Ægteskab; indtil et almindeligt christeligt
 „Concilium blev samlet, efter hvis Beslutning Prælaterne gjerne vilde rette sig. Enhver
 „af dem vilde ogsaa i sit Stift, hvor der var Mangel, skikke gudfrygtige lærde Præster,
 „som skulde lære og prædike det hellige Evangelium Jesu Christi Ord for Almuen.““

„Af denne Rigsraadernes Forestilling sees, at deres Stemning i det Hele ikke var
 „gunstig for det evangeliske Parti, omendskjönt man vel ogsaa indsaae, at Bisperne vare
 „gaaede for vidt med deres Fordringer, og sögte at indskrænke dem. Alligevel trængte
 „Kongen dog tilsidst igjennem ved Hjælp af nogle Rigsraader, som yndede Reformationen,
 „og i Spidsen for hvilke stod den ædle Mogens Gjõe. Han udrettede saa meget, at en
 „Constitution blev affattet og bekjendtgjort, hvilken ligefrem bör ansees som et Tolerants-
 „Edikt for de Evangeliske og som den Grundvold, hvorpaa Reformationens Bygning siden
 „blev opført. Bestemmelserne i denne Constitution vare fölgende:

„1. Fra denne Dag af skulde hver Mand have Samvittighedsfrihed, saa at Ingen

„skulde være beføiet at kræve Nogen til Regnskab for hvad enten han var
„luthersk eller catholsk. Enhver skulde sørge for sin egen Sjæl.“

- „2. Kongen tog de Lutherske, som hidtil ei havde havt fuldkommen Sikkerhed og
„Leide, i samme Beskyttelse som de Catholske.“
- „3. Den siden nogle Aarhundreder Kirkebetjentene, Domherrerne, Munkene og alle-
„haande Geistlige forbudne Ægtestand blev tilladt, og det blev overladt Enhvers
„frie Villie, om han vilde træde i Ægteskab eller forblive i *Reenlivenhed*.“
- „4. For Fremtiden skulde Bisperne ikke mere søge Pallium i Rom, men indhente
„Confirmation hos Kongen, naar de først retmæssigen vare valgte af Kapitlerne,
„som heri beholdt deres Rettigheder.“

„Læserne skjønne letteligen, at ikkun den öiensynlige Fare for at miste langt Mere har
„bevæget Biskopperne til at lade saadan Constitution udstede, som dog neppe havde
„kunnet sættes igjennem uden deres i det Ringeste stiltiende Samtykke. Saa meget havde
„altsaa Tiderne forandret sig, at de ikke engang vovede at tale om kirkelige Censurer,
„med hvilke de i forrige Tider altid havde været tilrede. Ægteskabets Frigivelse maatte
„bebude Opløsningen af Hierarchiets faste Baand og derfor være dem i høi Grad ubeha-
„gelig; og Lösrivelsen fra Forbindelsen med Rom (thi hvad der kaldes Pallium er formo-
„dentlig ved en Misforstaaelse sat istedetfor pavelig Confirmation, da Pallium alene tilkom
„Erkebiskoppen) var allerede saa godt forberedt, og udentvivl aftalt mellem Kongen og
„de ham hengivne verdslige Rigsraader, at de ogsaa her ikke vare istand til at afbøde
„Slaget. Overalt maa Kongen, eftersom Sagerne tilforn havde staaet, og Pluralitetens
„Stemning havde været i Rigsraadet, have overrasket dem og deres Tilhængere og vundet
„saa stor en Pluralitet, at videre Modstand fra deres Side var forgjæves. Derimod erholdt
„Geistligheden en anden saare vigtig Fordeel, nemlig Sikkerhed for Tienderne, som man
„havde gjort dem stridige, og som nu bleve paany stadfæstede under Kongens og Ade-
„lens Garanti; hvorimod efter Rigsraadets Forslag Almuen blev fri for Bispegave, Brude-
„vielse og andre slige af Geistligheden paalagte og for Folket utaalelige Byrder. Enhver
„skulde i Fremtiden være berettiget til at give Sjælegave efter Behag. Derimod skulde
„Biskopperne, Prælaterne, Klostre og Geistlighed blive i uforkrænket Besiddelse af deres
„Eiendomme efter Landslov, saalænge til det vindes dem fra med Loven. Præster, Munke
„og Kleresi skulde ikke kunne stævnes til Thinge, men alene for deres tilbørlige Dommere
„og Prælater, undtagen i Sager, som angik Jordeiendomme, hvor Herredsting og Lands-
„thing skulde dømme. Og hvad endelig Striden angik imellem Biskopper og Adel, da
„hines Tjenere vare friere for kongelige Embedsmænds Tiltale i kongelige Sager, end
„disses, og Adelen fordrede samme Rettighed som Bisperne, saa blev vedtaget, at Bisper
„og Prælater skulde beholde og bruge deres hidtil havde Jurisdiction, sætte i aabenbare
„Skrifte og Pönitents hvem som forljente det, dog saa, at Kronen, Adelen og lærde Mænd

„toge Böder og Faldsmaal af deres egne Bønder og Tjenere efter Loven, undtagen Mand-
 „slet, Kirkefred og hvo som slaer Præster eller Klerker i Kirken eller paa Kirkegaard,
 „eller tager og röver fra Kirke eller Kirkens Personer uden Dom eller Rettergang. Alle
 „lovlige og i Livssager nödvendige Sandemænds Tog og andre Tog, samt Nævninge, som
 „sværge skulde, skulde stævnes for Bisper og Prælater, og Bydemænd (sic) efter Loven;
 „og alle andre Sager, som pleie at forhandles for Bisper og Prælater; og fældes de, da
 „gange om deres Fald som forskrevet staaer, saa hver tager Faldsmaal af sine Tjenere;
 „dog saa, at hvilke Sager som fældes eller kommer for Os (Kongen), det Fald bliver hos
 „Os paa Kongens Vegne, som gammel Sædvane haver været.“

Saavidt *Münter*. Vi ville her ikke indlade os paa en kritisk Prövelse af denne Fremstillings *Indhold*, der bedst bedømmes ved at sammenstilles med Herredagens Forhandlinger i deres Fuldstændighed. Men her holde vi os alene til Spørgsmaalet om Fremstillingens *Kilder*. Og disse ere ikke vanskelige at finde; de ere ikke andre end hvad *Pontoppidan* har i *Annalerne*, i Forbindelse med tre Aktstykker: *Odense Reces* af 20de August 1527, som findes i *Hvitfelds* Frederik den Førstes Historie og i *Kolderup-Rosenvinges* Samling af gamle danske Love; dernæst Prælaternes Svar paa Adelen's Artikler, samt et Stykke af Rigsraadets Gjensvar paa Kongens første Svar til Raadet¹⁾, hvilke to sidste Aktstykker vistnok vare sande Berigelser, dengang da *Münters* Værk udkom, men ikke ere ret forstaaede af ham, der endnu ikke havde alle Herredagsakterne, og desuden nu ere offentliggjorte efter de fuldstændigere og bedre Afskrifter eller Udkast, Geheimearchivet eier. Saaledes som disse Akstykker staae hos *Münter*, oplyse de aldeles ikke, hvorledes Herredagen kunde fåae det Udfald, Forfatteren mener, den fik, hvorfor han egentlig kun ved det Magtsprog: „Alligevel trængte Kongen igjennem“, kan forklare det, eller rettere sagt overhugge Knuden uden at løse den.

Den Skibyske Krönike er vel anført af *Münter*²⁾, men kun som et Vidnesbyrd om Catholikernes Dom over Herredagen, ikke som et Hjælpemiddel til dennes Historie, der hos *Münter* overalt kun er stilistisk, ikke kritisk sammenarbejdet efter *Pontoppidan* og de tre nævnte Aktstykker. Kongens Tale og den formeente Constitution ere ligefrem optagne fra *Pontoppidans* *Annaler*; og hvad der meddeles af *Recessen* fører ikke ud over disse. Men til *sin* Beretning om *Odense Herredag 1527* har *Pontoppidan*³⁾ ingen andre Hjemmelmænd end *Cort Aslak* og *Hvitfeld*. Fra den Førstnævnte har han optaget Kongens latinske Tale, dog med den Misforstaaelse, at vi her have Kongens egne Ord; medens

1) *Münters* Reformationshistorie, I, 544 ff., 556 ff. — *Münter* har disse Aktstykker af de ucorrecte Bartholinske Afskrifter paa Universitetsbibliotheket.

2) Anf. Sted S. 511, Anm.

3) *Annales Eccl. Dan.* 2, 804-807.

Aslak siger, at Kongen talte omtrent saaledes¹⁾, hvormed han tilstrækkeligt har tilkjendegivet, at det er ham, Forfatteren, der har sat Indholdet af den formeente kongelige Tale i Stiil. Det er ogsaa fra *Aslak* at *Pontoppidans* Angivelse af de fire Artikler om almindelig Samvittighedsfrihed, Leide for de Lutherske, Præsteægteskab og de valgte Biskoppers fremtidige Stadfæstelse af Kongen hidrøre, dog saaledes, at *Aslaks* første og anden Artikel har *Pontoppidan* trukket sammen til sin første Artikel; og medens *Aslak* giver Kongens Forbud til Biskopperne imod at kjøbe Pallium i Rom som en særskilt Bestemmelse, udenfor Constitutionen, har *Pontoppidan* föiet det som den fjerde Artikel til denne. Dette er en reen Vilkaarlighed, hvortil ikke engang hans anden Hjemmelsmand, *Hvitfeld*, har givet nogen Anledning; derimod hidrører det Uddrag, *Pontoppidan* meddeler af en anden Constitution, alene fra *Hvitfeld* og er ikke Andet end et kort og tildeels misforstaaet Udtog af Odense Reces af 20de August 1527.

Der kan altsaa ikke tillægges *Münters* Kilde, *Pontoppidan*, anden Betydning end den, *Cort Aslaks* og *Hvitfelds* Beretninger om Herredagen have, eller egentlig ingen anden end den, der tilkommer den Sidstnævntes Beretning; thi *Aslaks*²⁾ er atter slet intet Andet end en noget höitrvænde stilistisk Udförelse af *Hvitfelds* Fortælling. Man seer det ikke alene deraf, at *Hvitfeld* er den eneste Kilde, han citerer, men fornemlig af den gjennemgaaende Overeensstemmelse saavel i de enkelte Mometers Indhold og indbyrdes Orden, som næsten i selve Ordene. Kongens Tale, der hos *Aslak* er bleven til en umiddelbar Henvendelse til Biskopperne, følger Punkt for Punkt hvad *Hvitfeld* har givet som denne formeente Tales Indhold. Men hvad *Aslak* har som en af fire Artikler bestaaende Constitution, er sammenstykket af hvad *Hvitfeld* giver spredt i enkeltstaaende Punkter.

Hvitfeld bliver saaledes den eneste Kilde til *Münters*, *Pontoppidans* og *Cort Aslaks* Beretninger om Kong *Frederik den Førstes* Tale, de fire Artikler og Recessen af 20de August 1527; *Hvitfelds* jævne danske Fortælling er sat i pyntelig latinsk Stiil af *Aslak*, der gjengives paa Tydsk af *Pontoppidan* med en Tilsætning af egne Bemærkninger, og med yderligere Tilsætning af samme Art atter kommer frem hos *Münter* paa Dansk, der dog foröget med riglignok ufuldstændigt forstaaede Uddrag af to ucorrecte Documentafskrifter, hvilke imidlertid ikke have sat denne Forfatter istand til at gennemskue Manglerne og Feilene hos hans Forgængere.

Staaer dette fast, da maa det ogsaa indrømmes, at det savner al Hjemmel, naar *Aslak*, *Pontoppidan* og *Münter* lade de fire store Indrømmelser, der efter deres Mening

1) Rex ipse in hanc sententiam episcopus affatur.

2) Conradus Aslacus, Bergensis, Oratio theologico-historica de religionis per D. Mart. Lutherum reformatæ origine et progressu in Germania et ejusdem in hisce regnis Daniæ et Norvegiæ - - plantatione cet. Hafniæ 1621; Ark C, Blad 4, S. 1 ff.

bleve gjorte Reformpartiet: Samvittighedsfrihed, den verdslige Magts Beskyttelse, Præsteægteskabet og Ophævelse af Prælaternes Forbindelse med Rom, fremtræde som de enkelte Artikler i et *samlet Aktstykke*; thi *Hvitfeld*, Kilden, giver dem netop som enkeltstaaende, særskilte Bestemmelser.

Paafaldende er det, at ikke allerede Spørgsmaalet om det formeente Aktstykkets retlige Beskaffenhed, paa hvilken dog de fire Artiklers Lovskraft maatte beroe, har paa-trængt sig de nævnte Forfattere. *Aslak* bruger Udtrykket: „a rege et reliquo senatu pronunciatum est“, og: „iisdem comitiis cautum est“; han har da vel tænkt sig Constitutionen fremkommen som en Herredagsbeslutning, om og kun vedtagen af Kongen og de verdslige Rigsraader, altsaa dog som en *Reces*; desuagtet taler han ogsaa om et kongeligt Edikt. *Pontoppidan* lader Kongen ved nogle Rigsraaders Bistand trænge igjennem Prælaternes heftige Modstand og bevirke, at Constitutionen fastsattes „publica autoritate“; men man faaer ikke at vide, om han dermed har meent et kongeligt Mandat eller en *Reces*. Hvis han overhovedet har tænkt noget Bestemt ved hiint Udtryk, har det vel snarest været det Sidste; thi den virkelige *Reces* af 20de August kalder han ogsaa en *Constitution*. *Münter* synes det slet ikke at være faldet ind, at spørge om Constitutionens *Form*, eller om den Autoritet, fra hvem den maa tænkes udgaaet; han siger blot, at den blev affattet og bekjendtgjort. Og medens *Hvitfeld* holder Artiklerne om Samvittighedsfrihed, Præsteægteskab og den kongelige Confirmation baade ud fra hverandre og afsondrede fra Recessen, forbi-gaaer *Aslak* ganske Recessen, *Pontoppidan* sammenfatter de første Artikler som et fra Recessen forskjelligt, men betydeligere og vigtigere Aktstykke, hvorimod *Münter* lader Alt fremtræde som een Akt; i det mindste kan man af den stilistiske Forbindelse, hvori han bringer Recessens Bestemmelser med Constitutionens, ikke skjønne, at han har tænkt paa to forskjellige Aktstykker, hvilket ogsaa er saa meget mindre sandsynligt, som han paa et andet Sted urigtigen henfører Hovedbestemmelsen i Recessen til en Herredag, han antager blev holdt i Odense 1525.¹⁾

Disse Bemærkninger føre altsaa til det Resultat, at *Aslaks*, *Pontoppidans* og *Münters* Beretninger om den formeente Constitution ikke ere tre, men en og den samme, som den Yngre ligefrem har optaget af den Ældres Bog, men dog uden at de derfor stemme nøiagtigt overeens indbyrdes, og at de vilkaarligt have lagt til og forandret deres

¹⁾ Reform. Hist. 1, 450; jfr. Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen, 3, 163. Feilen hidrører fra en Miskjendelse af det Aktstykkets sande Beskaffenhed, der findes i Danske Mag. 4, 250. Dette er vel dateret Kjöbenhavn Fredag efter Vor Fruedag assumptionis 1525, men bestaaer af to ganske forskjellige Brudstykker af to forskjellige Herredagsbeslutninger og er rimeligviis saaledes sammendraget til Brug i et eller andet Cancelli. Jfr. Rosenvinges Gl. Danske Love 4, XXXV og min Jens Andersen Beldenak, 2den Udg., Anm. XI, S. 121.

eneste Kilde, samt endelig, at de lade den af dem antagne Constitutions rettlige Beskaffenhed være ganske ubestemt.

Vi vende os til *Hvitfeld*. Først ville vi høre hans Beretning, saavidt den vedkommer os her.¹⁾

„Til Odense paa den Herredag, som holdtes Anno 1527 Vor Frue Dag Assumptionis, foreholdt Kong Frederik alle Bisper, at de tilbørligen skulde forestaae deres Kald og Embede, eller i det mindste skulde forskaffe, at Guds Ord reent og klart maatte alle vegne udi deres Stifter blive lært og forkyndt. De have vel hørt, hvilken Forandring er skeet udenlands; her i Riget have og Mange beklaget dem, at de istedetfor Guds Ord og Evangelium høre en Hob Fabler, Mirakler og Jertegn, en erdig Handel og menne skeligt Paafund; de ville forskaffe, at Guds Ord puurt og klart maa læres. Og endog han vel haver svoret at skulle holde dem ved den romerske Kirkes Lærdom og Religion, saa forseer han sig dog til, at de ikke ville hentyde hans Eed at skulle henstrække sig til al den Lærdom og Vildfarelse, som udi den romerske Kirke findes. Og er ingen Tvivl, at udi saadan Langsommelighed af Aar og Tid jo skal allehaande Misbrug og Falsk være indfalden og opkommen. Han haver svoret Bisperne at blive ved deres Stand; derudi vil han ingen Forhindring gjøre dem, eller for hans egen Nyttes Skyld tragte efter deres Stand at forandre, imedens de deres Embeder tilbørligen ville forestaae. Dermed ville de saa bestille det, som de ville ansvare for Gud; thi han saavel som de ere Gud mere pligtige end Alt, hvad udi Romerkirke læres og prædikes, at efterfølge videre, end hvad af Guds Ord kan have Bistand. Herom ville de være fortænkte. Og fordi at den lutherske Lærdom nu saa vide var indplantet her udi Riget, at den stod ikke til med Magt at fortrænges uden Rigets store Skade og Fordærv, man tilmed saae og forfoer udenlands, at hele Landskaber og Stæder faldt fra den romerske Kirke, saa det ikke kunde hedde noget Kjætteri: derfor vilde H. Majestæt tilstede begge Religioner her udi Riget, indtil saa længe et almindeligt generale Concilium haver været holdt udenlands, som hver Mand forhaabede. Hvad da om Religionen bliver besluttet, vil han og al Christendommen rette dem efter. Udi lige Maade, endog Bisperne vare der hardt imod, blev constitueret, at hver maatte leve fri urandsaget i deres Conscients enten ved den papistiske eller lutherske Lærdom, og de Lutherske at blive i hans Beskyttelse. Udi lige Maade gjordes der et Mandat, hvorudi blev tilladt, at Munke, Nonner og hvem af de Geistlige, som vilde gifte dem, det skulde være dem uformeent; derover forlode Mange Klosterlevnet, uddroge af Klostrene, og hellere vilde være udi Ægteskab end uden, saa at Klostrene paa det Sidste bleve öde. Guds Ord begyndte ogsaa allevegne

¹⁾ Hvitfeld, Frederik den Førstes Historie. Qvartudg. S. 149 ff.

„at læres (dog dem endda ingen Kirker var indgivne), saa at Almuen fandtes uvillig at „give Tiggebrødre og andre Bellerordner nogen Almisse, hvilket og voldte, at Klostrene „bleve öde.“ — — — „Paa samme Herredag blev samtykt, at ingen Bisp herefter skulde „kjöbe Pallium til Rom, men Kapillerne at blive ved deres Election, og Confirmation at „tages hos Danmarks Konger, hvilket blev af alle Bisperne samtykt og forseglet. Og fordi „at Adelen og Bisperne paa de Tider var nogen Uenighed imellem udi saa Maade, at „Bisperne vilde beskatte og besvære Adelens Bönder med Sagefald efter den geistlige „Ret, uanseet, at i Kong Frederiks Haandfæstning dem var efterladt Hals, Haand og alle „40 Marks Sager med deres egne Tjenere, da forligte Kong Frederik Ridderskabet og den „geistlige Stand formedelst et Hans Majestæts aabne Brev saaledes.“

Derefter følger Odense Reces af Tirsdag efter Assumptionis Mariæ 1527, om hvilken siden vil blive nærmere handlet.

Prøver man nu *Hvitfelds* Troværdighed i denne Sag, maa det först bemærkes, at han ikke er nogen samtidig Forfatter, hvis Beretning kunde gjælde som en oprindelig Kilde. Han skrev sin Frederik den Førstes Krönike 69 Aar efter Odense Herredag; og han hverken anförer eller paaberaaber sig Aktstykker, saa at man efter hans almindelige Fremstillingsmaade maa antage, at han her overhovedet ikke har havt saadanne for sig. Han maa altsaa have grundet sin Fremstilling paa Ældres, En eller Fleres, Beretning. Hvo denne eller disse have været, siger han ikke; man maa gjætte sig dertil, og da ledes man nærmest til at tænke paa den ældre *Hans Svaning*, som blev Historiograph 1553 for at skrive Danmarks Historie indtil den nyeste Tid.¹⁾ *Svaning* har ogsaa tildeels udfört dette Hverv saaledes, at han paa Latin forfattede en Historie fra *Dan* til *Christian den Anden* i 3 Tomer, eller, som det ogsaa hedder, i 7 Böger, og desuden enkelte Arbejder til de fölgende Tidens Historie, saasom en Afhandling om Aarsagen til Kong *Frederik den Andens* Krig med de svenske Konger *Erik den Fjortende* og *Johan den Tredie*, for ikke at tale om *Rosæfontani Refutatio calumniarum Johannis Magni*, der nu almindelig tillægges *Svaning*. Det er derhos vist, at denne paatænkte en *Christian den Tredies* Historie, og at han i det mindste har gjort Samlinger til den, navnlig til Reformationshistorien.²⁾ At han da ogsaa har enten bearbejdet, eller dog samlet til, *Frederik den Førstes* Historie, der var Bindeleddet imellem *Christian den Andens* og *Christian den Tredies*, kan med Rimelighed forudsættes. Men *Hvitfeld* har været i Besiddelse af *Hans Svanings* historiske

1) Nyerups Fortegnelse paa kongelige danske Historieskrivere, i Tillæget til hans Udgave af *And. Sör. Vedels* Skrift om den danske Krönike at beskrive, S. 65 ff.

2) *Joh. Svaningii* (jun.) *Chronologia Danica*, Hafniæ 1650, p. 29-30. Wegener, *Historiske Efterretninger om Anders Sörensen Vedel*, 2den Udg. S. 111, Anm. 3, S. 127, Anm. 11. *Svaningii* (sen.) *Christiani II, D. S. et Norv. regis vita*, an. 1670 S. 178. N. D. Mag. 3, 23 ff.

Arbejder¹⁾ og har benyttet dem til sine Værker.²⁾ En Forbindelse imellem *Hvitfelds* Fremstilling af Odense Herredag og et kun formodet Arbeide af *Svaning* kan naturligviis ikke nærmere paavises; men saameget synes dog ubestrideligt, at *Hvitfelds* Kilde her har været latinsk; Kong Frederiks Tale, hvis Indhold *Hvitfeld* gjengiver i oratio obliqua, bærer Præget af at være et Uddrag af et latinsk Stykke, behandlet paa samme Maade, som vi andensteds see at *Hvitfeld* har gjengivet *Svanings* Latin.³⁾ Talen er hos *Hvitfeld* urigtigen, som det længere hen vil vise sig, opfattet som et Angreb paa Prælaterne af Kongen, der her aabenlyst fremstiller sig som en Lutheraner, medens kun Et og Andet af dens Indhold fremkom i Herredagsakterne som et Slags Forsvarsindlæg fra Kongen imod Prælaternes og de øvrige Rigsraaders Angreb paa hans tvetydige Holding i Religionssagen. Nu ligner det ganske *Svanings* historiske Maneer, fra hans Tids Standpunkt beundrende Alt hvad Kong *Frederik* havde sagt og foretaget sig imod de catholske Prælater, at give paa de classiske Historieskriveres Viis som en fri, udarbejdet Tale det, hvis Indhold tildeels og saa omtrent forekom i Akterne. Derimod ligner det ikke *Hvitfeld* af stilistiske Hensyn saaledes at forandre Skriftstykker, der virkelig have foreligget ham selv.

Har denne Formodning, — thi videre udgiver det sig ikke for — at *Hvitfelds* Fremstilling her gjengiver et Arbeide af den ældre *Hans Svaning*, nogen rimelig Grund, maa Tilliden til denne Fremstilling betydeligt svækkes; thi Enhver veed, at *Svaning* hverken var Kritiker eller endog blot en Samler af almindelig Paalidelighed. Hans trykte Christian den Andens Historie giver Data nok til at begrunde denne Dom. Overalt var hverken hans, eller *Vedels*, eller *Hvitfelds*, eller *Krags* Standpunkt den historiske Kritikers, og kunde ikke være det: deres Tid var Samlingens Tid, hvor Arbeideren har fuldt op at gjøre med at finde Stoffet og overvælde det saa vidt, at det overhovedet kan bringes i Form; først meget senere kom Kritikerne, prøvede, veiede, forkastede eller stadfæstede det, der var tilbage af de Værker, hvormed hine havde udfyldt det store tomme Rum i Danmarks Historie imellem Saxo og den nyere Tid. Derfor tør det ogsaa siges, at selv om *Hvitfeld* ikke har haft en udarbejdet Fremstilling af *Svaning* for sig, selv om han har sammenstillet sin af *Svanings* eller andre Ældres Notitser og Smaaopsatser, kan ingen Kritiker berolige sig ved den alene, især naar det dog ikke kan antages, at *Hvitfeld* har haft andre af Herredagens Akter for sig end netop Recessen af 20de August 1527.

Saa meget i Almindelighed. Det blev „constitueret“, siger *Hvitfeld*, at Enhver maatte nyde Samvittighedsfrihed og at de Lutherske skulde nyde Kongens Beskærmelse.

¹⁾ See A. S. Vedels Brev till Valdem. Parsberg i Wegeners anförte Værk S. 200, Anm. 4.

²⁾ Dette trænger ikke til Beviis.

³⁾ Man sammenligne f. Ex. *Hvitfelds* Christian den Anden, Quartudgav. S. 13, nederst, med *Svanings* Christianus II, p. 55 „ut et Sigbritta“ cet.

Hvad han mener med, at det blev *constitueret*, er svært at sige. I Recessen af 20de August, som *Hvitfeld* selv meddeler, staaer det ikke; nogen anden *Reces* fra denne Herredag kjendes ikke, og kan med Sikkerhed siges aldrig har været til, da den et eller andet Sted, i denne eller senere Herredages Forhandlinger, eller i den heftige Polemik, maatte have efterladt sig Spor. Et kongeligt Mandat, et aabent Brev kan han vel heller ikke have tænkt paa; thi det Mandat, han strax efter siger blev gjort om Præsteægteskabet, omtales paa en saadan Maade, at Læseren nödvendigviis maa opfatte det som en anden og forskjellig Form for en offentlig Befaling. Det er af større Vigtighed, end det ved første Öiekast synes, at fastholde det Svævende og Usikkre i Talen om denne Constitution: man skulde troe, at den maatte være en offentlig Lovgivningsakt; men seer man den skarpt under Öine og forsøger at fastholde den, svinder den bort mellem Hænderne som et Taagebillede. Og lader man endog Spørgsmaalet om Formen fare, er der altfor betydelige Tvivlsgrunde tilbage til at man paa *Hvitfelds* usikkre Ord — thi paa dem alene staaer denne „Constitution“ — kan bygge en Overbeviisning om, at der paa Odense Herredag 1527 virkelig er fra Kongen og det verdslige Rigsraad trods Biskoppernes Modstand udgaaet en Lovgivningsakt, hvorved Lutheranerne have erholdt Religionsfrihed, og som altsaa har henstillet Lutherdom og Catholicisme som fra nu af ligeberettigede her i Landet. Det kan ikke forenes dermed, at den udvalgte Erkebiskop af Lund Aaret efter træder op imod de lutherske Prædikanter i Malmö med Fordömmelse af deres kjætterske Lære, idet han byder ikke Catholikerne i Malmö, men Malmöboerne overhovedet at vogte sig for den, og forbyder dem at tage noget Sakrament, „enten Daab, Vielse, Guds Legeme, den hellige Olielse eller Jordefærd“ af disse Præster.¹⁾ Han byder, han forbyder: hvor kunde *Aage Sparre* vove saaledes at trodse — ikke Kongens personlige Villie, men Landets Lov? og hvorledes kan det tænkes, at de Angrebne og deres Tilhængere ikke skulde have mödt ham med en Henviisning til denne? Derom höre vi dog Intet; og heller ikke ved andre Leiligheder, selv hvor det laa allernærmest, have de Evangeliske endog midt i Stridens Hede beraabt sig paa, at Samvittighedsfrihed var dem lovligen tilstaaet af Regeringen. Hvorfor taler *Hans Tausen* slet Intet derom i det heftige Svar til Biskop *Jens Andersen* af Odense?²⁾ og hvorfor er der ikke mindste Vink derom i hans yderst heftige, ja truende Tilskrift³⁾ til Kongen foran „Et tilbörligt strengt Svar af Dr. Morten Luther paa det Mandat, „som under keiserlig Majestæts Navn udgik nu i dette (15)31 Aar“ o. s. v.? *Tausen* stikker dog her Intet under Stolen; han opfordrer Kong *Frederik* til at bruge sin verdslige Kongemagt imod Papismen, uden at drömmе om, at der af Konge og Rigsraad skulde

1) D. Mag. 3, 236.

2) Münster, Reform. Hist. 2, 51 ff.

3) Stemmer fra den danske Kirkes Reformations Tid. Odense 1836, S. XXXII, ff.

være tilsiikkret begge Parter Religionsfrihed. Det er til Christus og hans Evangelium, til Sandheden, til Kongens egen bedre Indsigt han sætter sit Haab; han forsmaaer ingenlunde at benytte verdslige Betragtninger fra den faktiske Tilstand her i Landet, han minder Kongen om, at han har de Evangeliskes Prædiken at takke for den Magt over Kirken, der nu var lagt i hans Haand; men om en Lovbestemmelse, der satte dem og deres Modstandere paa lige Ret, veed han Intet.

Hvitfeld berætter videre, at der i Odense gjordes „et Mandat“, hvori det tillodes Munke, Nonner og Geistlige overhovedet at indgaae Ægteskab. Et *Mandat*, hedder det, et offentligt Aktstykke altsaa. Dette lyder saa afgjørende: her have vi altsaa ikke en saakaldt Constitution, svævende i ubestemt Taageskikkelse, men en Lov i Kjød og Blod, hvad enten det nu er Kongen, eller Kongen og Rigsraadet, eller Kongen og de verdslige Rigsraader, der har givet den. Men *Hvitfeld* selv har aabenbart ikke seet et saadant Mandat; han skulde da ikke have forsømt at meddele det eller i det mindste meddele noget Nærmere om det. Nu veed han kun at fylde 3 Linier med dets *Indhold*, der flyder over i den urigtige historiske Bemærkning, at det lokkede Munke og Nonner ud af Klostrene, saa at disse stode tomme. Og heller ikke dette tilsyneladende saa afgjørende Mandat har efterladt sig mindste Spor i det, der er os levnet af de følgende Aars Literatur og Historie. Man leder forgjæves efter et Citat, en Paaberaabelse, et Vink om et saadant Mandat saavel i de Evangeliskes egne som i deres Modstanderes Skrifter, selv i dem, hvor de allerheftigst kæmpe om Præsteægteskabet; og de Evangeliske maatte alle været slagne med Blindhed, om de havde forsømt at skjærme sig med det Skjold, der var fuldkommen stærkt nok til at fange alle Fjendens Pile: en retskraftig Lov, der tillod Præsteægteskabet i Danmark.

To Aar efter Odense Herredag 1527 udkom *Christen Schrocks* Bog om Præsteægteskab¹⁾. Det er et velskrevet og grundigt Arbeide, der satte denne Sag paa det Standpunkt, hvorpaa den blev i den danske Reformationsliteratur. *Peder Laurentsen*, Karmelitermunken, der blev Lector i Malmö, og *Frants Vormordsen* have ikke ført den videre. Og egentlig har Skriftet endnu den Dag idag sin fulde Betydning; thi alle Hoved-

1) En fæye forclaring oc beuittning aff skriften oc hellige Forfædernes ordt oc exempel, att then hellige stadt Egteskaff tilstedis oc icke forbydis Pæster eller klerckerid, som Dauen oc hans tilhengere haffuer lang tid gjort.

* * *

Christiernus Scroch.“

Det er en lille Quart paa 18 Blade med meget uordentlig Signatur. Nederst paa sidste Side staaer: „Impressum Malmogie Per Olauum Ulrici Decima octaua die Mensis Septembris Anni Domini Millefimi Duingentesimi Nicesimi Noni.“

Fortalen af *Peder Laurentsen* (saaledes kalder han sig selv, ikke *Lauritsen*) gaaer fra Blad A j, S. 2 til A ij S. 2.

grundene imod Coelibatet ere her fremstillede. Men saa heftigt *Christen Schrock* polemiserer imod Paven og Coelibatets Forsvarere, saa varmt han opfordrer Præster, Munke og Nonner til hellere at gifte sig end at leve i Skjörlevnet og indre Brynde, er der ingen Antydning af, at han kjender nogen Lovbestemmelse, der stiller det til deres eget Valg, om de ville holde Coelibatet eller ikke. Hvorledes skal man forklare det, at han sanker Alt sammen, hvad der kan gjöre Indtryk, fra Skriften, fra Kirkens Historie og ældre Ret¹⁾ saavel som fra fornuftig Betragtning af Menneskenaturen, og understötter det med historiske Træk, men glemmer at tilföie de simple afgjörende Ord: „Og hvad betænke I Geistlige Eder længer paa? Odense Herredag har jo givet Eder Lov til at gifte Eder, naar I selv ville!“ Ligesaa lidt kjender *Peder Laurentsens* Fortale et saadant Mandat som det, *Hvitfeld* vil er udgaaet i Odense: „Skjötter ikke“, tilraaber han Præster og Munke, „at Overvælde eller Prælater blive vrede eller forfølge Eder; værer ikke rædde for Gods eller Penges Fortabelse; det gjælder om Eders Sjæls Salighed; lyder mere Gud end „Mennesker; gjörer Eders Consciens fri; annammer, læser og vel agter denne efterfølgende Sermon og Tale, som *Christen Schrock* — — har ladet udgaae — — Eder til „Paamindelse og Husvale, som christeligen i Guds frygtelse ville overgive Fordömmelsens „Stat, som er Horeri og Skjörlevnet, og give Eder i den hellige Ægteskabs Stat.“

Have de da sammensvoret sig om at fortie den kraftigste Overtalelsesgrund, — den, at Præsteægteskabet allerede i to Aar havde været lovligt her i Landet?

Imod *Christen Schrocks* Bog satte *Povel Eliesen* et Kapitel i Skriftet imod *Malmö-Bogen*²⁾; men heller ikke denne Forfatter har nogen Tanke om, at han kæmpede imod en her i Danmark allerede afgjort Sag. Havde han vidst det, maatte han have skrevet i en anden Tone og brugt andre Grunde; navnlig er det indlysende, at han da, efterat have udviklet, paa hvilken Maade og under hvilke Betingelser Præsteægteskab efter hans Mening nu kunde tilstedes af Kirken, ikke kunde have sagt: „Men at Munke og Præster „udaf Hovmod og Dulhed, Christendoms Fædre uberaadte og uadspurgte, løbe til og gifte „sig som Sviin i Söle, haver aldeles ingen Aarsage (o: Undskyldning) hos Gud; ikke bör „det heller enten at have Forsvar eller Bistand af nogen christen Mand.“³⁾

1) De Evangeliskes Forkæmpere i Danmark beraabe sig hyppigt og med Forkjærlighed paa *Decretum Gratiani*, der jo unegteligt indeholder meget for dem Brugbart; derimod behage de andre Dele af den canoniske Ret dem ikke; i det mindste mindes jeg ikke at have fundet Citater af *Decretalerne*, og *Peder Laurentsen* taler i „En ret christen Underv.“ Ark K ij 2 om „deres trolöse og lögnagtige „Clementiner og Sextiner, Extravaganter og antichristelige Statuter“.

2) *Povel Eliesens* danske Skrifter, udgivne af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie ved C. E. Secher, 1ste Bind, Kjöbenhavn 1855, 10de Capitel „Om ætcheschaff och ætcheschaffs handell“, S. 412-437.

3) Anf. Sted S. 431.

Indvender man, at *Povel Eliesen* maaskee med velberaad Hu har anstillet sig uvidende om en forhadet og efter hans Mening ugyldig Lov, saa er det dog utænkeligt, at *Frants Vormordsen*, som fra det lutherske Malmö paa det Hefligste kæmpede for Præstægteskabet, skulde have forglemt den, eller forsømt at benytte den imod sine Modstandere, om han havde vidst, at saa kraftigt et Vaaben stod til hans Raadighed. *Vormordsen* udgav i Aaret 1531 to Skrifter i denne Sag, det ene imod et anonymt Skrift, hvis Forfatter han antog var *Povel Eliesen*, det andet imod Hr. *Adser*, Cantor i Lund¹⁾; han strider her ret egentlig for sin egen Arne; det gjaldt ham, den forhenværende, men nu gifte Karmelitermunk, om at forsvare sit eget Huus og sin egen Hustru, idet han beviste, at Ægteskab overhovedet var Præster og Munke tilladt, ja paabudt af Gud, om de ikke havde Afhol-

1) „En kort (dog christelig og tilbørlig) Suar aff Lectore Francisco Vormords prediçare y Malmoo paa den vnderuisning som prentet er aff paawell ræff y aarsd nu snimen Om presteleffnet medt giffiemaal oc lysfhedi“ er tryktbagefter „En forth oc lydhen forklarung oc forstell paa then Euangeliske oc Papistiske prediçen oc lærdom“ o. s. v., hvis Forfatter Frants Vormordsen vel ikke nævner sig paa Titelbladet, men i Begyndelsen af Fortalen. Bogen er trykt i Malmö femte Pintsedag 1531. Dengang vidste Frants Vormordsen endnu ikke, hvo der var Forfatter til den hos Povel Ræff i Aarhus udkomne Bog, som han bekæmper; i det mindste nævner han ham ikke. Men endnu i samme Aar udkom: „En saare nyttelig oc alle thennom som gifte ere eller Gifftheds ville, hugsualelig Disputaz imellom Her Ager Prelatt oc Cantor vdi Lundt oc Franciscum Vormordum Prediçare vdi Malmoo“, trykt hos Oluf Ulriksen i Malmö Onsdag för Catharinæ virginis Dag (²²/₁₁) 1531. Endskjönt det nærmest er Hr. Adser, mod hvem Fr. Vormordsen her kæmper, har han dog bestandigt Öiet paa Povel Eliesen og sender mange hvasse Pile imod ham, især i danske og (efter dennes eget Exempel) latinske Randgloser, f. Ex. Ark B 1: „Alt ublueligt lyver fordi Lector Povel om den hellige christne Kirkes Skik om Præsternes Giftermaal.“ Denne Anmærkning hörer til et Sted i Texten, hvor der tales om, at Patriarcher, Apostler, christne Biskopper og Præster i den ældste Kirke have været gifte og havt Börn: „Monne disse deres Börn være alle Horebörn? som der siges om den fortrædne Guds Fjende og Danmarks vitterlige Forleder og Bedrager, Lector Povel, at han skal have ladet („ått handt skwulle ladet“) prente udaf hin store Ræv“ (Povel Ræff naturligviis) „i Aarhus om Præsters Hustruer, skrivende at de ere ikke Danneqvinder, men Skjöger og Horer.“ — Ark B. 3, S. 3 staaer i Randen: „sel hoc nesciuit sceleratus et sacrilegus ille celibatus papistici propugnator Lect: Paul: dum excudi unacum ejus aliquot furfuris homunculis Arusiæ faceret hujus apologiam lingua danica.“ Det synes at have været et nu sporeløst forsvundet anonymt Skrift imod Præstægteskab, trykt 1530 hos Povel Ræff i Aarhus, imod hvilket Fr. Vormordsen her polemiserer, — rimeligviis det samme, som i Registret til Peder Laurentsens „En sand oc ret cristen vnderuisning“ kaldes: „det væctelösheds breff mod Præsters Giftermaal som var prentet i Aars Aar MDxxx“, og hvortil der sigtes i det nævnte Skrift af P. Laurentsen Ark K. ij 2 med de Ord — „samme Pawens sende breffuis Doctor oc den tredske Ræff“, og Ark K ij 2: „Hui monne da icke disse hære Doctores och Ræffue scriffue och tale derom i deriss breff, Ath alle Prester som leffue i hord oc boleii, de ere i bande“. I saa Fald viser baade Peder Laurentsens Taushed om Modstanderens Navn og den Usikkerhed, hvormed Fr. Vormordsen navngiver Povel Eliesen som Forfatter, at det kun har været Rygtet, Povel Eliesens noksom bekjendte fjendske Holdning imod de Evangeliske, samt hans Ophold i Aarhus i Forbindelse med Bogtrykkerens Navn, der har bragt Malmögianerne til at paadutte ham Forsatterskabet. Men hvis det dog skulde være det 10de Kapitel i Povel Eliesens Skrift imod Malmöbogen, her sigtes til, maa dette Skrift, eller i alt Fald dette Kapitel af Povel Eliesens Skrift, virkelig have været trykt, skjönt det nu kun er til i et ufuldstændigt Haandskrift i Stockholm. Jfr. Fortalen til Sechers Udgave af Povel Eliesens danske Skrifter, 1ste Bind.

denhedens Naadegave. Men dog har han ikke andre Grunde end de, *Christen Schrock* allerede havde fremstillet, hvilke da ogsaa vare gode og kraftige nok, men tillige vise, at *Vormordsen* ligesaa lidt som *Schrock* kjendte noget Mandat, der hjemlede alle Geistlige i Danmarks Rige den fulde Frihed til at gifte sig. Og naar han slutter det større Skrift med disse Ord: „Men Gud give, at alle Danmarks værdige Bisper og Prælater, ærlige, velbyrdige og velvise Raad eendrægtelige med vor kjæreste Naadige Herre Kongelig Majestæt vilde værdes til at agte og overveie alle vore Modstanderes kraftige Beviisning, som udi Sandhed intet Andet er end listigt optænkt (dog helligt skinnende) Lögn; og dernæst den Frugt, som kommer udaf denne Jomfrudoms Beplygtelse; da skulde de vel see, hvilken Uret, Vold og Overlast os skeer, som prædike nu udi Riget herimod, udaf vore Modstandere“: da kan han ikke have havt Kundskab om, at Prælaterne skulde, trods al Modstand, dog have maattet finde sig i, at Kongen og Rigsraadet allerede for 4 Aar siden havde betænkt alt dette og opfyldt de evangeliske Prædikanters dristigste Önsker, — hvad enten man nu vil forstaae *Vormordsens* Ord saaledes: gid Prælater, verdslige Rigsraader og Kongen vilde betænke dette; eller: gid Prælater og Rigsraader *ligesaavel* som Kongen vilde tænke derpaa; thi selv under den sidste Forudsætning sige Ordene ikke Andet, end at Kong *Frederiks personlige* Mening i denne Sag var almindeligt bekjendt.

Efter Kong *Frederik den Førstes* Död, da Prælaterne i deres korte Overmagtstid fik paa den kjøbenhavnske Herredag 1533 Odense *Reces* af 20de August 1527 atter sat i Kraft og udvidet paa en for de Evangeliske saa fordærvelig Maade ved *Recessen* af 3die Juli 1533, begyndtes i Lunde Stift en Forfølgelse imod evangeliske Prædikanter i Helsingborg, Landskrone og Trælleborg, blandt Andet ogsaa fordi de havde giftet sig. Da traadte *Frants Vormordsen* atter i Skranken, dennegang med et Sendebrev til Rigsraadet.¹⁾ Her gjaldt det ikke alene Præsteægteskabet i Almindelighed, men gifte danske Prædikanter, som for deres Ægteskabs Skyld angrebes af det samme Parti, hvis Førere skulde 1527 i det mindste stiltiende have fundet sig i, at den verdslige Magt ophævede Coelibatsforpligtelsen: — og dog erindrer Forfatteren med intet Ord, intet Vink Rigsraadet om dets egen Lov! Hvormed kunde han da bedre have forsvaret baade sig selv og de angrebne Troesbrødre, end netop med en Henviisning til Odense Constitution eller Mandat, om han havde kjendt saadanne? og hvorledes kan det tænkes, at enten han eller de andre Evangeliske kunde

1) Ad generosissimum juxta atque sapientissimum illustrissimi Daniæ regni senatum, proceres et magistratus et pia et erudita Francisci Vormordi Amstelredami apologia adversus Lundenses canonicos. Ad libellum apologeticum in publicum exiturum carmen phaleucium Olavo Chrysostomo hæryngiano authore. Brevet er underskrevet: Ex urbe vestra Malmogia, pridie Kalendas Novembres an. sal. 1533. Vester in domino vobisque omnibus addictissimus Franciscus Vormordus, Amstelredamus. De forfulgte Prædikanter forsvares her med Hensyn til 3 Stykker: Nadveren sub utraque, Præsteægteskabet, Sakramenternes Natur og Antal.

være ubekjendte med dem, om de havde været til? Men heller ikke hans Kampfælle, *Peder Laurentsen*, der i samme Aar udgav to Skrifter, det ene netop om Geistlighedens Ægteskab, det andet i samme Anledning som *Frants Vormordsens*¹⁾, vidste af, at den danske Geistlighed ikke længer var bunden ved Coelibatsloven. Begge strede de kun med de almindelige Grunde for Præsteægteskabet. Ja, Prælaterne selv maae have været ubekjendte med Ægteskabstilladelsen; thi naar de vilde de gifte Præster tillivs, som det jo viste sig strax efter den kjøbenhavnske Herredag af 1533, havde Intet ligget nærmere end i Recessen af 3die Juli 1533 blandt saa meget Andet, der sattes igjennem trods *Mogens Gjões* og de andre evangelisksindede Rigsraadets Modsigelse, ja trods et derved foranlediget Brud mellem Rigsraadets Medlemmer, at faae Coelibatsloven atter sat i Kraft. Men denne Reces omtaler slet ikke Præsteægteskabet.

Som det forholder sig med *Hvitfeldts* Beretning om det formeente Odense Mandat, der skal have tilladt Præsterne at gifte sig, saaledes ogsaa med den Opløsning af Klosterløfterne overhovedet, han enten har troet blev udtrykkelig udtalt i Mandatet, eller har meent maatte være Følgen af den ogsaa Munke givne Ægteskabstilladelse, — maaskee snarest det Sidste, og da paa en Maade med Rette; thi ved en saadan almindelig Tilladelse, der naturligtviis ikke kunde forstaaes om Tilladelse til at gifte sig i Klostrene, vilde disse engang for alle have været oplukkede, saa at enhver Munk og Nonne altsaa efter 1527 skulde have havt lovlige Ret til at blive eller gaae, til at holde eller aflægge sit Klosterløfte. En saadan Tilladelse, givet ikke ved at Kongen negtede at ville tvinge Nogen til at blive i Kloster, men i en Lovbestemmelse, kan allerede af den Grund ikke have været til, fordi heller ikke *den* nogensinde paaberaabes i Striden mellem Catholiker og Protestanter. I sit Gjensvar til de lundske Kanniker, der i det Brev, de satte imod hans Expostulatio, lode ham høre, at han var en frater carmelitanus, men en apostata —

1) 1. „En sand oc ret cristen vnderuisning om presteembede och om derisø Ieffnit Giffiermaal, oc ret kyshed. Desligest om kloster soldis löfte och frihed, oc ath de nwe gifte dem efter Gudz ord, oc gammel kircke law. Sat i Malmö.“

Paa det sidste Blad i Bogen staaer: „Denne Bog er Prentet i Malmö aff Johan Hogstrate Aar efter Gudz byrd MDxxxij. Den fredag nest hellig Tre Kongers Dag.“ Forfatteren er ikke navngiven paa Titelbladet, men i Overskriften paa Tiltalen til Læseren. Det store kongelige Bibliotheks Exemplar, formodentlig det eneste nu tilværende, er meget defect, da Arkene E, F, G, H, I og L mangle (N er det sidste Ark af Bogen). Nöiagtigt kan det altsaa kun siges, at i *den Rest af* dette *Peder Laurentsens* Skrift, vi nu have, findes Intet, der tyder paa Coelibatets eller Munkeløfternes Ophævelse ved en Bestemmelse af Landets verdslige Regering.

2. „Expostulatio *Petri Laurentii* Malmogiensis ad canonicos Lundenses adversus temerarie datam exilii sententiam et condemnationem in quosdam verbi Dei precones, contra manifestum Dei verbum, veterum conciliorum canones et sanctorum patrum et veræ ecclesiæ doctrinam. — Addita est epistola eorundem canonicorum qua suo more ad Expostulationem respondent, unacum ejusdem epistolæ responsione. Malmogiæ an. 1533“. At de forfulgte Præsters Ægteskab var Hovedgrunden til Forfølgelsen, antager *P. Laurentsen*.

paa Dansk i Datidens Partisprog: en forløben Munk, beraaber *Peder Laurentsen* sig ikke paa, at han ved at afkaste Munkevæsenets Tvang kun havde gjort hvad der var hans gode Ret efter Landets Lov; han forsvarer sig med, at Modstanderne misbruge Ordet Apostasi, der efter den hellige Skrift ikke betegner Opgivelse af selvgjorte Helligdomsregler (Cere-
moniolæ), men Frafald frn Troen og Guds Bud, at han med Rette kun kan kaldes Apostat, fordi han er falden fra de sande Apostater, at de modsige sig selv ved i samme Aandedræt at kalde ham Apostat og dog tillige en Karmeliterbroder; men om Odense Constitution eller Mandat har han Intet.¹⁾

Det var i disse Stridigheder enkelte Mænd, der stode imod hinanden; men selv paa Herredagen i Kjöbenhavn i Sommeren 1530, hvor Catholikers og Evangeliskes Strids-
mænd mödtes i samlede Skarer, og i de Skrifter, dette Möde foranledigede, hvor dog alle Tvistepunkter kom for fra begge Sider, vare de bittre Modstandere kun enige om Eet: paa det omhyggeligste at undgaae ikke alene ethvert Ord om, enhver Antydning af de fire store Indrømmelser til de Evangeliske fra Odense Herredag, men endog enhver stilistisk Vending, der middelbart kunde tyde paa en Erindring, en Tanke om dem. — De Evan-
geliske sige i deres Troesbekjendelse, de 43 Artikler²⁾, at alle Mennesker, Geistlige saavel som Verdslige, bör være de verdslige Fyrster, den verdslige Övrighed underdanige i Lov, Skik og hvad som ikke er imod Gud, og som kan være Menigheden til Gavn; og at geistlige Dekreter og Privilegier, som ere derimod, ere uchristelige (37te Art.); de paa-
vise, at Ægteskab ikke alene er indstiftet af Gud, men befalet alle dem, der ikke have Naade til Afhold og jomfruelig Kydskhed, at et ærligt Ægteskab er ret Kydskheds Levnet for Gud, og at det er Djævlens Lærdom, naar dette Levnet forbydes nogen Mand eller Kvinde under Helligheds Skin (Art. 20—21); de bestride, at Klosterlevnet og Munkelöfter have nogen Grund i den hellige Skrift, de paastaae, at det er en selvgjort Gudstjeneste, imod den christelige Frihed, kun tjenlig til Örkeslöshed og Andres Skade (Art. 23, 24, 41); men det falder dem ikke ind, at lade indflyde en her saa nær liggende Antydning af Kongens Pligt og Kongens Ret til at hævde den christelige Frihed i disse Stykker, som

1) Responsio anf. St. 43—45de Side.

2) „Die artickte Scrifft oc handell Som wore mellom verbige fædre Danmarkss Prelater De Evangeliske predikere heer aff riiget nu sifte Herredag i kønehaffn Nar effter Christi fødsef, M. D. 1530.“ — Nederst paa den sidste Side i Bogen staaer: „Trykt y Malmoe vedt Oluff Briedsen Løffuerdagen nest effter S. Symonis et Jude dag Øndy aar tusinde fem hundrede oc trettive.“ — Denne uvurdeerlige lille Bog, af hvilken kun et eneste Exemplar vides endnu at være til (i det store kgl. Bibliothek), er vel næsten kun af Format som en Duodez, men egentlig dog en Quart; thi den har 13 Ark (Sign. A—N), hvert med 4 Blade, altsaa 52 Blade eller 104 upaginerede Sider. Biskop Engelstoft, der først har henledet Nutidens Opmærksomhed paa Skriftets Betydning og Vigtighed, kalder det passende „den malmöske Beretning“. De 43 Artikler findes her fra Ark D, Bl. 1, S. 2 til Ark F, Bl. 2, S. 1. — Jfr. ogsaa Hvitfeld, Frederik den Førstes Krönike S. 199 ff.

han dog skulde have indrømmet allerede for 3 Aar siden. Ja, men de Evangeliske fremstille her deres Læres Hovedpunkter kun i Almindelighed, vil man maaskee indvende; de havde ingen Opfordring til at dvæle ved den særlige Tilstand her i Landet! Nu vel, men hvorledes kunde da Prælaterne, som selv havde været med paa Odense Herredag 1527 og altsaa vel maatte være bekendte med de Friheder, Kongen selv og de verdslige Rigsraader der skulle have indrømmet Modstanderne, — hvor kunde de da faae det Indfald, i den Klage over de Evangeliske, de overrakte *Kongen*, at lægge dem deres Lære om Præsteægteskab og Klosterløfter til Last?¹⁾ Og endnu ubegribeligere er det, naar man gaaer ud fra de almindelige Forudsætninger, at de Evangeliske i deres Svar paa Prælaternes Beskyldinger²⁾ ikke beraabte sig paa, at i det mindste i disse Lærdomme havde de Konge og Rigsraad paa deres Side. I dette Svar holdt de sig dog ikke udelukkende paa det almindelige theoretiske Standpunkt, men gave de verdslige Fyrster en meget praktisk, kjendelig nok netop paa Kong *Frederik* beregnet og ham udentvivl meget velkommen, Anviisning til at bemægtige sig Klosterne og deres Gods, fordi det hele Munkevæsen hviler paa en falsk Grund. Og i det med Svaret følgende *Klagemaal*³⁾, hvori de evangeliske Prædikanter forelægge Kongen deres Anker over Prælaterne, gaae de ganske ind paa de særligt danske Tilstande, de danske Prælaters Adfærd, Pligtforsømmelse, uretfærdige Forfølgelse af dem, der prædike Guds Evangelium i Danmark; men det falder dem ikke ind at bevise Modstandernes Uret ved at lægge dem Odense Constitution under Öine, endskjönt det dog maatte være dem indlysende, at Intet maatte kunne gjøre stærkere Indtryk paa Kongen eller kraftigere drive Prælaterne ind i et ængstende Dilemma: enten Lydighed imod Lands Lov og Övrighed, og da Anerkjendelse af vor lige Berettigelse, eller Trods og Modstand ikke imod os, men imod Kongen og Rigsraadet!

Prælaterne fik ikke svaret paa dette Klagemaal ved denne Herredag i Kjöbenhavn, hvor Forhandlingerne tabte sig i Tvist om deres Form og Sprog⁴⁾; men 3 Aar derefter udkom deres Gjensvar til de evangeliske Prædikanter.⁵⁾ I Bispenses Navn gjennemgaaer *Povel*

1) Menige Bispens, Prælaters og Klerkeriets Klage til Kongen (de 27 Artikler). Art. 17, 18, 24 og 25; hos Hvitfeld, *Frederik den Förste*, S. 208—212.

2) Hvitfeld anf. St. S. 212—222. Den Malmöske Beretning Ark K.

3) Den Malmöske Beretning, Ark K, Bl. 3, S. 1 — Ark L, Bl. 1, S. 1. Hvitfeld anf. St., S. 222—225.

4) Den Malmöske Beretning, Ark L og M. Jfr. Engelstofts Fremstilling af denne Herredag i *Theol. Tidsskrift* I, 2, S. 62 ff.

5) „Menige Danmarkis Rigs Biscoppers och Prælaters Christelige oc retfærdige geensvar till the Switherianske artiklar.“ Paa det sidste Blad staaer nederst: Per D. P. R. M. D. xxxiiij (3: per dominum Paulum Reff 1533), derhos Povel Reffs Vaaben, en fra Venstre til Höire opspringende Ræv i Skjoldet. At dette danske Skriffs Forfatter er Povel Eliesen, kan ikke være tvivlsomt. Jfr. Engelstoft i *Nyt Historisk Tidsskrift*, 2, 476 ff., hvor tillige dets Forhold til den, formodentlig af Dr. Stagefyhr forfattede, latinske Confutation af Prædikanternes Klagepunkter er fremstillet i Overeensstemmelse med Engelstofts Universitetsprogram for 1847, navnlig § 11.

Eliesen her Prædikanternes ovennævnte 27 Artikler. Vel ere netop den 17de og den 24de Artikel om Præsteægteskab og Klosterlevnet her behandlede meget kort, fordi Forfatteren henviser til en *Troesbekjendelse*, der skal indeholde det udførlige Beviis for den catholske Lære om disse Punkter, men som aldrig er udkommen. Dog var der i Gjensvaret Anledning nok til at berøre Odense Herredag; men derom, og om de store Indrømmelser til de Evangeliske hersker dyb Tavshed i denne Bog som i de andre.

Den eneste samtidige Forfatter, der omtaler Ægteskabstilladelsen og de geistlige Løfters Opløsning paa Odense Herredag, er den samme *Povel Eliesen*, der i sine andre Skrifter Intet veed om en saadan Lov. Det hedder i den Skibyske Krønike¹⁾: Ex hoc conventu emanarunt etiam mira impudentia ac temeritate literæ quædam decretales, episcopis et invitis et irrequisitis, quibus omnes et singuli sacerdotes et monachi recipiebantur sub publica regis tutela, qui evangelicæ libertatis prætextu volebant vel clericatum abdicare, vel etiam uxorem ducere, unde seqvuta est magna vitæ licentia, turpisque multorum scelearum servitus, cepitque ab illo die publice et palam conculcari pietas, negligi religio, rideri pudicitia, prophanari vitæ sanctimonia. Talis erat fides sacrilegorum principum illius sæculi, contra jusjurandum, contra publicam fidem ac contra signatos inaugurationum libellos et diplomata.

Vt have her rimeligviis den første Kilde til den almindelige Fremstilling, navnlig til Hvitfelds eller hans Hjemmelsmands; det bør da ikke oversees, at ikke engang her tales om en Constitution, der skulde have givet almindelig Samvittighedsfrihed i Troesager, ligesaa lidt som om nogen Herredagsbeslutning eller noget kongeligt Mandat, men kun om Breve fra Kongens Cancelli (literæ decretales), der stillede hver og en forløben og gift Præst eller Munk under kongelig Beskærmelse. Men det synes, at *Povel Eliesen* har forvexlet Herredagen 1527 med den, der holdtes i Odense sidst i det foregaaende Aar, hvilken han ikke omtaler. Thi allerede paa denne sidstnævnte Herredag fremkom Prælaterne med Klage over Kongens Beskærmelsesbreve, hvorved dengang upaatvivleligt ikke kan være sigtet til andre end det Protectorium, Kongen havde den 23de October 1526 i Aalborg givet *Hans Tausen*; ligesom det ogsaa var midt under denne Herredag, at Kongen, trods disse Prælaternes Klager, den 2den December 1526 tog *Jörgen Jensen Sadolin* under sin Beskærmelse.²⁾ Men disse Protectorier indeholde ingen Tilladelse til at gifte sig, saa at det da i denne Henseende i det Høieste kunde bebreides Kongen, at han havde taget *Tausen* og *Sadolin* i Beskærmelse, *uagtet* de vare forløbne og gifte Munke.

1) Script. Rer. Dan. 2, p. 582. At Povel Eliesen virkelig er Forfatteren til den Skibyske Krønike, har Biskop Engelstoft beviist saa godt og fast, som vel overhovedet et Factum kan bevises af Indicier. N. Hist. Tidsskr. 2, 527 ff.; 537.

2) Werlauff, Bidrag til det Kjöbenhavnske Universitets Hist, (Program til Reformationsfesten 1836), p. 7.

Om der nu ogsaa 1527, inden den anden Herredag i Odense, skulde være udstedt nogle andre Protectorier, hvorom dog Intet foreligger eller berettes af nogen Forfatter, vise jo disse Beskærmelsesbreve for Enkelte, over hvilke Prælaterne atter klagede paa Herredagen 1527, medens Kongen svarede saaledes, at det er indlysende, at Talen kun er om nogle, til Enkelte, udstedte Beskærmelsesbreve, netop det Ugrundede i Paastanden om en *almindelig* Tilladelse for Præster og Munke til at gifte sig. Dersom da endog den Skibyske Krønikes Ord ikke saa bestemt, som det virkelig er Tilfældet, modsagdes af Herredagsakterne selv, maatte de dog kun opfattes som en i Stridens Hede henkastet Overdrivelse, hvorved det, at Kongen tog enkelte Præster og Munke i Beskærmelse, uagtet han rimeligviis ikke kunde være uvidende om deres Ægteskab, faaer Udseende af, at Kongen gav enhver Geistlig, som begjærede det, Tilladelse til at gifte sig. Det er et af disse galdebittre Udbrud af Partihadet, man hvert Öieblik stöder paa i den Egn af den Skibyske Krönike, der omfatter Aarene 1526—1532 og efter alle Kjendemærker ikke kan være skrevet af *Povel Eliesen* paa anden Tid end 1531 og 1532, dengang da han laa i den allerheftigste Feide med de Evangeliske, og da han ikke kunde finde bittere Ord nok om Kong *Frederik*. Thi den Skibyske Krönike er ikke skreven paa engang. Det förste Parti, det der gaaer fra Begyndelsen indtil *Christian den Andens* Flugt, er udarbejdet i Aaret 1524; og som umiddelbar Fortsættelse af dette har *Povel Eliesen* skrevet hvad Kröniken har om Aarene 1524—1526 samtidigt med de fortalte Begivenheder. Derefter har Arbejdet hvilet i den brændende Strids Aar, indtil 1531—1532; da har Forfatteren atter taget det frem, overarbejdet hvad han havde skrevet i 1524, og da tilsat baade Indledningsordene og de mange Ytringer i dette Parti, der vise ud over 1524; hvorefter han har fortsat Arbejdet med Alt, hvad Kröniken har om de 7 eller 8 Aar fra 1526 til 1532. Hele dette tredie Parti er skrevet under Paavirkning af et glödende Partihad til de Evangeliske og deres Beskyttere, navnlig til Kong *Frederik* og *Mogens Gjööe*. Om Forfatteren derefter har optegnet de fölgende Begivenheder efterhaanden og nogenlunde i Flugt med hvad der forefaldt, kan være tvivlsomt; men han kan ikke have skrevet det fjerde Parti, der fortæller om Aarene 1532 til 1534, senere end i Slutningen af det sidstnævnte Aar. Hvad der fölger derefter, er Andres Tilsætning.¹⁾ Overveier man denne Krönikens Genesis, vil det indrömmes, at dens „literæ decretales“ ikke kunne have Vægt og Betyd-

¹⁾ At bevise Rigtigheden af det her om den Skibyske Krönikes Affattelsestider Sagte, der noget afviger fra Biskop Engelstofts Fremstilling i *Nyt Hist. Tidsskr. anf. St.*, vilde före altfor vidt. Men jeg holder mig overbeviist om, at den, der nöiagtigen vil gjennemgaae dette mærkelige Skrift med min Fremstilling for Öie, vil kunne forklare sig alt det Gaadefulde og Modsigende i dets forskjellige Partier. Krönikens förste Parti gaaer i *Scr. Rer. Dan. 2*, fra S. 556 omtrent til S. 576: „Christierni regis vicario fidelissimo“; det andet Parti derfra til S. 580; det tredie til S. 590, Lin. 14; det fjerde til S. 599, Lin. 32.

ning som et Alt overvældende Beviis for, at trods alle Samtidiges, ja *Povel Eliesens* egen Uvidenhed om de store Indrømmelser i Odense, maa den almindelige Fremstilling dog have sin Rigtighed.

Den kan det endog ikke da, om man vilde opfatte *Hvitfelds* Ord som om det var Kongen alene, ikke Kongen og Rigsraadet, der i et Mandat, et aabent Brev, af egen kongelige Magtfuldkommenhed skulde have givet Alle Samvittighedsfrihed, alle Præster og Munke Tilladelse til at gifte sig og bryde Klosterløfterne; thi de stærkeste Sandsynlighedsgrunde stille sig imod Antagelsen af et saadant kongeligt Magtbud, hvorom man jo desuden hos de Samtidige, med Undtagelse af den Skibyske Krønike, hører ligesaa lidt som om en Herredagsbeslutning af et saadant Indhold. Paa Herredagen selv lovede Kongen i et af sine Svar til Rigsraadet udtrykkeligt, at han herefter ikke vilde give Nogen Beskærmelsesbrev i Religionssagen, men paa den anden Side heller ikke vilde tilstede, at de, der prædikede hvad gudeligt og christeligt er, bleve overfaldne med Vold og Magt. At han nu lige imod dette Løfte, endnu paa samme Herredag, til Forhaanelse af sin Medregent, Rigsraadet, — thi det var dette virkelig i *Frederik den Førstes* Tid, — paa Trods kan man sige, skulde af egen selvtagne Myndighed have givet ikke alene Protectorier til Enkelte, men et almindeligt Mandat, hvori den Ægteskabstilladelse og det Brud af Klosterløfterne, han endda kun stiltiende og middelbart havde forundt *Hans Tausen* og *Jörgen Sadolin*, udvidedes til alle Præster og Munke overhovedet, det maa dog allerede i og for sig have Formodning imod sig saalænge, indtil et nogenlunde antageligt Beviis føres for det Modsatte; især da et saadant Mandat vilde staae i aabenbar Modsigelse med de Bestemmelser i *Recessen* af 20de August 1527, at Præster, Munke og menige Klerkeri skulle ikke drages til Lægmands Thing, men for deres tilbørlige Dommere og Prælater. Hvorledes man end iøvrigt vil forstaae denne Bestemmelse, indeholder den jo dog ogsaa en Stadfæstelse af Prælaternes Dommermyndighed over de underordnede Geistlige i det mindste i første Instants, medens Mandatet i samme Öieblik skulde have givet dem kongelig Tilladelse til at trodse deres geistlige Foresatte i Hovedpunkter af Kirkens Disciplin; thi under den Forudsætning, at Mandatet var udstedt af Kongen alene, ikke af ham og Rigsraadet, vilde det kun have været et Tilsagn om Kongens Beskærmelse, men ikke en for Prælaterne og alle Andre bindende Landslov. *Recessen*, udstedt af Konge og Rigsraad, var en saadan Lov; den var Resultatet af lange Forhandlinger, som nødte Kongen til nogen Eftergivenhed imod Prælaterne, altsaa fremgaaet af en Overenskomst imellem de stridende Parter; men hvad vil det sige, at enes med sin Modstander, naar man i samme Öieblik foretager en Handling, der gaer stik imod Forliget og altsaa omstöder dette? Havde Kongen villet og kunnet handle saaledes, maatte han ogsaa have haft baade Magten og Villien til at afvise den Overenskomst, der fandt sit Udtryk i *Recessen*. Og dersom Nogen desuagtet vil fastholde Troen paa *Mandatet*, maa han selv see til at forklare, at

Prælaterne paa den kjøbenhavnske Herredag 1530, hvor de kom frem med alle deres Klager imod Regeringen, navnlig ogsaa den, at Odense *Reces* ikke var bleven opretholdt i Henseende til et andet Hovedpunkt¹⁾, aldeles ikke ankede over det formeente, — under den antagne Forudsætning aldeles vilkaarlige, — kongelige Mandat; ligesom ogsaa det, at de paa Herredagen i Kjøbenhavn 1533, efter Kongens Død, hvor de dog vare mægtige nok til at faae Odense *Reces* sat i Kraft paany og udvidet med saadanne Bestemmelser, som de selv vilde, ikke forlangte Mandatet ophævet, ikke forvarede sig imod dets Sammenblanding med *Recessen*, ikke med et Ord eller et Vink antydede dets Tilværelse.

Dertil kommer, at i de Forpligtelser af 1529 og 1531, hvormed Kongen bandt Hænderne paa *Joachim Rönnow* og *Oluf Munk*, da han forskaffede den Første Roskilde Bispestol og gav den Anden Tilsagn om at succedere i Ribe Stift²⁾, lod han dem særligt love at ville beskytte Enhver, der i deres Stifter vilde prædike Guds Ord, og enhver Præst eller Munk, der vilde gifte sig. Netop det, at Kongen i disse enkelte Tilfælde, hvor han havde Magten over de nye Biskopper, lod dem særligt forpligte sig til det, han allerede 1527 skulde have givet almindelig Gyldighed i hele Riget ved Mandatet, og det uden at nævne eller med nogen Antydning at minde om dette, viser jo, at det overhovedet slet ikke kan have været til.

Den fjerde og sidste Artikel i vore Historikeres saakaldte Odense Constitution giver *Hvitfeld* ligeledes som en enkeltstaaende Bestemmelse: det blev paa samme Odense Herredag 1527 samtykt, at ingen Biskop herefter skulde kjøbe Pallium i Rom, men Kapitlerne beholde Valget og Confirmationen tages hos Danmarks Konger, „hvilket blev af alle Bisperne samtykt og forseglede“. Hvorledes det i Virkeligheden forholdt sig med den Bestemmelse, *Hvitfeld* her sigter til, vil i det Følgende blive udviklet; her maa det være nok at paapege de Feil, hvoraf disse faa Linier hos *Hvitfeld* vrimle. Først har han, eller hans Kilde, Uret i at indskrænke Bestemmelsen til Biskopperne, da den, som virkelig blev tagen paa en almindelig Herredag i Odense, angik alle de kirkelige Digniteter, som dengang maatte søges i Rom. Kongen gjorde den allerede i samme Aar, eller nøiagtigere: endnu inden han var ankommen til Odense Herredag 1527, gjældende med Hensyn til Decanetet i Roskilde Domkapitel, hvilket *Anders Gyldenstjerne* havde erholdt, men hvis Indtægter Domherreerne ikke vilde lade ham nyde, forinden han havde pavelig Confirmation paa Besiddelsen af dette Prælatur.³⁾

1) N. D. Mag. 5, 321.

2) Rönnows Revers, dat. Kbhavn. St. Barnabæ Dag 1529, i Münters Reformationshistorie 2, 701. Oluf Munks utrykte Reversalbrev, dat. Flensborg, Søndag Reminiscere 1531, findes i den Bartholinske Afskriftsamling (Universitetsbibl.) 3die Tome; jfr. sammest. T. 23, S. 237.

3) Pontoppidans Aanaaler, 2, S. 817. Jfr. ogsaa Udtrykkene i Beskærmelsesbrevet for J. Rönnow hos Fr. d. Første S. 190.

Allerede heraf er det indlysende, at Bestemmelsen ikke kan have talt om at kjøbe Pallium. Men det er tillige utænkeligt, at Biskopperne i Rigsraadet skulde, som *Hvitfeld* vil, have samtykt en saaledes lydende Bestemmelse, fordi de i ethvert Fald maatte have gjort de Verdslige opmærksomme paa, at ikke engang Biskopperne havde Pallium, om ellers noget Medlem af Rigsraadet dengang kan have været uvidende derom. Pallium var efter Kirkens Lov og Forfatning Metropolitanernes, i Danmark altsaa Erkebiskoppens, særlige Embedskjendemærke, der slet ikke tilkom hans Lydbisper, hvem det saaledes ikke kunde falde ind at samtykke en Bestemmelse, der forbød *dem* at hente det i Rom. *Münter*, der kjendte Kirkeforfatningen altfor vel til ikke at bemærke denne Feil¹⁾, har antaget, at Ordet Pallium her er kommet ind ved en Misforstaaelse istedetfor pavelig Confirmation; men da denne omtales umiddelbart derefter, burde det aabenbart Urigtige i *Hvitfelds* Ord have vakt hans Mistanke imod deres Paalidelighed i det Hele.

Om og af en anden Grund, kunde Biskopperne ligesaalidt have samtykt og beseglet en Lov, der bød dem herefter at tage Confirmationen hos Kongerne; thi dette vilde ikke have været mindre end et Oprør imod og Brud med ikke Paven alene, men den canoniske Ret og Kirkens Grundforfatning, idet Kongen derved vilde være bleven deres *geistlige* Foresatte; thi den overordnede Prælats Ret og Pligt var det efter Kirkens Forfatning at prøve den af Domkapitlet valgte Biskops canoniske Egenskaber, saavelsom Valgets canoniske Gyldighed. Den Valgtes ydre Egenskaber, hans Lærdom, hans Tro, hans Levnet skulde undersöges, ikke mindre end Vælgernes Berettigelse og Valgets Overeensstemmelse med de kirkelige Loves Forskrifter. Naar Alt fandtes i Orden, skulde den, hvem det tilkom at indvie den nye Biskop, confirmere Valget og da först foretage Ordinationen. Den catholske Kirke maatte aldeles have forandret sin Natur som en selvstændig Stiftelse, der hvilede paa en ganske anden Grundvold end de verdslige Samfund, om den canoniske Confirmation var bleven lagt i en *verdslig* Fyrstes Hænder, hvoraf den nærmeste Følge maatte være, at Ordinationen, den Hellig Aands Meddelelse, blev afhængig af en Verdsligs Beslutning, der, ikke bunden ved Kirkens Lov, kunde ved at negte Confirmationen af den allerede canonisk Valgte umuliggjøre Indvielsen, ja i videre Udvikling af et saadant Oprør imod Kirkens inderste Væsen, endog kunde faktisk faae Magten til at paabyde den. En Verdslig, her endog en Fyrste, der var paa de bedste Veie til at bryde med den catholske Kirke overhovedet, forbyde eller paabyde Meddelelsen af et Sakrament! Dette var noget heelt Andet end hvad danske Konger have paastaaet og Curien tildeels anerkjendt, i det mindste faktisk i flere Tilfælde: Ret til at faae dem behagelige Personer valgte til Biskopper. Men hvor megen Uvillie de danske Biskopper end af andre Grunde,

¹⁾ Münters Reformationshistorie 1, 509.

som vi strax skulle see, dengang naturligen maatte nære imod Rom og dets pengegridske „Curtisaner“, hvor villige de derfor end kunde være til at understøtte Kongens Modstand imod Curiens ucanoniske Anmasselser, er det dog aldrig faldet dem ind at gjøre Oprør imod Kirken selv eller at samtykke og stadfæste hvad der var eensbetydende med dette. Paa Herredagen i Kjöbenhavn 1530 viste de i de bestemteste Ord enhver Tanke derom fra sig: „Og sige Rigens Prælater, at denne Sag om dette nye Regimente og nye Skikkelse, som disse nye Prædikanter have dem foretaget, er ikke alene den hellige Kirke „eller Rigens Prælater og den geistlige Stat her i Riget anrørende, men anrører den hellige christelige Tro, som alle Menneskers Salighed hænger paa, den hellige Kirke og „den menige Christendom; og at Rigens Prælater skulde nu eller nogentid give dem fra „den menige Christendoms Samfund og Skikkelse, og fra den hellige Kirke, som de have „af første Christendoms Begyndelse været altid udi de Maader undergivne, stander dem „ingeledes til at gjøre eller samtykke; og ei de det gjøre ville eller maae, förend Romer- „kirke, med Christendommens Raad, derom gör en anden Skikkelse og Beslutning; og „haabe de at ingen christen Mand kan med Skjel Andet begjære af dem. Og derom ville „Rigens Prælater have protesteret for Kongelig Majestæt, alle christne Fyrster og for „Danmarks Riges Raad og menige Rigens Indbyggere“. ¹⁾ Enhver, der har noget Begreb om den catholske Kirkes Væsen, vil föle Vægten af det afgjørende Nei i disse Ord, ikke alene til det, der da forlangtes af dem, men til hvilken som helst Anmodning om at bryde med Kirkens Grundforfatning. Det er ogsaa vist nok, at Prælaterne ikke efter Odense Herredag have anseet den canoniske eller pavelige Confirmation for bortfalden. Da Biskop *Jens Andersen* 1529 oplod Odense Bispedømme til Provst *Knud Gyldenstjerne*, tilföiedes i Resignations- og Overdragelsesakten en Protest af Biskop *Jens*, Prior og Capitel, samt Provst *Knud*, at ihvorvel det, de nu havde foretaget sig, ikke burde være skeet uden Pavens Samtykke, havde dog Nödvendigheden, som bryder alle Love, tvunget dem til at gjøre det, dog med den Beslutning (*tali tamen animo*), at saasnart skee kan, agte de og love, som de og ere pligtige til, at forelægge Sagen for det apostoliske Sæde til den romerske Paves Samtykke og Ratification. ²⁾ Samme Aar sögte *Lage Urnes* Eftermand paa Roskilde Bispestol, *Joachim Rönnow*, der som Kong *Frederiks* Creatur var ganske afhængig af denne, at erhverve den canoniske Confirmation paa sit Valg hos *Jörgen Skodborg*, som da selv havde erholdt Pavens Confirmation paa og Indvielse til Erkebispedømmet i Lund, hvilket han dog aldrig kom i Besiddelse af; og senere gjentog *Rönnow* Forsøget; dog begge Gange uden Virkning, fordi *Skodborg* ikke vovede som blot Erkebiskop at

¹⁾ N. D. Mag. 5, S. 316.

²⁾ See Resignationsbrevet, dat. Odense Bispegaard Söndag för Palmesöndag 1529, blandt Bilagene til min *Jens Andersen Beldenak*, anden Udg. S. 139.

meddele en Biskop Confirmationen, da denne allerede længe havde været i Curiens Haand.¹⁾ Ja efter Kong *Frederiks* Død henvendte de øvrige Biskopper sig umiddelbart til Rom for at erhverve Confirmationen for deres roskildske Medbroder²⁾. Det er nemt nok at betegne disse Skridt som hemmelige Rænker bag Kong *Frederiks* Ryg, eller som Brud paa den Bestemmelse³⁾ Biskopperne selv skulle have været med at vedtage og besegele i Odense; men der foreligger i Virkeligheden aldeles Intet, som berettiger til en saadan Opfattelse. Dersom *Jörgen Skodborg* havde været anerkjendt retmæssig Erkebiskop i Lund, vilde *Joachim Rönnows* Henvendelse til ham have været aldeles overeensstemmende med Odense Beslutning, og kunde meget vel være skeet endog med Kong *Frederiks* Minde. Den fyenske Protest staaer vel i større Strid med den virkelige Beslutning, men havde saa Meget i Forholdene til sin Undskyldning, at den ikke med Billighed kan betegnes som falsk Spil, men vel som et Retsmiddel, hvorved de, der nødes til at foretage hvad de selv ansee for ulovligt, søge at sikkre sig mod Ansvar i Fremtiden.

Endelig feiler *Hvitfeld* ogsaa i at henlægge Beslutningen til Odense Herredag 1527, da dog det, der virkelig blev besluttet angaaende Biskoppers Confirmation, er vedtaget paa den almindelige Herredag i Odense, der holdtes i Slutningen af 1526. Det, der har foranlediget denne Feil, er uden Tvivl Udtrykkene i Kong *Frederiks* og Rigsraadets Stadfæstelsesbreve for *Joachim Rönnow* af 24de Juni 1529 og 1530, hvori Bestemmelsen om Annaternes Erlæggelse til Kongen og Riget istedetfor til Paven og Rom siges at være tagen paa den almindelige Herredag i Odense. Imellem Foraaret 1523 og Slutningen af 1527 kjender *Hvitfeld* ingen anden Herredag i Odense end den, der blev holdt i August Maaned i det sidstnævnte Aar; derfor har han urigtigen forstaaet de anførte Ord om *denne* Herredag, da Brevene selv ikke udtrykkeligt henvise til nogen anden. Og høist sandsynligt er det tillige, at det netop er disse samme Aktstykker, hvis Beretning om Odense Herredags Forbud imod at sende Penge til Rom for Confirmationen har foranlediget den Misforstaaelse, at Biskopperne skulde da have samtykt i at tage Confirmationen, — den canoniske Confirmation, Betingelsen for Ordinationen, — hos Danmarks Konger. Men at disse to Ting ingenlunde falde sammen, vil det følgende vise.

Dersom det er lykket, ved det samlede Indtryk af det ovenfor Udviklede at rokke den almindelige Tro paa *Hvitfelds*, *Aslaks*, *Pontoppidans* og *Münters*, overhovedet paa Historikskriverens hidtil gjældende Fremstilling af Odense Herredag 1527, vil Læserens Sind være modtageligt for en anden Fremstilling af hvad der 1526 og 1527 virkelig er

1) *Hvitfeld*, *Frederik den Første*, S. 180, 197.

2) *H. Knudsen*, *Joach. Rönnow*, S. 157.

skeet i Odense i Religionssagen, og hvad dermed staaer i Forbindelse som nødvendig Betingelse for at opfatte det Skete i dets rette Betydning.

Anden Afdeling.

Epokeaaret i den danske Reformationshistorie er 1526. Indtil da havde Kong *Frederik den Første* holdt sig efter sin Haandfæstning i god Forstaaelse med Danmarks Riges Prælater og intet Angreb tilladt sig paa den catholske Kirke i Danmark; men 1526 begyndte han aabenlyst at böie af fra den hidtil fulgte Vei henimod den nye Lære og dens Talsmænd i Danmark. I dette Aar var det ogsaa, at *Hans Tausen* forlod St. Hanskloster i Viborg for i aabent Brud med den gamle Kirke at optræde som Prædikant af „Guds rene Ord og Evangelium.“

Fordi Reformationens Gjennemførelse senere er bleven det Følgerigeste af hvad der skete i *Frederik den Førstes* og hans Söns Regeringstid, ere vi nu tilbøielige til at betragte dens Fremme som Kong *Frederiks* Hovedopgave og som det, der fortrinsviis har bestemt hans Adfærd. Men i Virkeligheden var hans Blik mere rettet paa de verdslige Forhold end paa de kirkelige, og maatte være det, fordi ikke alene hans Stilling som Danmarks og Norges Konge, men hans hele politiske Existents afgang af Forholdet til den fortrængte Kong *Christian den Anden* og dennes Tilhængere i og udenfor Landet. Paa de habsburgske Brødre, Keiser *Carl den Femte* og Erkehertug *Ferdinand*, samt paa det burgundiske Hof og de keiserlige Nederlande var hans Opmærksomhed uafbrudt henvendt; thi derfra truede ham den største Fare. Det var først i Kong *Frederiks* Tid, at den store europæiske Politik ret udviklede sig og fik afgjørende Indflydelse paa Nordens Anliggender. Igjennem hele denne Konges Tid sporer man i Danmarks Historie og Forhold de stærkere eller svagere Virkninger af enhver af dens Vendinger. Reformationen i Tydskland har maaskee bevirket et Omslag i Kong *Frederiks* egen religiøse Overbeviisning; den har afgjort grebet hans Søn og betydelige Mænd i hans Omgivelser; men dens Betydning for Kongen ligger ikke udelukkende, neppe engang fortrinsviis, i Troens og Gudstjenestens Rensning og Oplivelse, men deri, at den delte de tyske Magthavere i to Grupper, mellem hvem Svælget hver Dag blev dybere, og derved fik en bestemmende Indflydelse paa Keiserens og hans Modstanderes Forhold, paa Christenhedens store Anliggender i det Hele.

Holder man fast ved det *politiske* Synspunkt som det, hvorfra Kong *Frederiks* hele Adfærd og Holdning, ogsaa i Religionssagen, alene kan forstaaes og hvorfra den bør bedømmes, vil man let indsee, at, hvorledes det end saae ud med Kongens personlige Religion, — Gud kjender den, Historien giver ikke Data nok til at bedømme den, — saa kunde han ikke tænke paa at vove en Dyst med Danmarks Biskopper og Prælater i sine tre første Regeringsaar, der vare fulde af Farer for ham og dem, der havde styrtet *Christian den Anden* fra Danmarks Throne og sat *Frederik* paa den. I disse Aar tvang den haarde Nød dem til at holde fast sammen. I 1523 udbrød Oprøret og førtes Krigen i det egentlige Danmark og Holsten indtil Kjöbenhavns og Malmös Overgivelse først i 1524. Derefter gjaldt det om at vinde Norges Krone, om at afværge de første paatrængende Forsøg af Kong *Christians* mange og mægtige Venner paa at faae ham ved Underhandlingerne heelt eller halvt gjenindsat i de tabte Lande, og om i det mindste midlertidigt at sætte sig paa en taalelig Fod med de burgundiske Nederlande; endelig om at forhindre en Krig med Sverrig uden at opgive Gulland, Bleking, Vigen, den sidste Tanke om de tre Rigers Forening i en fjernere Fremtid. I det følgende Aar, 1525, saae det endog ud til, at alt det Vundne vilde gaae tabt igjen. Keiser *Carls* uhorste Held i Krigen imod Frankrig, Seiren ved Pavia og Kong *Frantses* Fangenskab lod befrygte det Værste; *Sören Norbys* Angreb paa Skaane, den skaanske Almues Opstand, Gjæring blandt den övrige Almue rystede Kong *Frederiks* Throne saaledes, at han ved Trusel om at forlade den nödte Prælater og Höiadel til den yderste Anstrengelse; og efter at disse Farer vare nogenlunde afvendte, var det endnu dog kun *Claus Knyphoffs* Nederlag i October 1525, der befriede Kongens Lande fra et umiddelbart Anfald. I dette Aar var det ogsaa, at den gjærende Splid imellem de herskende Stænder selv, der nogle Aar senere bragte Danmark til Afgrundens Rand, traadte frem for Dagens Lys. Vel nærmest i Anledning af de store Byrder til en almindelig treaarig Rustning, som den provindsielle jydsk-fyenske Herredag i Kolding i Mai, og den almindelige Herredag i Kjöbenhavn i Juli 1525 havde paalagt alle Grundeiere, fremkom den udenraads verdslige Adel paa denne Herredag med Fordringer paa Kirkens Gods, der i höieste Grad maatte forurolige dens Styrere. Adelen forlangte intet Mindre af Konge og Rigsraad, end

at alle Prælaturer og Kanonikater skulde „blive under“ Danmarks Adel, med Udelukkelse af Uadelige;

at alle Herreklostere ligeledes skulde forlehnes til Adelige, imod at Guds og Kongens Tjeneste ikke led derunder;

at alt det Jordegods, som *adelige* Biskopper havde tilkjöbt eller tilpantet sig i de sidste tyve Aar, ikke skulde komme til Kirken, men til deres Arvinger;

at hvad Jordegods *uadelige* Biskopper og Prælater havde kjøbt eller paa anden Maade erhvervet fra Adelsmænd, og som de nu begyndte at sælge til Bønder og Borgere, skulde komme under Adelen igjen for en skjellig Betaling;

endelig, at Prælaterne skulde opgive Retten til at oppebære Böder af Adels Tjenere, saaledes som Kongen allerede havde tilstaaet Adelen det for Kronens Vedkommende.

Kuu da, mente de, kunde det Had og den Tvedragt, der for disse Sagers Skyld var imellem den geistlige og den verdslige Stand, nedlægges og Enigheden atter oprettes.¹⁾ Disse Fordringer afvistes vel dengang af Konge og Raad; men denne bestemte Formulering af Adels Önsker blev dog ikke uden Virkning i Fremtiden.

Endnu indtil over Midten af Aaret 1526 vare Kong *Frederik* og det danske Rigsraad omgivne af Farer. Madriderfreden af 14de Januar 1526 maatte vække Frygt for, at *Carl den Femte* nu kunde og for Alvor vilde tage sig af sin landflygtige Svoger; og denne selv beredte sig til et nyt Tog fra Tydskland af imod Danmark.²⁾ Hans troe Mænd Skipper *Clement* og *Sören Norby* vare atter i Söen. I Danmark gjærede det stærkt blandt Almuen, som, opægget ved den gamle Herres Proklamationer, satte sit Haab til hans snarlige Gjenkomst.³⁾

1) N. D. Mag. 5, 214. Efter disse Artiklers Plads i N. D. Magazin skulde man snarest troe, at de først fremkom paa Odense Herredag 1526; men de Aktstykker til Frederik den Førstes Historie, der ere meddelte i 5te og 6te Bind af N. D. Magazin under den almindelige Benævnelse *Forhandlinger paa Herredagene og i Rigens Raad fra 1523 til 1530*, staae saa uordentligt imellem hverandre, at hvor ikke en tilföiet sikker Tidsangivelse afgjør deres Plads, maa denne bestemmes efter indre Kriterier og andre Vidnesbyrd, dersom slige findes. Nu er der hverken i de nævnte Artikler eller i Herredagsforhandlingerne selv Noget, der henviser dem enten til 1525 eller til 1526 — tidligere eller senere kunne de ikke være fremkomne; derimod have vi et Brev af 20de October 1525 fra Biskop Hans Reft i Oslo til Erkebiskop Oluf i Trondhjem (Ekdahl, Christiern den Andens Arkiv 3die Afdel. S. 967 ff.), hvis Datum bestyrkes ved andre Omstændigheder (man sammenligne f. Ex. Brevets Beretning om de kongelige Sekretærer, der sendtes til Norge, anf. St. S. 970, med hvad der i N. D. Mag. 5, 98 forekommer i den Kjöbenhavnske Herredags Forhandlinger 1525). Her siges det S. 976, at paa den sidst afholdte Herredag i Kjöbenhavn, altsaa den i Sommeren 1525, var af *det unge Ridderskab i Danmark besluttet et ganske ondt Opsæt og Agt imod Kirker og Klostre, Biskopper og Prælater og deres Gods og Eiendele, men at det blev stillet og kuldkastet af Biskoppen i Sjælland og Biskop Ore Bilde af Aarhus med nogle andre Prælater i Raadet*. Der kan her ikke være meent andre end netop de ovennævnte Artikler, hvilke ogsaa i N. D. Mag. anf. Sted have den Efterskrift: „Disse Artikler bleve alle afviste, og negtede af Kl. Majestæt og alt Danmarks Raad og ingen af dem samtykte“, — Ord, der ikke passe paa Herredagen i Odense 1526; thi da tilstode Prælaterne netop to af disse Artikler (N. D. Mag. 5, 211-212). — Man begriber ogsaa, at just 1525, da Adelen maatte paatage sig den store Rustning, havde den Anledning til at söge sin Fördeel paa Kirkens Bekostning.

2) Jfr. Allen, Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie, 1ste B., Kjöbenhavn 1854, S. 411, 413, 417 ff., 420, 428, 429, 435, 437, 440, 444. — Ekdahl, Christiern II's Arkiv, 3die Afdel. S. 1063, 1067.

3) Jfr. Annaler for Nord. Oldkyndighed og Historie, 1853, S. 22.

Men Sommeren 1526 var ogsaa den Tid, da Forholdene baade i og udenfor Norden stillede sig fordelagtigere for Kong *Frederik* og tillode ham at vende sin Opmærksomhed mere end hidtil imod Landets indre Anliggender. Kong *Christians* nye Krigstog blev atter til Intet; Skipper *Clement* kom ikke til at forene sig med *Sören Norby*; denne overvældedes endelig den 24de August 1526 af Kong *Frederik* og Lybekkerne, og afvæbnes nu for bestandigt; saaledes kom heller ikke Almuens Gjæring til Udbrud. Ogsaa den store Politik antog gunstigere Forhold. Det viste sig snart, at Madriderfreden, langt fra at skaffe Keiseren Haanden fri til virksom Indgriben i Nordens Anliggender, meget mere indviklede ham i en ny Krig med Frankerig, Paven, Florents og Venedig, der forbandt sig mod ham ved Ligaen i Cognac den 22de Mai 1526, hvilken Forening snart ogsaa England tiltraadte. Pave og Keiser i Vaaben imod hinanden: hvad kunde være ønskeligere for Kong *Frederik* og de Evangeliske i Tydskland og Norden! Og Kong *Christian den Andens* nu aabenbare Tilbøielighed for den evangeliske Lære svækkede endnu mere baade *Joachim* af Brandenborgs og det burgundiske Hofs allerede kun ringe Villighed til at staae ham bi ved et Angreb paa Holsten og Danmark. Dertil kom, at som Følge af den store Politiks Vending og Begivenhederne i Tydskland, hævede det evangeliske Parti i dette Land sig til en friere og sikkrere Stilling, der maatte give Kong *Frederik* Mod til at lade sin Tilbøielighed for den evangeliske Sag træde aabenlyst frem ogsaa i Danmark. Det var egentlig først i Aaret 1525 at Religionsstriden delte og samlede de tydske Rigsstænder i to bestemt afsondrede Grupper, idet de ivrigst catholske Fyrsters Forbund i Regensburg af 6te Juli 1524 og Sammenkomsten i Dessau 1525 foranledigede de Evangeliskes Forsvarsforbund af 4de Mai 1526 i Torgau. Det var i 1525, at *Frederik den Vises* Død gjorde hans vel mindre ansete, men mere afgjort lutherske Broder *Johan den Bestandige* til Churfyrste af Sachsen, og at den nye Lære fik den kraftigste og virksomste Forsvarer i Landgreve *Philip* af Hessen. Fastere sammensluttede, og begunstigede af Pavens Strid med Keiseren, dreve de Evangeliske det til Rigsafskeden i Speier af 27de August 1526, der ved foreløbig at henstille det til enhver Rigsstand, at forholde sig i Religionssagen som han vilde forsvare det for Gud og Keiseren, lagde Retten til at reformere i de enkelte Landsfyrsters og Rigsstæders egen Haand, — en Ret, der med Liv og Kraft benyttedes saaledes, at Sagen aldrig mere kunde trænges tilbage til Vormserediktets Standpunkt. Saaledes var det i Sommeren 1526, at de Evangeliske i Tydskland traadte op som en Magt, der skaffede sig Ret; her var altsaa en Gruppe af Fyrster, som Kong *Frederik* med Fordeel kunde slutte sig til i sin Modstand mod Keiseren, *Christian den Andens* Hjelper, saavel som i det Angreb paa den catholske Kirke i Danmark, han paatænkte, og som i ethvert Fald dannede en stærk ydre Forsvarslinie imod Rom. Kong *Frederik* kunde som tydsk Rigsfyrste efter Rigsdagen i Speier træde frit op som reformerende Herre i *Holsten*, og med mindre Fare vove en Kamp med sine *danske* Prælater, der stode ene,

afskaarne fra Rom, ilde lidte af Almuen, og ikke engang længer vare sikke paa kraftig Bistand af deres Medskyldige i Oprøret imod *Christian den Anden*, den verdslige Adel i Danmark. Det skulde snart vise sig, at kun om de knyttede de verdslige Medlemmer af Rigsraadet til sig ved Eftergivenhed mod Adelen's Fordringer, formaaede de endnu i nogle Aar at holde sig oppe imod den nye Tids frembrusende Ström.

Paa flere Maader viste Kongen i Sommeren 1526, at han nu ogsaa i Danmark agtede at antage en anden Holding i Religionssagen end hidtil. Da han i Juni Maaned var kommen til Kjöbenhavn, tilsidesatte han aabenlyst de catholske Fasteforskrifter; og at hans Catholicisme kun stod paa svage Födder, röbde han ved som en upartisk Mand at lade *Povel Eliesen* paa Slottet fremstille for sig Stridspunkterne imellem den gamle Kirkes og den nye Læres Tilhængere. Som et halvt Brud med den catholske Kirke maatte dennes Tilhængere ogsaa ansee det, at han giftede sin ældste Datter med Hertug *Albrecht* af Preussen, der i det foregaaende Aar havde aabenbart lösrevet sig fra Kirken ved at fortrænge den tydske Ridderorden fra dette Land og lade sig det tildele af den polske Konge som et personligt og arveligt Lehn.¹⁾ Og som et Tegn paa, at han agtede at drage Suprematet i den danske Kirke fra Rom til sig og Landets verdslige Regering, maatte det opfattes, at han med endeel af Rigsraadets verdslige Medlemmer i Forbindelse med to ikke-biskoppelige Prælater tilsagde *Aage Sparre*, der stred om Erkesædet i Lund med den af Paven confirmerede og indviede *Jörgen Skodborg*, Beskyttelse til at forblive i Besiddelse af Stiftet saalænge, indtil Kongen med det menige Rigsraad fik dömt imellem Medbeilerne, ligesom ogsaa, at han i intet Tilfælde, hvorledes end denne Dom faldt ud, vilde tilstede Band eller Interdikt for denne Sag her i Landet over *Aage Sparre* eller Nogen i Lunde Stift, forinden *Aage Sparre* fik af den, hvem dette muligen tildömtes, tilbagebetalt 3000 Gylden, som han til Rigets Nytte nu havde givet Kongen for dette Tilsagn om hans Beskærmelse.²⁾

Saameget til almindelig Oversigt over Situationens Grundtræk. Men for tilfulde at forstaae det, der skete paa Herredagene i Odense 1526 og 1527, vil det være nödvendigt at tage den danske Nationalkirkes Forhold til Rom noget nærmere i Betragtning; thi allerede strax ved sin Thronbestigelse forefandt Kongen dette Forhold i en for ham meget fordelagtig Stilling, da de danske Prælater maatte söge hans Bistand ikke imod Lutheranerne alene, men ogsaa imod Rom selv.

Correct efter den canoniske Ret skulde Erkebiskopper og Biskopper findes ved Valg eller Postulation. Naar Vælgerne havde udnævnt en Mand, der ikke allerede var Biskop, paalaa det dem snarest muligt at indhente hans Samtykke, der skulde være givet

¹⁾ Scr. R. Danic. 2, 581.

²⁾ Beskærmelsesbrevet af 19de August 1526, i Hvitfelds Frederik den Förste S 137.

inden en Maaned, efterat det var forlangt, eller efterat Valget var blevet den Valgte bekendt; hvis ikke, tabte han sin Ret, med mindre lovligt Forfald bevistes. Senest tre Maaneder efter Samtykket skulde den Valgte begjære Confirmation af den foresatte Prælat: en Erkebiskop af Paven¹⁾, der alene kunde give ham Pallium, en Biskop af den vedkommende Metropolitan. Naar saavel den Valgtes Egenskaber som Vælgerne og Valgets Beskaffenhed var prøvet og fundet i Orden, skulde den overordnede Prælat indvie den Valgte; først da kunde denne foretage alle Embedets baade geistlige og verdslige Forretninger; thi Valget alene berettigede ham endnu ikke til at overtage Embedets Bestyrelse, og som confirmeret kunde han inden Ordinationen dog kun udføre hvad der hørte til den biskopelige Administration og Jurisdiction. Det var den Valgtes Metropolitan, den umiddelbart foresatte Prælat, der skulde prøve Valget og indvie den Bekræftede.²⁾

Men denne canoniske Orden, Hierarchiets kraftigste Støtte, have Paverne tidligt og i bestandigt stigende Grad selv undergravet deels ved Provisioner i Tilfælde af tvistige eller uregelmæssige Valg, eller ved reen Anmasselse, deels ved at reservere sig af apostolisk Magtfuldkommenhed den umiddelbare Besættelse af dette eller hiint Prælatur, hvilket blev et Middel til at lönne Cardinalerne og deres Clienter saavel som det stadigt voxende Antal af Curiens Embedsmænd. Især dreve de avignonske Paver disse Indgreb i Nationalkirkernes Ret til den yderste Grændse, ikke alene ved vilkaarlig Bortgivelse af kirkelige Beneficier i alle Lande, men ogsaa ved at bringe Reservationerne i et Slags System og derved paatrykke disse faktiske Undtagelser fra de canoniske Regler Varighedens og Lovlighedens Præg. Saaledes *Johan den Toogtyvende* ved Constitutionen *Execrabilis*, som nærmere bestemtes ved *Benedict den Tolvtes* Constitution *Ad regimen*³⁾, hvor der opstilles ni Tilfælde, i hvilke kirkelige Beneficier af alle Grader i alle Lande reserveredes Paven, og under saadanne Betingelser, at tidligere eller senere maatte alle kirkelige Beneficier kunne inddrages under disse Bestemmelser. Paa mange Maader bleve disse pavelige Anmasselser fordærvelige for Kirken selv, og tillige for de forskjellige Folk i den latinske Christenhed, navnlig derved, at store Summer gik ud af Landene til Pavens og Cardinalernes Clienter, samt til Curiens Embedsmænd, de saakaldte Curtisaner, at alle større Beneficier nødven-

1) Dog modificeredes Tidsbestemmelsen ved Pave Nicolaus den Tredies Constitution *Cupientes* i *Sext. decretalium* libr. 1, tit. VI, cap. 16.

2) See Pauli Lancelotti *Institutiones juris canonici*, l. 1, tit. IX og X med de der anførte Beviissteder; navnlig *Decretales Gregorii* libr. 1, tit. VII, cap. 2 *inter corporalia et spiritualia*. Da Curien selv har foranlediget Lancelots Arbejde og optaget det som Tillæg til *Corp. juris canonici*, er man berettiget til at betragte det som Roms egen Opfattelse af Forholdet.

3) *Extravagantes communes* lib. III, tit. II, cap. IV. XIII. Constitutionen *Ad regimen* har været af Vigtighed ogsaa for Nordens kirkelige Forhold; men da den i den Skikkelse, den fik 1448, er optagen i Bilag I, lade vi den ikke optrykke her.

digviis maatte søges hos Curien, og at denne saaledes fik endnu bedre Leilighed til at udsuge Folkene, som jo dog tilsidst vare de, der maatte tilveiebringe Pengene.

Ogsaa derved forstyrrede Paverne Kirkens canoniske Forfatning, at de droge Confirmationen af Valgene til sig, med Forbigaaelse af de vedkommende overordnede Prælater. De benyttede dette til at paalægge Prælaterne Annater og Udgifter af alle Arter for Erhvervelse og Udfærdigelse af Dispensationer og allehaande Aktstykker. Ogsaa disse Udgifter blev det tilsidst Folkenes Sag at udrede.

Hertil kom Misbrug af de forskjelligste Slags. Curtisanerne manglede aldrig Paa-skud, enten i en eller anden Lovfortolkning, eller i Curiens Cancelliregler, eller i Benaadninger udvirkede umiddelbart hos Paven selv, til at udpresse Penge af dem, der maatte henvende sig til Curien, eller Grunde og Anledninger til at erhverve kirkelige Beneficier i alle de christne Lande, der holdt sig til St. Peders Stol; de dermed forbundne Embedsforretninger bleve da enten ganske forsømte eller for den mindste mulige Betaling overdragne til ofte aldeles udelige og uværdige Personer — for ikke at tale om de skamløse Bedragerier, de ikke sjældent tillode sig.¹⁾

Det var derfor intet Under, at Klagerne over Curien og Curtisanerne bleve med hver Dag lydeligere, — endog aseeet fra alle de andre Bröstoffældigheder i Kirken og alle de retfærdige Grunde til at oprøres over Pavehoffets frække Töilesløshed. Raabet paa en reformatio in capite et membris blev i det 15de Aarhundrede tilsidst uimodstaaeligt; og *Baselerconciliet* har ogsaa med Kraft arbeidet paa at løse denne Opgave, saavidt den gik ud paa at opretholde Kirkens lovlige Forfatning imod de pavelige Anmasselser og at frelse Geistlige og Verdslige ud af Curtisanernes gridske Kløer.

Navnlig gjenoprettede denne Synode Kirkens Forfatning, først ved Bestemmelser om *Kirkeforsamlinger*, ved at hævde de *almindeliges* høieste Myndighed i Kirken og paany bringe *Provindsial-* og *Dioecesanforsamlinger* i Gang, ved Gjenoprettelse af den ved pavelige Misbrug forstyrrede kirkelige *Rettergangsorden*, samt ved atter at indføre, og ved nøiagtige Bestemmelser sikkre, den canoniske Fremgangsmaade ved Prælaternes *Valg og Confirmation*.²⁾ Dernæst gjorde Conciliet en Ende paa Curiens og Curtisanernes

¹⁾ Saaledes klager den tydske Nation over, at naar en Mand, der besad et eller andet godt Beneficium, kom til Rom, fik Cardinalernes commensales ham inviteret tilbords hos en Cardinal, og havde da en Notarius i Baghaanden, der udfærdigede Vidnesbyrd om, at den nye Gjæst var Værtens commensalis; saa tilfaldt hans Beneficium dem ved første Vacance; thi Cardinalernes commensales hørte til de Personer, hvis Beneficier engang for alle vare Paven reservede! See *Sacri Romani imperii principum et procerum gravamina centum*, cap. X, Nr. 15, i Melchior Goldasts *collectio constitutionum imperialium*, Francof. a. M., T. I, p. 460.

²⁾ See Constitutionerne *Ad laudem dei*, i sessio 2da; *Placuit divinæ pietati*, Begyndelsen, i sessio 31; *Pridem hæc sancta*, sessio 15; *Ecclesiasticæ sollicitudinis studium*, sessio 31; *Sicut in construenda*,

Udpræsninger ved at afskaffe *al Betaling for Confirmationen* af Valg og kun tilstede et efter Arbejdet, ikke efter det vedkommende Prælatus Indtægter, afpasset Cancelligebyr¹⁾, ved at ophæve alle *Reservationer*, hvad enten de vare indførte ved de ovenomtalte pavelige Constitutioner *Execrabilis* og *Ad regimen*, eller ved andre pavelige Constitutioner, eller ved *Curiens Cancelliregler*²⁾, — endelig ved at afskaffe *Expectativer*³⁾ og *Annater*⁴⁾. Til Erstatning for Tabet af saa betydelige Indtægter erholdt Paven kun et almindeligt Løfte om, at Conciliet vilde være betænkt paa at forskaffe ham den nödvendige Underholdning (provisio) af Kirken, forinden det adskiltes.⁵⁾

Baselerforsamlingens Dekreter antoges 1438 som gyldige og forpligtende Kirkelove af *Frankerigs* Konge og Stænder paa Forsamlingen i Bourges, og opretholdtes siden i lang Tid af Parlamentet som en af Hovedstötterne i den franske Retsforfatning. Ogsaa *Tydskland* fik sin „Pragmatiske Sanction“, idet Conciliets Legat paa Rigsdagen i Mains overrakte Keiser og Rige en „*liber plumbatus*“, hvori de hidtil vedtagne Dekreter vare indførte. Disse bleve i et offentligt Aktstykke af den 26de Marts 1439 anerkjendte som Love for Kirken, med Undtagelse af Conciliets Dekreter imod Pave *Eugenius den Fjerde*, og med Tilföielse af et Par mindre betydelige Ændringer eller Forklaringer, der senere erholdt Conciliets Samtykke. Men den ulykkelige Strid imellem Basel og Rom, der anden Gang udbrød 1437 og snart førte til et ulægeligt Brud, har dog tilsidst berövet Tydskland de Goder, Forsamlingens Dekreter skulde have forskaffet det. Den tyske Nation havde den 17de Marts 1438 erklæret sig *neutral* i Striden, saa at dens kirkelige Anliggender skulde uden Conciliets eller Pavens Indblanding styres af de tyske Biskopper selv, — en Erklæring, der dog ikke havde tilbagevirkende Kraft med Hensyn til hvad der tidligere var vedtaget af Conciliet. Denne Neutralitet var först bestemt til at vare i 6 Maaneder, men blev staaende i 9 Aar, i hvilke altsaa de i 1439 antagne Baselerdekreter med de samtykte Ændringer havde fuld Lovskraft for den tyske Kirke. Men ved Baselerconciliets Feilgreb, *Curiens* Klogskab og den keiserlige Sekretær *Æneas Sylvius Piccolominis* Snildhed lykkedes det 1447 at tilveiebringe et Forlig imellem Tydskland og Rom, idet *Eugenius den Fjerde* endnu paa Dödsleiet den 8de Februar 1447 anerkjendtes som retmæssig Pave af Keiser *Frederik den Tredies* og nogle verdslige Fyrsters Sendebud, saa at den tyske Nation nu opgav sin Neutralitet og lod Baselerforsamlingen i Stikken, om ellers

sessio 12; i *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. Joh. Domin. Mansi. Tom. XXIX, Venetiis 1788, coll. 21, 161, 74, 159.

1) *Sicut in construenda*, sessio 12, Mansi XXIX, anf. St.

2) Mansi anf. St. og *Et quia multiplices*, sessio 23, sammest. col. 120.

3) *Placuit divinæ pietati*, sessio 31, Mansi XXIX col. 162.

4) *Sicut in construenda* anf. St. og *In nomine spiritus sancti*, sessio 21, Mansi anf. St. col. 104.

5) *Sicut in constr.* anf. St.

Rigets Stænder vedtog hvad Enkelte her havde gjort; hvorimod Paven i fire Buller, af den 5te og den 7de Februar 1447, opfyldte nogle af Tydskernes Fordringer, navnlig anerkjendte Baselerdekreterne med de Maintser Ændringer som gjældende Lov for den germaniske Nation, indtil der enten sluttedes et Concordat med den Legat, *Eugenius* agtede at sende til Tydskland for at underhandle om Erstatning for det ved hine Dekreter Paven Fratagne, eller indtil den Kirkeforsamling, Paven nu lovede at sammenkalde, ordnede Kirkens Anliggender anderledes.

Eugenius døde den 23de Februar 1447. Hans Eftermand *Nicolaus den Femte* bekræftede i et Breve af 28de Marts 1447 Overeenskomsten imellem de tyske Sendebud og *Eugenius*. Ved hines Tilbagekomst holdtes i Juli 1447 en Rigsdag i Aschaffenburg, hvor det i Rom Vedtagne stadfæstedes, og det derhos bestemtes, at paa den forestaaende Rigsdag i Nürnberg skulde underhandles nærmere med den pavelige Legat om den Erstatning, der var tilsagt Paven, hvis man ikke enedes med ham derom forinden. Og nu lod Keiseren udgaae almindelig Befaling om at anerkjende *Nicolaus* som retmæssig Pave.

Johannes af Carvajal, Cardinal af St. Angelo, var da allerede ankommen til Tydskland som legatus a latere. Med ham knyttede nu Keiser *Frederik* ved *Æneas Sylvius* Underhandlinger om den Provision, Paven skulde have af den tyske Nation istedetfor de Indtægter af Annater, reserverede Beneficier o. dsl., som Baselerdekreterne fratog ham. Og snart enedes Keiseren og Legaten om Concordatet af den 17de Februar 1448, som vel ikke angiver Udfærdigelsesstedet, men som dog utvivlsomt er sluttet i Wien, skjönt det ofte kaldes det Aschaffenburg Concordat. Det ratihaberedes ved Pave *Nicolaus den Femtes* Bulle Ad sacram Petri sedem af 19de Marts 1448.¹⁾

Ved dette Concordat indrømmedes der Paven fire betydelige Fordele, der egentlig omstødte de af Baselerforsamlingen opreiste Skranker imod Roms Udpræsninger.

De almindelige Reservationer indførtes paany, saa at Paven nu ikke alene maatte bruge de *Reservationer*, der havde Hjemmel i den canoniske Ret, de, som det hed, der vare clausæ in jure, hvilke selv Baselerconcilets Constitution Sicut in construenda havde indrømmet ham, men ogsaa de, der indeholdtes i de pavelige Constitutioner Execrabilis og Ad regimen, dog med den ringe Ændring, at der angaves et bestemt Antal af Curiens Embedsmænd, hvis Beneficier i Vacancetilfælde reserveredes Paven. Derfor blev en ny Redaction af Constitutionen Ad regimen optagen i Concordatet.

Paa de canoniske Valg selv til de Erkebispedømmer og Bispedømmer, som ikke stode umiddelbart under det apostoliske Sæde, og til de Klostre, der stode umiddelbart under det — de eximerede Klostre altsaa, hvor de saa laae in natione Germanica — skulde

¹⁾ Endskjönt denne Bulle er trykt andensteds, have vi dog optaget den her som Bilag I, fordi dens Betydning for Danmarks, overhovedet for Nordens, Kirkehistorie hidtil ikke har været erkjendt.

Confirmationen søges hos det apostoliske Sæde. Paven skulde vel være bunden til de i *Nicolaus den Tredies* Constitution Cupientes fastsatte Tidsfrister; men forelagdes Valgene ham ikke inden Udløbet af disse, eller befandtes de ucanoniske, eller af fornuftige og indlysende Grunde¹⁾ utilraadelige, da skulde han providere — af apostolisk Magtfuldkommenhed besætte Embederne med Mænd, han selv valgte. Desuden bestemtes Fremgangsmaaden ved Confirmation og Provision med Hensyn til andre Klostre og Beneficier.

Hvad de övrige kirkelige Digniteter og Beneficier angik, som ikke faldt under de ovenanførte Tilfælde, da skulde alle *specielle* Reservationer af dem være ugyldige, saa at herefter de, der bleve ledige i Maanederne Februar, April, Juni, August, October og December, kunde frit bortgives af de vedkommende Ordinariier; men de, der bleve ledige i Aarets andre Maaneder, skulde Paven bortgive, og Ordinariierne først kunne gjøre det, dersom det inden Udløbet af 3 Maaneder, efterat Beneficiet var bleven ledigt, ikke anmeldtes paa Vacanstedet, at Paven havde bortgivet det.

Som Forsörgelse for det apostoliske Sæde skulde af alle ledigblivende *Bispestole* og *Mandsklostre* betales til Curien for det „første Aars Indtægter“ de Summer, for hvilke de vare taxerede i det apostoliske Kammers Böger. Pengene maatte erlægges halvt i det første, halvt i det andet Aar, efterat den nye Mand var kommen i Besiddelse af Embedet. Blev det ledigt flere Gange i samme Aar, erlagdes Afgiften dog kun een Gang, og den endnu ubetalte Rest forpligtede ikke Eftermanden. Af alle andre Beneficier, som enten bortgaves af Paven, eller hvor han providerede, skulde *Annater* betales, d. e. det Halve af det første Aars Indtægter, efter den sædvanlige Taxt, inden et Aar efterat Vedkommende var indtraadt i Besiddelsen, dog under de ovenanførte Betingelser. For Beneficier, der gave i Indtægt ikke over 24 Gylden, blev Intet at betale. Iövrigt bekræftedes hvad der enten af *Eugenius* eller af *Nicolaus* var indrömmet den tyske Nation indtil et tilkommende Concilium, forsaavidt det ikke stred imod det nærværende Concordat. Og da der i dette var brugt Udtrykket *Alamania*, saa bestemtes ved en snild stilistisk Vending, at ved denne Benævnelse var at forstaae *natio Germanica*.

Concordatet var sluttet imellem Paven og Keiseren paa den tyske Nations Vegne; men det blev ingensinde ved en Rigsdagsbeslutning hævet til almindelig Lov for Nationen. Enkeltviis have Erkebiskopper og Biskopper antaget det: — hvormange, og naar, see vi os ikke istand til med Bestemthed at angive. I ethvert Fald er det først efterhaanden anerkjendt som forpligtende af Nogle; men factisk har det gjort sig gjældende som Retsgrunden for Roms Forhold til Tydsklands Kirker. Ogsaa derom er stridt og kan endnu strides, hvorvidt de i Marts 1439 antagne og af *Eugenius den Fjerde* i Bullen *Ad tran-*

¹⁾ Ex causa rationabili et evidente.

quillitatem et commoda omnium Christi fidelium af 5te Februar 1447 betingelsesviis anerkjendte Baselerdekreter bleve ved Wienerconcordatet ophævede, eller blot modificerede saaledes, at de i alle de Punkter retlig stode ved Magt, hvori Concordatet ikke *udtrykkeligt* ophævede eller forandrede dem. Men selv om man slutter sig til den sidste Mening, vil det ikke kunne bestrides, at faktisk ere Baselerdekreterne fortrængte af Concordatet og komme ud af Brug. Dog ikke det alene: selve Wienerconcordatet er i Aarenes Löb skudt tilside af Curien, der har benyttet navnlig dets Indrømmelse af Valgconfirmationen til efterhaanden at paalægge de tydske Prælater alle de Forpligtelser, den fandt tjenlige for sin Interesse. Især dette maa mærkes, at Curien har givet Confirmationen en Form, der gjorde den fra Stadfæstelse af et Valg, som efter Kirkens Lov og Forfatning skulde være den egentlige Retsgrund for Besiddelsen af Embedet eller Beneficiet, til en Provision af apostolisk Magtfuldkommenhed, betinget af en strengt forpligtende Eed til Paven, ja endog med det Paalæg, at den nye Biskop hvert andet eller tredie Aar havde at indstille sig personlig for det apostoliske Sæde, med mindre han udtrykkeligt dispenseredes derfra.¹⁾ Denne Anmasselse kunde danne Overgangen til overhovedet at besætte alle Bispestole, uden Valg, ved reen Provision af Paven og i Forbindelse med Concordatets Bestemmelser, eller ved Overgreb, der toge deres Udgangspunkt fra det, til at reservere Rom alle Bispedømmer, d. e. til at gjøre Paven til uindskrænket Eneherre i den germaniske Nation, hvis Ret og hvis Rettigheder da vilde komme til at afhænge af Curiens Naade og Politik alene. Da nu dertil Pave *Paul den Anden* i Constitutionen *Cum nonnulli Romani Pontifices*²⁾ udtrykkeligt erklærede, at de Beneficier, Paven engang havde lagt sin Haand paa, bleve som *semper affecta* for bestandigt reserverede, var Rom rustet med alt Fornødent til efter Leilighed, tidligere eller senere, at drage alle kirkelige Beneficier i den germaniske Nation til sig, med Tilsidesættelse af Valgfriheden og Ordinariernes eller Patronernes Rettigheder.

Rom nedsank Dag for Dag dybere i Syndesövn, efterat Faren for de store Kirkeforsamlinger syntes lykkeligen afvendt siden Midten af det 15de Aarhundrede. Snart kjendte dets Curtisaners skamløse Pengegridskhed ingen Skranke mere. De svælgede i alle Nydelser, aandelige og sandselige, og udpresede Midlerne dertil af Folkene, især gennem en villieløs Geistlighed: hvad Under da, at navnlig i Tydskland og Norden, der saae sig bittert skuffede i deres Haab til Kirkeforsamlingerne, Uvillien over den romerske

¹⁾ See Julius den Andens Stadfæstelse af Philip af Rosenbergs Valg til Biskop i Speier i: C. Guil. Koch, *Sanctio pragmatica Germanorum illustrata*. Argentorati 1789, p. 294. Dette fortræffelige Værk er, tilligemed Mansis Conciliesamling og J. J. Müller's *Reichstags Theatrum* under Keyser Friedrichs V(III) Regierung, Tom. I, Jena 1713, navnlig S. 340-375, Hovedkilden til ovenstaaende Fremstilling af Curiens Forhold til Baselerforsamlingen og den tydske Nation.

²⁾ *Sept. decretal. libr. 1, tit XI, cap. 1.*

Töilesløshed og Undertrykkelse steg med hver Dag — selv hos dem, der ikke oprörtes ved Fordærvelsen af Kirkens Love og Disciplin. Og da nu Luthers Röst endelig bragte Harmen til at slaae ud i lys Lue, syntes det virkelig, som om den tyske Nation, hvad enten den sluttede sig til hans Lære eller ikke, vilde reise sig som een Mand imod Rom og dets forhadte Curtisaner. Det var især paa Rigsdagen i Nürnberg, sidst i 1522 og i Begyndelsen af det fölgende Aar, at denne Stemning kom til Udbrud, dengang da Pave *Hadrian den Sjettes Nuncius Frants Chieregati* i sin Herres Navn overbragte Rigets Stænder hans Anerkjendelse af det Grundede i Klagerne og Löfte om deres Afhjælpning, naar de blot nu vilde række ham Haand til det nye Kjætteries Undertrykkelse. Da var det, at de verdslige Rigsstænder i de saakaldte centum gravamina med Bitterhed sagde Rom Sandheden og fordrede deres retfærdige Klager saavel over det som over Geistligheden afhjulpne.

At Baselerforsamlingens Dekreter i og for sig maatte have Lovskraft ogsaa for de *nordiske* Kirker, trænger ikke til Beviis: den latinske Christenheds almindelige Kirkeforsamling kunde enkelte Landskirker ikke være berettigede til at negte Lydighed. Dog maatte Konge og Rigsraad, i fornödent Fald støttende sig til Rigets Stænder, have samme Ret som Tydskerne til at forlange saadanne Ændringer ved Dekreternes Indførelse i Landene, at de ikke bleve uforenelige med disses Forfatning og særegne Retsforhold. Der er heller ingen Grund til at betvivle, at Kirkeforsamlingen jo vilde have indrömmet Norden lignende Lempelser, som dem, de tilstode Tydskerne, hvis der var bleven Leilighed til at forlange dem. Men der tilhöd sig ingen saadan Leilighed. Vel er den saare vigtige Constitution *Sicut in construenda* sendt til Danmark strax efter at være vedtagen i Forsamlingens 12te Session, den 13de Juli 1432¹⁾; men Conciliet har ikke forelagt den danske Regjering en saadan Samling af sine Dekreter, en „*liber plumbatus*“, som den, der overraktes Frankrigs og Tydsklands Konger og Stænder, — vel nærmest fordi Norden var fra Kirkeforsamlingens Standpunkt indbefattet i den germaniske Nation, blandt hvis Repræsentanter jo ogsaa dets Afsendte mödte i Basel som i Costnits.

¹⁾ Constitutionen findes hos Pontoppidan i *Annales ecclesiastici* 2, S. 556 ff., og bedre i Thorkelins Samling af Danske Kirkelove, Kbhvn. 1781, p. 124 ff. Denne danske Udgave er ogsaa af kritisk Vigtighed; thi den meddeler et *Original-exemplar* af Constitutionen, og uden Tvivl det ældste offentliggjorte, der viser, at Conciliet maa enten have sendt sine Dekreter enkeltviis til de forskjellige Landskirker, eller dog tilstaaet disse Original-exemplarer, ikke Notarialtranssumpter. Og det stadfæster Rigtigheden af Textaftrykket hos Koch (*Sanctio pragmatica* p. 113), navnlig det mærkelige Sted i Slutningen, hvor de catholske Conciliesamlinger have en ganske anden Læsemaade til Gunst for Curien. — Endskjönt Pontoppidan spotter over den smaalige Beskrivelse af Dekretets Segl, maa man dog takke Notaren for hans Nöiagtighed, fordi just denne Beskrivelse, sammenholdt med Constitutionen *Licet dudum*, i sessio 23, hos Mansi XXIX, col. 120, sætter det danske Exemplars Oprindelighed udenfor al Tvivl. At denne Constitution virkelig er kommen til Anvendelse i Norden, sees af den bergenske Biskop Olafs Confirmation i Vordingborg, i Sommeren 1434. *Diplomatarium Norvegicum* 1, 2, S. 438, Nr. 745 ff.

For at forstaa Nordens Kirkehistorie er det nödvendigt at fastholde Forskjellen i Curiens og i Kongernes Betragtningmaade. For hiin var Udgangspunktet den til hver Tid enten efter den canoniske Ret eller særlige Overeenskomster gjældende Kirkelov; for Kongerne mindre dette, end de Rettigheder, de enten ifölge udtrykkelige pavelige Tilsagn eller gammel Skik og Brug vare i Besiddelse af, eller som de mente deres Kongestilling gav dem gyldigt Krav paa. Det har ikke været til Fremme af en rigtig Opfatning, at vore Historikere altfor udelukkende have stillet sig paa Landets og Kongens Standpunkt, men lukket Öiet for Pavens. Dennes Paastand, dersom den var hjemlet i den almindelige Kirkes Lov og Forfatning, saaledes som denne nu engang havde udviklet sig, kan ikke behandles som Anmasselse eller frakjendes Berettigelse. For at anföre nogle Exempler, vilde det have været i sin Orden, at Pave *Martin den Femte* 1430 alene forbeholdt sig Ret til at give Trondhjems Erkebispedömmen til Bergens Biskop *Aslak Bolt*¹⁾, dersom han ikke i samme Bulle tillige havde fremstillet det som en reen Reservation af pavelig Magtfuldkommenhed; thi Overförelse af en Biskop til et andet Stift var reserveret Paven i den canoniske Ret²⁾, og blev altsaa endog af Baselerconciliet stadfæstet i samme Constitution, hvori det gjorde Ende paa de övrige Reservationer. Heller ikke det, at *Nicolaus den Femte* efter *Aslaks* Död 1448 benyttede sin Provisionsret til at besætte samme Embede, savner al Hjemmel i retlige Bestemmelser, da Kong *Christian den Förste* havde faaet *Oluf Trondsens* canoniske Valg tilsidesat og i hans Sted *Marcellus*, Biskop af Skalholt, postuleret; her blev altsaa atter Tale om Translation af en Biskop; og naar Postulationen forkastedes af Paven, var Embedets Besættelse denne reserveret ved Wienerconcordatet af 17de Februar 1448, der, som viist, stadfæstede Constitutionen Ad regimen, hvori postulationis repulsa netop er et af de Tilfælde, der lader Beneficet falde under pavelig Reservation. Imidlertid har Kong *Christian den Förste*, endskjönt han 1452 anerkjendte *Henrik Kalteisen* som retmæssig Erkebiskop³⁾, ikke havt Uret i at forlange hans Resignation antagen af Paven, da *Kalteisen* selv veg for det norske Folks bestemte Modstand, eller i at paastaae Paven uberettiget til at bortgive kirkelige Beneficier i hans Lande uden hans Præsentation eller foregaaende Samtykke til et canonisk Valg af Domkapitlet. Thi det er neppe faldet Kongen ind, at Wienerconcordatet her var kommen til Anvendelse; og imod en Reservation af apostolisk Magtfuldkommenhed, uden Hjemmel i den canoniske Ret eller Baselerdekreterne, hævdede han med Föie det canoniske Valg i Forbindelse med Paastan-

1) F. Johannæi Hist. eccl. Islandiæ 2, 344.

2) Decretales Gregorii lib. I, tit. VII, cap. 2.

3) N. D. Mag. 6, 49. Jfr. om denne mærkelige Kirketvist Werlauffs tre Afhandlinger til Kong Christian den Förstes Historie i Skand. Literaturselskabs Skrifter, 16de B., p. 1 ff.

den paa Kongernes vistnok ikke altid udövede, men heller aldrig opgivne Ret til Indflydelse paa Valgene.¹⁾

Det er af de hidtil bekendte Breve fra Kong *Christian den Förstes* Cancelli indtil 1457 klart, at han indtil da ikke havde tænkt paa Wienerconcordatet; og man maa vel ogsaa spørge, med hvilken Adkomst Curien kunde lægge det til Grund for sit Forhold til de nordiske Riger. Forklaringen maa uden tvivl söges dels i den middelbare Virkning af Nordens Forening med den germaniske Nation paa de store Kirkeforsamlinger, dels i Concordatets listige Slutningsord, der ved Fortolkningen af Ordet *Alemania* udvider det af Tydscklands Keiser Vedtagne til at gjælde for Alt, hvad der i kirkelig Henseende medregnedes til den germaniske Nation. Retligt kunde dette vistnok ikke begrunde Fordringer til de nordiske Riger, der ikke havde givet Keiser *Frederik* og de med ham enige tydske Fyrster og Prælater Fuldmagt til at contrahere med Curien ogsaa paa deres Vegne; men det Samme gjælder jo tildeels ogsaa for Tydscklands eget Vedkommende, og dog har Rom vidst at gjöre Concordatet gjældende i dette Land som en Retsgrund, paa hvilken der byggedes Fordringer og Paastande, som grebe langt ud over de i Marts 1439 vedtagne og i Rom selv 1447 anerkjendte Baselerdekreter. At *Curien* virkelig har betragtet Wienerconcordatet som gjældende ogsaa for Norden, viser dens hele Adfærd navnlig i den første Deel af Kong *Christians* Tid; og denne Konge er ogsaa tilsidst selv gaet ind paa denne Anskuelse, ihvorvel han dog derhos aldrig opgav sin Paastand paa Præsentations- og Stadfæstelsesretten. Men indtil 1457, — man tør vel sige: indtil Wienerconcordatets Ophavsmand *Aeneas Sylvius* 1456 blev Cardinal og fik overveiende Indflydelse paa Curiens Holdning, — har han behandlet de pavelige Provisioner som reen Anmasselse, idet han stöttede sig til *Eugenius den Fjertes* og *Nicolaus den Femtes* Anerkjendelse af de i 1439 antagne Baselerdekreters Gyldighed for den germaniske Nation²⁾, sagtens uden at tænke paa, at han derved tillige gav sig ind under den Conseqvents, at Wienerconcordatet da ogsaa maatte være ligesaa gyldigt for hans Riger som for Tydsckland; han mente jo endog i denne første Periode af sit Forhold til Rom at kunne skyde sig ind under den franske pragmatiske Sanction, som han troede var anerkjendt og stadfæstet af Paven³⁾, — en Tanke, han dog uden Tvivl snart har opgivet, hvorimod han fastholdt den, at hans og hans Rigers Forhold til Curien hvilede paa det man har kaldt den germaniske pragmatiske Sanction samt paa de særegne Bevillinger og Sædvanerettig-

¹⁾ Scr. Rer. Dan. 8, 396, 377, 394.

²⁾ Scr. Rer. Dan. 8, 366.

³⁾ Scr. Rer. Dan. anf. St. sammenholdt med Kongens Brev til Kong Carl den Syvende af Frankrig, dat. Kjöbenhavns Slot Palmesöndag 1457, i *d'Achery, Spicilegium*, edit. noua, Tom. 3, p. 803.

heder, de nordiske Riger besad. Det strider ikke herimod, at han 1456, i Anledning af den Revalske Bispestols Besættelse¹⁾, vel hævdede Valgretten og det kongelige Samtykke imod Pavens Provisioner, men dog anerkjendte hans Ret til at forkaste selv et canonisk Valg, naar der var hvad han kaldte *causa legitima*; eller at han selv anmodede Pave *Calixtus den Tredie* om at besætte et Canonikat i Roskilde²⁾; thi denne Anmodning knyttes til en Begjæring om at afsætte dets daværende Besidder, og Beneficier, der bleve ledige ved at Paven afsatte Vedkommende, hørte til *Reservationes in jure clausæ*, som jo selve Baselerconciliet indrømmede Paven saavel som Retten til at forkaste endog et canonisk Valg, naar det skete af vigtige, fornuftige og indlysende Grunde, der udtrykkeligt indførtes i det apostoliske Breve. Det var heller ingen Afvigelse fra det angivne Standpunkt, at Kongen i en Skrivelse til Cardinal *Colonna* af 21de September 1457³⁾ kjendeligen viste Tilbøielighed til at lade det gjælde, at Paven ved Provision havde givet Bergens Bispestol til Genueseren *Paul Justiniani*; thi da den af Kapitlet valgte danske Adelsmand *Joachim Grubbe* ikke havde den canoniske Alder, blev ikke alene Pavens Aldersdispensation nødvendig⁴⁾, men tillige maatte hans Ret til at forkaste Valget og til derefter at behandle Embedet som reserveret, altsaa til at besætte det ved Provision, anerkjendes ogsaa efter den germaniske Sanction som grundet in *jure scripto*.

Rimeligviis have desuden andre Betragtninger gjort sig gjældende hos Kongen i Anledning af *Paul Justinianis* Provision; thi det er umiskjendeligt, at netop ved denne Mands Ankomst til Norden under *Christian den Førstes* Ophold i Sverrig i Efteraaret 1457 og Begyndelsen af 1458 er der overhovedet foregaaet en betydelig Forandring i Kongens Stilling til Curien, hvilken fra nu af blev mindre spændt end tidligere.

I Aaret 1456 havde Kongen sendt Italieneren *Geminiano Trevisani* til Rom for at trænge paa Antagelsen af *Kalteisens* Resignation og erhverve Stadfæstelse paa adskillige ældre Privilegier, samt for at forsvare Biskop *Marcellus* af Skalholt imod de Beskyldninger, der vare reiste imod ham⁵⁾. Hovedsagen var uden Tvivl dog at hævde Kongens Opfattelse af hele Situationen i Nordens kirkelige Anliggender. Det lader til, at det har været i Følge med *Trevisani* at *Paul* og *Edvard Justiniani* 1457 kom til Norden, af hvilke den Førstnævnte fremstillede sig med apostolisk Provision til Bergens Bispestol, saa at Kongens Anbefaling for *Joachim Grubbe* altsaa var forkastet og atter en Udlænding indtrængt i et nordisk Prælatur⁶⁾. Saaledes saae Kongen sin Uenighed med Rom dreven

1) S. R. D. 8, 377, 394.

2) S. R. D. 8, 374. Pontopp. *Annales* 2, 614.

3) S. R. D. 8, 382.

4) Jfr. sammesteds S. 373.

5) S. R. D. 8, 372, 376.

6) S. R. D. 8, 382, 285.

til Grændsen af et fuldstændigt Brud: enten maatte han nu forkaste Provisionen, eller han maatte i det mindste tildeels opgive den hidtil hævdede Stilling og række Paven Haanden. At *Trevisani* og *Justiniani* medbragte Pavens Anerkjendelse af Kongens Presentations- og Stadfæstelsesret¹⁾ lettede ham nok Valget. Han antog Provisionen, erkjendte *Justiniani* for retmæssig Biskop og indrømmede ham Plads i sit Raad²⁾. Men naar man seer, hvor stor Gunst og Ære han da tillige beviste *Trevisani* og *Edvard Justiniani* ved at hædre dem med sit Selskabs Kjæde³⁾, samt at han strax efter sendte den bergenske Biskop *Justiniani* tilbage til Rom som sin Gesandt⁴⁾, saa ligger heri umiskjendelige Vink om, at det var den Anskuelse, de havde bragt fra Rom, der nu seirede hos Kongen. Udentvivel hænger dette sammen med, at *Aeneas Sylvius* just 1456 var bleven Cardinal og havde erholdt det Hvery, særligt at tage sig af Kong *Christians* Anliggender⁵⁾, og saaledes var traadt i nærmere Forhold til Norden. Man kan da forudsætte, at dette snilde Hoved har søgt her at gennemføre den samme Politik, der ledede ham i Keiser *Frederiks* Tjeneste til at bringe Wienerconcordatet istand, og der senere ledede ham som Pave *Pius den Anden*: at række Fyrsterne Haanden og indrømme dem nogle Fordele for at skille dem fra deres Landskirkers Prælater og saaledes bryde disses Selvstændighed, der beroede paa det virkeligt frie Valg, og som i de store Kirkeforsamlinger var bleven Rom saa farlig. Han har da ladet sige til Kong *Christian*, at man ikke alene vilde lade *Kalteisen* falde⁶⁾, men ogsaa anerkjende Kongens Ret til at samtykke i Domkapitlernes Valg, naar han til Gjengjæld vilde indrømme Wienerconcordatets Gyldighed for sine Riger, — og derved satte Curien istand til at böie Prælaternes Nakker.

1) S. Rer. Dan. 8, 378. Pontoppidan, Annales 2, 617.

2) S. R. D. 8, 387.

3) S. R. D. 8, 387, 389, 392. Suhms Samlinger til den d. Hist. 1, 3, 100 ff.

4) S. R. D. 8, 378-379, 382.

5) S. R. D. 8, 383.

6) Ved denne Tid maa Curien have opgivet sin hidtil saa haardnakket fastholdte Vægning ved at antage Kalteisens Resignation; thi medens der ikke mere er Tale om denne, optræder Oluf Trondsen i Januar 1458 paa et Møde i Skara som — det kan ikke være andet end af Kongen anerkjendt — Electus til Trondhjem. See Skand. Lit. Selsk. Skrifter, 16, 86. At han, ikke Marcellus, blev Erkebiskop, modsiges ikke vor Formodning om nogen Eftergivenhed af Curien; thi Kong *Christian* har uden tvivl opgivet Bestræbelserne for at faae Marcellus til Trondhjem siden dennes ulykkelige Romerreise 1454-1456 (til denne Romerreise, altsaa til 1454, ikke til 1450, henhører Marcellus's Forpligtelsesbrev i Diplom. Norvegicum 2, Nr. 789, p. 593). Efter denne Reise gaae i det mindste Kongens Bestræbelser, saavidt vi vide, ikke mere ud paa at faae Marcellus's Postulation confirmeret, men paa at faae Kalteisens Resignation antagen og Marcellus rensat for de Beskyldninger, man i Rom gjorde ham (om M's tidligere bedragerske Adfærd og den Forfølgelse, han, som det synes, med Rette maatte lide af Curien, see ogsaa Grautoff, lüb. Chronicken in niederd. Sprache 2, 48). Kongens Ytring, at Curiens nye ved *Justiniani* overbragte Forslag ikke synderligt vilde behage det norske Rigsraad (S. R. D. 8, 382, 383), strider ikke imod vor Opfatning; thi til Curien kunde han ikke vel andet end lade som om Oluf Trondsen, hvem han saa længe havde hindret i at nyde Domkapitlets Valg, var ilde lidt i Norge.

Har *Æneas* gennem *Justiniani* og hans Medfølgere sendt saadanne Tanker til Norden, har han dertil gjort den Betragtning gjældende hos *Christian den Første*, hvormed han drog Keiser *Frederik* fra Baselerconciliet over til Paven, at Forbindelsen med denne var den fordelagtigste for Kongens andre Planer og Foretagender, saa var vistnok dette netop i Aaret 1457, da Kong *Christian* søgte *Curien*s Bistand til at hævde sin nylig vundne, af saa store Farer omgivne *svenske Krone*¹⁾, vel skikket til at finde et aabent Öre og Vei til hans lønlige Tanker.

At det er gaaet omtrent saaledes til, seer man, foruden af den Lethed, hvormed *Justinianis* Provision anerkjendtes, af Kongens Skridt i den linkjöpingske Sag, hvor han selv ligefrem forlangte en fremtidig pavelig Reservation, for nu at kunne faae den ham behageligste Mand til den gamle Biskops Coadjutor og designerede Efterfølger²⁾. Dette Forlangende stred lige meget imod Baselerdekreterne og imod Kongens tidligere Paa-stande, men stemte vel med Wienerconcordatet; og at *Æneas Sylvius's* Holdning imod Kongen virkelig var mildere end *Nicolaus den Femtes* og *Calixtus den Tredies*, hvilket bestyrker vor Formodning, skjønnes tydeligt af Kongens Ytringer i den linkjöpingske Sag i et Brev af Juni 1459 til ham som *Pius den Anden*³⁾, saavelsom ogsaa deraf, at han efterkom Kongens Önske om Stadfæstelse af *Ketils* Valg til Linkjöpings Bispestol. Men allermeest bestyrkes vor Opfatning naturligviis derved, at ved denne Tid har Kong *Christian* i Ord og Gjerning anerkjendt Wienerconcordatet som Norm for sin Stilling til det apostoliske Sæde. Han beraabte sig udtrykkeligt paa Concordatet i November 1458, da der blev Spørgsmaal om Besættelsen af Bispestolen paa Ösel⁴⁾, og fremhævede, at hans Riger og Lande vare indbefattede i den germaniske Nation, med hvilken Concordatet er sluttet⁵⁾. Og det var i Henhold til Concordatet, saaledes som dette lyder i Stadfæstelsesbullen, at Kongen anmodede Paven om at give hans Capellan *Johan Brostrop* Dekanatet i Roskilde⁶⁾; thi de Ord, han ved denne Leilighed benyttede, at Bortgivelsen af denne Dignitet som en af de større næst Bispeværdigheden er, som han erfarer, reserveret det apostoliske Sæde, grunde sig netop paa Concordatets Ord i Stadfæstelsesbullen om Bortgivelsen af de kirkelige Beneficier.

Upaatvivleligt havde Kong *Christian den Første* ingen Ret til af egen Magt, uden

1) Scr. Rer. Dan. 8, 380.

2) S. R. D. 8, 398.

3) S. R. D. 8, 413.

4) S. R. D. 8, 410, 412; thi Bullen Ad sacram Petri sedem er *Nicolaus den Fjerdens* Stadfæstelsesbulle af 19de Marts 1448. Til *Curien* maatte Kongen selvfølgelig citere Bullen.

5) — Et quia, Patres reverend., non solum violatis juré tum et concordatis præmissis, quæ sub verbo Papali nobis et nationi Germanicæ, in qua regna et dominia nostra et ipsa Oxiliensis ecclesia consistunt, sperabamus inconconvulsa servari cet.

6) S. R. D. 8, 422, 423.

at indhente sine Rigers og Landskirkers Samtykke gennem Rigsraad, Stænder og Prælater, at indrømme Curien Frihed til at handle i Norden, som om Wienerconcordatet gjaldt ogsaa i disse Lande. I Tydskland er i det mindste de betydeligste Prælaters Samtykke erhvervet; i Norden har man ikke engang gjort sig den Uleilighed. Her var det ligefrem Paven og Kongen, der rakte hinanden Haanden til Undertrykkelse af Kirkens canoniske Forfatning og Ret. Paven har derved erholdt ikke alene de samme Fordele, som Concordatet forskaffede ham i Tydskland, men ogsaa den samme Leilighed, som dér, til at gribe vidt ud over Concordatets Bestemmelser. De almindelige Reservationer efter den modificerede Constitution Ad regimen, de større Beneficier, næst Biskopsværdigheden, i Dom- og Collegiatkirker, maaskee ogsaa de alternerende Pavemaaneder, — endvidere Annater og første Aars Indtægter, i Forbindelse med Confirmationen af Valgene, dog her i nogen Maade betinget af Kronens Præsentations- og Stadfæstelsesret samt af Patronatsretten, hvor Kronen havde den, — ikke alene disse Rettigheder have Paverne fra nu af udøvet i de nordiske Riger; men de have, for ikke at omtale Andet, faaet den samme Leilighed som i Tydskland til at give Confirmationen af Capitlernes Valg Form af pavelig *Provision* og til at foreskrive Biskopperne den samme strengt forpligtende Lydighedseed til Paven, i Forbindelse med Tilsidesættelse af Erkebiskoppens Ret til at indvie de nye Biskopper, og med det utaaelige Paalæg af at indstille sig personligt i Rom hvert andet eller tredje Aar, med mindre der erhvervedes særskilt pavelig Dispensation¹⁾, — en Fremgangsmaade, der, idet den indskrænkede Erkebiskoppens Myndighed over Lydbisperne og saaledes svækkede den strenge nexus mellem Over- og Underordnede, som var Senen i Hierarchiets høire Arm, gjorde høie og lave Prælater til villieløse Tjenere af Rom.

Brugt samvittighedsfuldt og med Maadehold kunde Pavernes Provisionsret være tjenlig til at afværge de skadelige Følger for Kirke og Stat, selv et frit canonisk Valg af Kapitlerne kunde medføre, og til at opretholde den canoniske Orden imod Partilidenskab, Forsømmelighed, Bestikkelighed o. dsl. Men saaledes som Curien benyttede den efter Wienerconcordatet, faldt den i Grunden sammen med en Reservation af alle høiere kirkelige Beneficier; og naar Paverne i mange Tilfælde nøiedes med at give Confirmationen *Formen* af en Provision uden enten forud at reservere eller bagefter providere, altsaa uden faktisk at tilsidesætte Kapitlernes Valg, er dog dette i Rom udentvivel betragtet som en Naadessag, og den Smule Maadehold, der vistest, har snarest sin Grund i politisk Klogskab, for at undgaae altfor hyppig og haard Strid med Kongerne.

¹⁾ See Sixtus den Fjerdes Confirmation af Helrich, v. d. Wesch's Valg til Biskop i Slesvig 1474, i I. Ad. Cypræus, *Annales episcoporum Slesvicensium*, Colon. Agripp. 1634, p. 385, og i Pontoppidans *Annaler* 2, 665; samt Leo den Tiendes Confirmation af 1520 af Ove Billedes Valg til Aarhus i N. D. Mag. 1, 204 ff.

Kronens og Curiens paa Wienerconcordatet grundede Forbund om at trænge de nordiske Nationalkirkers Valgfrihed og dermed deres canoniske Selvstændighed tilbage træder ret tydeligt frem i *Sixtus den Fjerdes* Bulle *Ad cognitam deuotionis constantiam* af 22de April 1474¹⁾. Thi kun i Concordatet, saaledes som dette lyder i Stadfæstelsesbullen, havde Paven Hjemmel til at behandle de større Digniteter næst Biskopsværdigheden i elleve af Nordens Domkirker, som om de vare Curien bestandigt reserverede; og fra det samme Aktstykke maa han være gaaet ud, naar han betragter Ordinariernes Ret til at besætte nogle andre kirkelige Digniteter som begrundet ikke i Kirkens Forfatning, men i pavelig Reservation til deres Gunst. I Bullen af 22de April 1474 indrømmer han nu Kongen Ret til at præsentere til 16 af de betydeligste ikke-biskoppelige Prælaturer i Danmark og Sverrig, hvad enten de ere Paven eller Ordinarierne reserverede, og paalægger de Sidstnævnte at indføre i disse Prælaturer de Personer, Kongen paa Grund af denne pavelige Gunstbeviisning præsenterede, men saaledes, at disse skulde hente Confirmation hos Paven, ikke hos nogen Anden. Saaledes havde han paa engang draget Kongen over til sin Side, bragt Concordatet, og Curiens Opfattelse af det, til Anvendelse i Norden, omstødt de vedkommende Kapitlers Valgret til de betydeligste ikke-biskoppelige Prælaturer og frataget Biskopperne Retten til at prøve og stadfæste Valgene. Hvad Paven her gjorde stemmer ganske med den Brug, Curien ogsaa andensteds har gjort af Concordatets Forvanskning i Stadfæstelsesbullen. Thi ved dets Ord *i denne* undtages de større Digniteter næst Biskopsværdigheden i Domkirkerne og de høieste Digniteter i Collegiatkirkerne fra Ordinariernes, d. e. fra *deres* Besættelsesret, hvem ellers Valget og Stadfæstelsen til disse Digniteter tilkom efter Kirkens almindelige Forfatning eller særskilte Statuter. Følgen har i de Lande, hvor Concordatet gjaldt, været Uvished om Retten til at bortgive de større Beneficier i Cathedral- og Collegiatkirkerne, hvorfor Kapitlerne paa flere Steder have søgt at undgaae Strid med Rom ved at erhverve Valget som Naadessag af Paven. Men beroede det paa Paven at give Valg- eller Præsentationsretten, stod det ogsaa til ham at negte den, eller at give den til Andre end Kapitlerne. Det er dette, her er skeet, idet Kong *Christian* under sit Ophold i Rom udvirkede af Pavens Naade Bullen af 22de April 1474 til Fordeel for sig og sine Efterfølgere paa Thronen, men til Skade for Domkapitlerne og Biskopperne. Nogen Trøst kunde disse maaskee dog finde deri, at saaledes fik indfødte Mænd bedre Udsigt til at naae disse Prælaturer, end om Paven alene bortgav dem; thi efter Concordatet, men förend Bullen af 22de April 1474, tilsidesatte Curien ogsaa Ordinariernes Ret; saaledes nødtes Ribe Domkapitel 1456 til ydmygt at underkaste sig et apostolisk

¹⁾ Diplomatarium Christierni Primi. Kjöbenhavn 1856, S. 300, Nr. 201.

Magtbud om at lade Valget af Kanniken *Niels Tommesen* til Domkirkens første Prælatur, Archidiaconatet, falde og derimod at antage Curtisanen *Albert Krummedige*, pavelig Palads-Notarius, hvem Paven havde givet dette Beneficium¹⁾; og 1462 forlehnede Paven Cardinal *Frants* af Gonzaga med Provstiet i Lunde Domkirke, hvad Kongen og Erkebiskoppen maaskee dog fik omgjort, men i alt Fald kun ved Forestillingen om, at dette Prælatur ikke vilde give en Fraværende nogen Indtægt.²⁾

Vistnok har dette hele Forhold imellem Curien og Kronen ikke paa engang vundet Fasthed, ligesaa lidt som det strax er blevet bekjendt for alle Vedkommende. Det var et Stykke af höiere Politik, som ikke nedlagdes i en Bulle eller et Aabent Brev til Alles Efterretning, og heller ikke er Wienerconcordatet eller Stadfæstelsesbullen formeligt antagne eller offentliggjorte i disse Riger. Men leilighedsviis, eftersom Tilfældene indtraf, ere Concordatets Ord, eller den Betydning, man lagde i dem, eller de Anmasselser, der toge deres Udgang fra dem, komne til faktisk Anvendelse. Dette har vel ogsaa været en Grund til, at Intet høres om en almindelig Gjæring blandt den höiere Geistlighed, eller om forenet og kraftig Indsigelse af Biskopper og Domkapitler. Dog støder man paa enkelte spredte og svage Forsøg til Modstand. Da Lunde Domkapitel 1472 valgte *Johan Brostrop* til Erkebiskop, betingede det sig et fuldkomment frit Valg til Prælaturerne i Kapitlet³⁾; men dette forhindrede jo ikke, at Kongen to Aar derefter i Rom selv erhvervede hos Paven Præsentationsret til Præposituret og Archidiaconatet i samme Kapitel. Det har nok ogsaa været Hensynet til Kronen og til Rom, der lod Domkapitlet i Oslo i sine Statuter optage den Bestemmelse, at ingen af dets Medlemmer maatte med Raad eller Daad virke til, at noget Canonicat eller Præbende bortgaves uden Kapitularenes Vidende og Samtykke⁴⁾. Af større Betydning kunde det synes at være, at Kong *Hans* i sin Haandfæstning maatte forpligte sig til, hverken selv eller ved Andre „at hindre eller bevare Os „med nogen Biskops eller andre Prælaters Valg, indelands eller udenlands, med Skrivelse „eller Bud til Rom, eller Nogen indtrænge til Kirkens Indgjæld imod Kirkens Ret og Frihed, men hver Kirke og Kloster blive udi sit frie Valg. Var det og saa, at nogen Breve „eller Privilegier derpaa ere impetredede eller impetredede vorde, skulle de ingen Magt „have og ei bruges efter denne Dag, dog undtagen de Gjæld, som Vi og Kronen have jus „patronatus til. Og ei skal Nogen have Kirkens Lehn eller Gjæld, uden de ere Rigets „indfødte Mænd i hvert Rige, og dertil beqvemme ere.“⁵⁾ Men to Aar senere forskaffede

1) Terpager, *Ripæ Cimbricæ* p. 150.

2) *S. Rer. Dan.* 8, 424; *Pontopp. Annaler* 2, 629, 633.

3) *Pontoppidans Annaler* 2, 655.

4) *Pontopp. Ann.* 2, 719.

5) *Hvitfeld, Kong Hans, Qvartudg.* S. 14.

X samme Konge sig Pave *Innocents den Ottendes* Stadfæstelse paa de Friheder, hans Fader
 havde erhvervet i Rom¹⁾, der jo netop gik ud paa at betage Domkapitlerne det frie Valg
 til nogle af de vigtigste Prælaturer. Og ligesaa betydningsløst blev det, at Kong *Christian*
 X *den Anden* maatte i sin Haandfæstning, ligesom Faderen i sin, fraskrive sig Ret til Ind-
 blanding i Kapitlernes Valg.²⁾ Han fik dog paveligt Løfte om, at Lunde Erkestift ikke
 skulde blive bortgivet, uden at Kongens Mening var indhentet³⁾, som han da overhove-
 det agtede denne Bestemmelse i Haandfæstningen ligesaa lidt som de øvrige. Overalt
 maatte Geistlighedens Modstand imod Kongernes Indgriben i Valgretten allerede af den
 Grund blive svag og uden væsentlig Nytte, fordi det dog tilsidst var Kongerne alene,
 som kunde sætte en Grændse for Curiens endnu farligere Anmasselser. Thi endog Bispe-
 dømmer tillod Rom sig at bortgive til sine Curtisaner med Tilsidesættelse af Kapitlernes
 Valg. *Eggert Durkop* var ikke Andet, da *Innocents den Ottende* og *Alexander den Sjette*
 paanødte Slesvigs Domkapitel ham istedetfor Domprovsten *Enevold Sovenbroder*.⁴⁾ Lin-
 kjöpings Bispestol reserverede den sidstnævnte Pave ligefrem, uvist under hvad Paa-
 skud, eller overhovedet om under noget andet, end at det saa behagede ham, og gav den
 til en Cardinal, der ogsaa erhvervede *Julius den Andens* Stadfæstelse, med Tilsidesættelse
 af den canonisk valgte *Hemming Gad*. Men det meest oprørende Tilfælde umiddelbart for
 Reformationens Begyndelse i Norden er Behandlingen af Erkebispedømmet i Lund efter
 Erkebiskop *Birgers* Död den 10de December 1519. Uden mindste Hjemmel enten i Kirke-
 loven eller i Concordatet, uden at oppebie Domkapitlets Valg, uden at tage Hensyn til
 Kong *Christians* af ham selv bekræftede Ret, gav Pave *Leo den Tiende* den 6te Februar
 1520, altsaa paa første Efterretning om *Birgers* Död, Danmarks Erkebispedømme til
 Romeren Cardinal *Paul Æmilius de Cecis*, ret som om det forstod sig af sig selv, at
 Nordens Prælaturer vare Lehn af det apostoliske Sæde, hvormed Paven kunde handle efter
 Behag.⁵⁾ Med fuld Föie siger en af Cardinalens Rivaler til dette Erkesæde, *Johannes*
Vesalius, at slige Reservationer af Bispe- og Erkebispedømmer i Norden strede imod hvad
 der ved Concordat og Privilegier var indrømmet saavel den germaniske Nation som Dan-
 marks Rige og Konger⁶⁾, — men ikke just saa rigtigt, at de hidtil vare uhörte, saaledes
 som de ovenanførte Tilfælde vise. Det er imidlertid vist, at havde Paven kunnet hævde
 sit vilkaarlige Magtbud, vilde ikke alene Lunde Stift, som engang kommet i en Cardinals

1) Hvitfeld anf. St. S. 66.

2) Behrmann, *Christian den Anden*, 2, 40.

3) Pontopp. *Annaler* 2, 744.

4) Cypræus, *Annales episcoporum Slesvicensium* p. 394. N. D. Mag. 1, 301 ff.

5) Allen, *Breve og Aktstykker til Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie*, I, Kbh. 1854, S. 2, 79, 188, 231, 395.

6) Allen, anf. St. S. 190.

Besiddelse, for alle Tider have været et Bytte for Curtisanerne¹⁾; men snart maatte alle Danmarks Bispedømmer have deelt samme Skjæbne. Uden at vide, hvad der var skeet i Rom, valgte Domkapitlet i Lund imidlertid sin Erkedegn *Aage Sparre* til *Birgers* Eftermand; men er det sandt, at det ved denne Leilighed besluttede herefter kun at vælge en Adelsmand, — selv om det er overdrevent, at det var Rigsraadet, eller dets geistlige Medlemmer, der fastsatte dette som Regel for alle danske Bispedømmer²⁾, — saa kan man kun billige saavel Kongens Modstand imod *Aage Sparres* Valg, som at han ikke vilde vige for Roms endnu farligere og fornærmeligere Anmasselse.

At Danmarks Prælater under saadanne Forhold hadede Roms Curtisaner og afskyede de pavelige Reservationer, er ligesaa begribeligt som at de, efterat have styrtet Kong *Christian den Anden*, hvis Overgreb paa Kirkens Omraade tilsidst vare blevne endnu mere truende for deres og den catholske Kirkes hele Stilling, søgte en Støtte imod Rom og den fordrevne Konge hos hans Eftermand paa Thronen og den verdslige Adel i Landet selv. Den tyske Nations Holdning paa Rigsdagen i Nürnberg og dens centum gravamina, der ere næsten samtidige med de jyske Biskoppers Oprør, kunde give Danmarks Prælater Mod til et Forsøg paa at indtage en noget friere Stilling imod Rom; og at de i den friske Seiersfølelse mente at kunne holde den nye Konge, der jo fortrinsviis havde dem at takke for Kronen, tilligemed Adelen tæt sammensluttet om sig og den danske Nationalkirke, saavel imod Lutherdommen som imod Roms Tyranni, kan man ikke undre sig over. Beviset for, at dette virkelig var deres Tanke, ligger i Kong *Frederik den Førstes* Haandfæstning af 3die August 1523³⁾; thi deri lode de først og fremmest Kongen forskrive sig til dem og Kirken saaledes:

„Item skulle Vi først elske over Alt den himmelske Gud, og den hellige Kirke og „hendes Tjenere ret styrke og fordagtinge og beskærme; og alle deres Privilegier, Fri- „heder, Statuter og gode gamle Sædvaner, som dennem friest undte og givne ere af den „hellige Romerske Kirke og hellige fremfarne Fædre, christne Konger, Fyrster, Fyrstinder „og Forstandere udi alle sine Artikler stadfæste Vi dennem saa ubrødelig at skulle dennem „nyde, bruge og beholde.⁴⁾

„Item ville eller skulle Vi aldrig tilstede nogen Kjætter, Luthers Discipler eller

1) Af denne Mening var ogsaa Joh. Vesalius (Allen, anf. St. S. 79). Han som forhenværende apostolisk Protonotarius var altfor vel bekjendt med hvad der gjaldt i Rom, til at han skulde været uvidende om, hvad Constitutionerne Ad regimen og Cum nonnulli Romani pontifices havde at betyde.

2) S. Rer. Dan. 2, 568; jfr. Joh. Svanningii Christiani II, Daniæ, Sueciæ et Norvegiæ regis vita, ed. 1670 s. l. cap. VI. art. IV, p. 178 ff.

3) G. L. Baden, Afhandlingar i Fædrelandets Cultur-, Stats-, Kirke- og Litterær-Historie, 3die B. Kbhvn. 1822, S. 72-101.

4) Denne Artikel er optagen efter Kong Hanses og Kong Christian den Andens Haandfæstninger.

„andre, at prædike eller lære lønlig eller aabenbare imod den himmelske Gud, den hellige Kirkes Tro, helligste Fader Paven eller Romerkirke; men hvor de findes udi vort Rige, ville Vi og skulle lade straffe dennem ved deres Liv og Gods“ — — —

„Item ville Vi eller skulle aldrig efter denne Dag tilstede, at Nogen skal eligeres eller udvælges til noget Biskopsdom her udi Riget uden den, som indfødt er i Danmark af Riddere og Svende, eller til noget Prælatedom, uden Rigets indfødte Mænd af Riddere og Svende, eller og Doctores udi den hellige Skrift eller Kirkeloven, eller værdige lærde Mænd, som dertil dueelige og nyttige ere, som dog danskfødte ere, uden Vi kunne det have med Danmarks Riges Raads Raad, Villie og Samtykke, Riget til Nytte og Gavn.“

„Item skal Vi ikke nominere, præsentere eller tilstede nogen Udlændske til noget Prælatedom, Kirke eller Kirkens Lehn udi Danmark, ei heller tilstede, efter Vor Formue, nogen Curtisaner eller Andre der udover danske Mænd at molestere, som hertil ofte skeet er.“

„Item skulle Vi aldrig hindre eller hindre lade nogen Kapitels Election og Kaar, dersom de eligere efter disse forskrevne Artiklers Lydelse; og skal Vi aldrig trænge nogen Prælat eller Formand ind imod Kapitels Samtykke, dog at Vi beholde vocationem til to eller tre af det Kapitel, som Bispen er udaf død, eller og Vi nominere den, som Kirken er nyttig, med Danmarks Riges Raads Raad; dog at Vi beholde jus patronatus til de Lehn, som Vore Forfædre, fremfarne Konger i Danmark, hertil haver havt.“

„Item skal og maa hver Biskop og Prælat nyde og bruge den hellige Kirkes Ret og Jurisdiction frit, som de den af Arildstid brugt have, dog at de Sager, som bør at handles til Landsting og Herredsting, skulle haandteres til fornævnte Thing.“

„Item skal Vi ei tilstede, med Rigen Raads Raad, Hjælp og Trøst, at nogen Sager, aandelige eller verdslige, skal kaldes eller drages ind til Rom, förend de ere först haandterede for Rigets Prælater efter Rigets Privilegiers Lydelse.“

Saameget man nu maa misbillige Bestemmelsen imod Lutheranerne, og den, at alle Bispedømmer skulle besættes med Adelsmænd, saa maa man fra Datidens og de danske Prælaters Standpunkt finde de anførte Artikler hensigtsmæssige til at hævde den danske Kirkes Selvstændighed imod Rom, hvad ganske vist ingen Dansk vil lægge dem til Last. Men Prælaterne have i Følelsen af deres öieblikkelige Overmagt ikke betænkt, at med det ubetingede Veto imod Rom og det betingede imod Kapitterne gave de Kongen en lovmæssig Indflydelse paa Besættelsen af alle Prælaturer, der under forandrede Forhold kunde gjöre ham til det, han maaskee da allerede har tænkt paa i sit Hjerte og senere aabenlyst stræbte efter at blive: den danske Kirkes Overhoved.

Ingen anden enkelt Omstændighed har begunstiget denne Kong *Frederiks* Stræben mere, end Erkebispedømmets faktiske Vacance og den fuldstændige Forvirring i dette Embedes Forhold, der var Følgen af *Christian den Andens* Adfærd imod Lunde Stift. Fire

Mænd stredes da om dette: ^{P. A. de Cecis} Cardinalen, *Jörgen Skodborg*, *Aage Sparre*, der var i Besiddelse af Stiftsgodset som valgt, men hverken confirmeret eller indviet Erkebiskop, og *Johannes Vesalius*. *Jörgen Skodborgs* Ret var utvivlsomt den bedste; os er Intet bekjendt om, at hans Valg ikke skulde have været canonisk uforkasteligt; thi at *Aage Sparres* Valg af Domkapitlet umiddelbart efter Erkebiskop *Birgers* Död er det ældste, var ikke nogen tilstrækkelig Hindring for Kongen til at faae det taget tilbage, naar det hverken var Staten eller Kirken tjenligt, eller for at *Skodborg* derefter jo kunde blive canonisk valgt; og Kong *Christian den Anden* har ingen retlig Grund havt enten til senere at fortrænge *Skodborg* eller til at betragte hans Reise til Rom som en Flugt og som en Opgivelse af sin Ret. Det var derfor ganske rigtigt af Kong *Frederik den Første*, at han i Begyndelsen af sin Regering stod paa *Jörgen Skodborgs* Parti og anbefalede ham i Rom til pavelig Confirmation; heller ikke kunde dette siges at stride imod Haandfæstningen, da *Skodborgs* Valg, ældre end denne, ved Kongens Thronbestigelse forelaa som en nu engang afgjort Kjendsgjerning. De adelige Herrer i Rigsraadet vare vistnok mere stemte for Adelsmanden *Aage Sparre*, hvem de tillode at optræde som udvalgt Erkebiskop¹⁾, saa at Meningen med deres Mindelse til Kongen om en endelig Afgjørelse med Lunde Stift²⁾ vel nok har været den, at drage ham over paa *Sparres* Side. Men Raadet har dog i de første Aar ikke afgjort og aabenlyst trængt paa dette, saa at Kongen lige indtil 1526 kunde undgaae at udtale sig bestemt om *Aage Sparres* Stilling. Heel anderledes blev imidlertid Situationen 1526, da *Jörgen Skodborg* endelig i Rom opnaede at confirmeres og ordineres af Paven³⁾; thi dette skete kun, fordi han havde forligt sig med Cardinalen *de Cecis* om at svare denne en aarlig Afgift af Lunde Stift.⁴⁾ Selv om Kongen ikke i 1526 havde staaet paa et Standpunkt, der overhovedet maatte gjøre ham uvillig til nu at modtage en Erkebiskop af Paven, saa maatte en saadan Overenskomst lige meget støde Kong *Frederik* og den danske Kirke bort fra *Skodborg*; thi den indeholdt en Anerkjendelse af den pavelige Reservation og Provision, som efter den Ret, der gjaldt i Rom, maatte bringe Lunde Stift for bestandigt i Curiens Vold: engang reserveret og bortgivet ved apostolisk Provision, forblev det bestandigt reserveret, saa at Paven ved hver Vacance kunde bortgive det uden at tage Hensyn til Kapitlets Valg og Kongens Samtykke. Man kan da kun finde det naturligt, at de Skrivelser, hvorved Cardinalen og Andre, saavelsom *Skodborg* selv⁵⁾, anmodede Kongen om nu at lade denne komme i Besiddelse af Stiftet, maatte gjøre

1) Haandfæstningen hos Baden, anf. St. S. 72. N. D. Mag. 1, 212; 5, 21, 95. Kalkar, Aktstykker til Danmarks Historie i Reformationstiden S. 27.

2) N. D. Mag. 5, 44.

3) S. R. D. 6, 649. Magn. Matthiæ, Series episcoporum Lundensium p. 228.

4) Allen, Breve og Aktstykker, anf. St. p. 395.

5) Hvitfeld, Freder. d. Første, S. 122 ff.

netop den modsatte Virkning; og sikkert har det nu været med de danske Prælaters Bifald, at Kongen i Sommeren 1526 med de verdslige Rigsraader lovede *Aage Sparre* at haandhæve ham i Besiddelse af Lunde Stift indtil videre. Men have Prælaterne i al Stilhed glædet sig over, at see den verdslige Regering træde fast op imod de forhadte Curtisaner, saa burde paa den anden Side *det* have givet dem et betydningsfuldt Vink om Farerne ved deres Stilling, at Kongen i Beskærmelsesbrevet tillagde sig selv og Rigsraadet Dommen over den canoniske Gyldighed af en Erkebiskops Valg, hvilken efter Kirkeloven utvivlsomt tilkom Paven alene. Dog taug de ogsaa hertil.

Fra nu af gik Kongen med raske Skridt frem imod det Maal, at rive Herredømmet i den danske Kirke fra Rom til sig. Paven og Curien brød han sig ikke mere om; kun til sit eget Riges endnu mægtige Prælater maatte han tage noget Hensyn. De nødte ham ogsaa nu og da til at sagtne sin Gang og til enkelte Svingninger fra den lige Vei mod Maalet. Men uden Understøttelse fra Rom, som de vare, ja halvt fjernede fra det, og hver Dag haardere betrængte af den nye Læres Prædikanter, blev Kampen imellem dem og Kongen til et politisk Spil, hvor det for begge Parter fornemlig kom an paa at drage den verdslige Adel over paa sin Side.

Saaledes i de første Aar, indtil den nye Lære havde slaaet tilstrækkelig faste Rødder i Folket, — det er fra Midten af Aaret 1526 indtil den kjøbenhavnske Herredag 1530.

Tredie Afdeling.

Fra Begyndelsen af Juni 1526 indtil Slutningen af samme Aar var Kong *Frederik* i Danmark. Det var under dette hans Ophold i Kongeriget, at hans Stilling blev fastere og gunstigere, saaledes som vi ovenfor (p. 32-33) have viist. Fra Kjøbenhavn gik Kongen i October over Kallundborg til Nørrejylland, hvor han optraadte afgjort fjendtligt imod den ham forhadte Biskop *Jörgen Friis* af Viborg¹⁾, idet han den 23de October 1526 i Aalborg udfærdigede et Beskærmelsesbrev for *Hans Tausen*, der da netop havde forladt St. Hans Kloster og som Prædikant af egen Myndighed, til Trods for Biskoppen, kastet

¹⁾ Kongens Uvillie imod denne Biskop sees af Herredagsforhandlingerne 1527.

sig i Borgerskabets Arme.¹⁾ I dette aabne Brev til Borgermestere, Raad og Menighed i Viborg siger Kongen, at han har taget og annammet denne Brevviser, Mester *Hans Tausen*, under sin kongelige Hegn, Fred, Værn og Beskærmelse, besynderligen at forsvare til alle Rette. Ogsaa har han annammet ham i sin Tjeneste til Capellan, men dog givet ham Tilladelse og Befaling til at være i Viborg hos Borgerne i nogen Tid for at prædike det hellige Evangelium for dem. Derfor byder han dem at beskytte og beskærme fornævnte Mester *Hans Tausen* imod Alle, som ville overfalde ham med Magt og Vold, hvad enten de ere Geistlige eller Verdslige.²⁾

Om og Kongen i dette Brev kun tager *Hans Tausen* i Forsvar mod Vold, ikke imod Ret og Rettergang, og om han end ikke udtrykkeligt forsvarer ham som en luthersk Prædikant, idet han dækker sig bag det tvetydige Udtryk, at prædike det hellige Evangelium, — et Udtryk, der har spillet en vigtig Rolle i Datidens Bevægelser, — saa var det dog et bestemt Indgreb i det biskoppelige Embedes Omraade og derved tillige et Brud paa Kongens Haandfæstning. At det maatte gjøre det dybeste og meest foruroligende Indtryk paa alle Biskopperne, behøver ikke at forklares.

Fra Jylland gik Kongen til Fyen, hvor han i November og December 1526 samledes i Odense med det menige Rigsraad til en almindelig Herredag³⁾, hvis Aabnings- og Slutningsdag vi dog ikke kjende med Bestemthed, idet kun saameget vides, at Kongen i det mindste var i Odense og paa Næsbyhoved fra den 23de November til den 7de December, men den 6te Januar 1527 atter paa Gottorp. Forhandlingerne imellem Kongen og Raadet

1) Jfr. Knudsen i *Annaler for Nord. Oldk. og Hist.* 1847, S. 117 ff.

2) *Dänische Bibliothek* 1, S. 7.

3) Thi dette var Forsamlingen i Odense, ikke en Rigsdag (jfr. *Nyt Hist. Tidsskrift* I, 404 o: 425). Om ogsaa en Deel af den udenraads Adel har været tilstede i Byen, tilligemed Afsendte fra nogle Kjøbstæder, ere dog de almindelige Forhandlinger alene førte imellem Kongen og Rigsraadet; vi vide ikke engang, om hine vare tilkaldte, eller om de maaskee blot havde indfundet sig for at benytte Leiligheden til at faae dette eller hiint afgjort med Regjeringen. Adskillige have sikkert ogsaa havt Retsager at forhandle ved Rigets øverste Domstol. — Kilderne til denne Herredags Historie ere:

1. Rigsraadets Svar paa Kongens nu manglende Fremsætning, i *Ny Danske Magazin* 5, S. 99 ff. Et Bilag til den, paa hvilket Raadet svarer anf. St. S. 101, Lin. 4-10, men saaledes, at Kongen sammesteds S. 115, Lin. 15-21, forlanger et nøiagtigere Svar, uden dog at erholde mere end et halvt undvigende (sammest S. 207, første Artikel), findes i *Danske Mag.* 3die Række 1, 136; thi der kan ikke være Tvivl om, at i det mindste det første af de der i Nr. XIII anførte Stykker hører til denne Odense Herredag 1526.
2. Rigsraadets Ankeposter. *N. D. Mag.* 5, 113 ff.
3. Kongens Replik paa Rigsraadets Svar, sammest. S. 115 ff.
4. Rigsraadets Duplik til Kongen, sammest. S. 207 ff.
5. Prælaternes Forsikkringsbrev af 6te December 1526 til de verdslige Rigsraader paa den menige Adels Vegne, sammest. S. 212.
6. De verdslige Rigsraaders Forsikkringsbrev af 6te December 1526 til Prælaterne, sammest. S. 211 ff.

begyndte med en kongelig Fremsætning, som nu ikke mere findes, men hvis Indhold kan skjønnes dels af et endnu bevaret Bilag, dels af Rigsraadets Svar. Det har, som naturligt, gaaet ud paa Foranstaltninger til Landets Forsvar, paa Skatte- og Afgiftsvæsenet, Indtægterne af Kronens Gods og Rettigheder, Kongens og det kongelige Hofs Underholdning, Bevilling af nye Paalæg, og en Deel Regeringsforanstaltninger, som vistnok vare af megen Vigtighed for Land og Folk, ligesom de ogsaa give et godt Indblik i Kongens og Rigsraadets indbyrdes Forhold og Landets Stilling i det Hele; men for de kirkelige Anliggender er det især et af Punkterne, der er af gennemgribende Vigtighed. Kongen foreslog nemlig, at herefter skulde Confirmation og Provision med Hensyn til Prælaturerne — uvist om alle, eller alene Bispedømmerne, dog snarest det Første, — søges hos *Rigets Erkebiskop*, altsaa ikke længer i Rom¹⁾. Dette Forslag, der aldeles stemte overens med den canoniske Ret og som tilsyneladende vilde føre den danske Kirkes Forhold tilbage over Wienerconcordatet til det retlige Standpunkt, Baselerconciliet havde stræbt at hævde, maatte i og for sig være alle Raadets Medlemmer behageligt, — ikke mindst Prælaterne, der saaledes i Overeensstemmelse med den Anskuelse, de havde udtalt i Haandfæstningen, fik Udsigt til at faae en virksom Skranke sat imod Curtisanernes Udpresninger og Roms trykkende Anmasselser. Det er imidlertid indlysende, at Hensynet til Paven dog maatte paalægge de geistlige Herrer noget Baand; derfor skjöde de gjerne Kongen frem for sig, idet de med de övrige Medlemmer af Rigsraadet svarede paa Forslaget, at det var godt og nyttigt, og at de gjerne bade dem, dersom Kongen kunde lade det saaledes forhandle hos Romerkirke, at det kunde skee med nogen god Lempe.²⁾

Men Kong *Frederik* viste dem snart, at hellere end at lade sig bruge af sine Prælater, agtede han at bruge dem i sin Interesse; thi strax efterat have modtaget Raadets Svar, fremkom han med det Forslag, at Penge og Guld, som pleie at forsendes til Rom efter Confirmation, burde indlægges til Rigets liggende Skat, til Rigets Forsvar.³⁾ Heller ikke dette Forslag kunde i og for sig være Prælaterne ubehageligt, naar Kongen paatog sig Kampen med Rom; thi hellere maatte dog Fædrelandet end Curtisanerne faae Pengene, og maaskee kunde derved de overordentlige Byrder, navnlig Prælaterne havde maattet bære i 4 Aar, noget lettes. Ganske fremmed og uventet var Tanken dem neppe heller; thi den er den samme, som Tydsklands Stænder 4 Aar tidligere paa Rigsdagen i Nürnberg 1522-23 udtalte til Paven selv, uden at de dermed mente at bryde med ham, ja som var bleven understøttet af Keiser *Carl den Femte*, dengang rigtignok til det Brug, at forsvare Riget imod Tyrkerne, Christenhedens almindelige Fjende, men dog ogsaa for at give det

¹⁾ N. D. Mag. 5, 104.

²⁾ N. D. Mag. 5, 104.

³⁾ N. D. Mag. 5, 117.

Midler til de indre Statsfornödenheder. Det danske Rigsraad, Prælater som Adel, tænkte vel at bruge Curiens og Curtisanernes Indtægter fra Danmark til Forsvar imod en anden Fjende end Tyrken; men deres Svar paa Kongens Forslag, „at dersom Kongl. Majestæt kunde det saa beskikke med Lempe, saae Danmarks Riges Raad det gjerne“¹⁾, gik dog ganske i samme Retning, som den tydske Rigsdags og Keisers Anmodning til Paven. Da vi nu ikkun af de anførte faa Ord i Herredagsakterne, saaledes som disse ere komne til os, kjende Formuleringen af Forslag og Svar, er der især derfor Grund til at henlede Opmærksomheden paa den tydske Nations beslægtede Fordring til Curien, fordi det ikke kan betvivles, at det kongelige Cancelli har kjendt den og senere benyttet dens Motivering i Aktstykker, hvor Odense Herredags Beslutning i denne Sag anføres. Det kan jo heller ikke være andet, end at Kong *Frederiks*, den holstenske Hertugs, Cancelli har været tilstrækkeligt inde i de tydske Rigsdages Beslutninger, hvori det paa Holstens Vegne maa have deltaget. Og da Kongens tydske Cantsler *Wolfgang Uttenhof* med andre betydelige Holstenere, saasom *Johan* og *Melchior Rantzau*, vitterlig have udövet stor Indflydelse ogsaa paa det danske Riges baade indre og ydre Anliggender, — for ikke at tale om, at Kongens danske Cantsler og Cancelli i Kong *Frederiks* Tid fulgte Kongen til Hertugdömmene og saaledes var mere der end i Riget: saa er det endog svært at forestille sig, at saa vigtige, netop for Kongens Stilling i Religionssagen betydningsfulde Akter, som Nürnberg-Rigsdagens centum gravamina og officielle Skrivelser, ikke skulde have været benyttede fra Kongens Side i de beslægtede Forhandlinger med det danske Rigsraad og have gjort et betydeligt Indtryk paa dettes geistlige og verdslige Medlemmer.

I det Svar, Tydsklands Stænder i Nürnberg 1522 gave den pavelige Legat, fremsatte de den Paastand, at kun derfor have Tydsklands Fyrster i sin Tid indrømmet det apostoliske Sæde Annaterne paa nogle Aar, for at Pengene skulde anvendes til Christenhedens Forsvar imod Tyrkerne, men at Paverne ikke havde benyttet dem efter Bestemmelsen, hvorover Folket nu klager og viser sig uvilligt til at paatage sig andre Byrder til Krigen; og de grunde paa denne, iövrigt historisk urigtige, Paastand den Anmodning, at Paven herefter ikke vil forlange Annater af tydske Prælater, men tillade, at de henlægges til Rigets Skat. Og Keiser *Carl* skrev den 31te October 1523 til Paven om samme Sag, idet han først foredrog Rigsstændernes Forlangende, dernæst bragte i Erindring, at det tydske Folk ved de store Rigdomme, det og dets Beherskere havde afgivet til Rom og den catholske Geistlighed, var altfor udmarvet til nu at kunne bære nye Paalæg, hvorfor han bad Paven betænke Tydsklands Nöd saavelsom det tydske Folks Fortjenester af

¹⁾ N. D. Mag. 5, 208.

det apostoliske Sæde, og at hjælpe det til at modstaae Tyrkerne, opretholde Landefreden og undertrykke Lutheriet.¹⁾

I Kong *Frederiks* og Rigsraadets, de geistlige som de verdslige Medlemmers, Stadfæstelsesbrev for *Joachim Rönnow* paa Roskilde Bispedømme af 24de Juni 1529, fremstilles og motiveres nu Odense Herredags Beslutning saaledes:

— „Da efterdi Vore elskelige Danmarks Riges Raad, Aandelige og Verdslige, i „den forledne Almindelige Herredag, som var holdt i Vor Stad Odense, forsamlede, have „paa den Tid alvorligen overveiet, hvorledes udi lang Tid haver været udsendt og ud- „skikket her af Riget meget og stort Guld og Penge til Rom for Annater og Stadfæstelse „paa Biskopsdømme og andre Prælaturer og Kirkens Lehn, og samme Guld og Penge „haver været bevilliget af christne Herrer og Fyrster at skulle sendes til Rom til at „beskærme den hellige christne Tro med imod Tyrken, og nu i Sandhed vitterligt og „aabenbart for Öine er, at saadanne mærkelige Summer Guld og Penge forsendes og for- „tæres i Rom Danmarks Rige hverken til Nytte, Gavn eller Bistand, og at det i ingen „Maade dertil bruges, som det til bevilliget og samtykt er; derfor have fornævnte Vore „elskelige Danmarks Riges Raad, Aandelige og Verdslige, i fornævnte almindelige Herre- „dag i Odense endrægtelig bevilget, handlet, fuldbyrdet, samtykt og besluttet, at ingen af „Vore Undersaatter, Danmarks Riges Indbyggere, skulle efter denne Dag udsende enten „Guld eller Penge af Riget til Rom, eller andensteds, efter deres Confirmation enten paa „Biskopsdømme, Prælatedømme eller andre geistlige Lehn; men hvad som dertil pleier at „udsendes her af Riget til Rom, eller andensteds, udi samme Ærinde og for saadanne „Confirmatser paa geistlige Lehn, skal herefter blive her udi Riget og gives til Os og „Vore Efterkommere, Konger i Danmark, til Hjælp at beskytte og beskærme Danmark „og dets Indbyggere med, naar Behov gjøres.“

Denne Motivering af Odense Herredags Beslutning, der aabenbart minder om Nürnberger-Rigsdagens Forlangende, endskjönt det kongelige Cancelli naturligen førte et endnu skarpere Sprog imod Romerhoffet, er vel fra en Tid, da Kong *Frederik* og Reformationens Venner i Danmark vare gaaede adskillige Skridt videre frem ad den Vei, der førte bort fra Rom; men den indeholder Intet, som skulde bringe os til at troe, at man nu i 1529 har underlagt Herredagsbeslutningen af 1526 andre Bevæggrunde end dem, der virkelig da foredroges for, og bestemte, Rigsraadets Medlemmer. Netop i dette Aar, da Keiser og Pave stode i Vaaben mod hinanden, maatte de tyske Rigsstænders og Keiserens Exempel udøve betydelig Virkning paa de danske Prælater til at gjøre dem mindre betænkelige ved at give deres Hjertelag mod Curtisanerne Luft.

¹⁾ Melch. Goldast, *Collectio constitutionum imperialium*, T. 1, p. 447 ff, 452 ff.

De to anførte Beslutninger af Odense Herredag røre ikke ved den canoniske Confirmation af Domkapitlernes Valg; i Formen er dettes Betydning ikke bleven formindsket, Confirmationen er ikke lagt i nogen Verdsligs Haand, Kongen har tilsyneladende intet Andet vundet end forögede Pengemidler til Rigets Tjeneste. Men i Virkeligheden har han ad den Vei, Haandfæstningen betegnede, gjort et mägtigt Skridt fremad imod sit Maal: Suprematet i den danske Kirke. Der var jo i Öieblikket ingen Erkebiskop, som kunde confirmere og indvæ; Lunde Stifts Besidder var selv hverken confirmeret eller indviet, ja ikke engang anerkjendt, men kun midlertidigen opretholdt af Konge og Rigsraad; til Rom kunde en nyvalgt Prælat, selv om han havde vovet det for Kongen, ikke vende sig, naar han ikke maatte tage Penge med sig; intet Valg kunde foregaae uden Kongens Samtykke; men som Sagen da stod, forvandlede det Veto, Haandfæstningen gav Kongen imod Domkapitlernes Valg, til et meget betinget Veto af Kapitlerne imod den, Kongen vilde unde Bispestolen eller Prælaturet, — eller rettere kun dertil, at Kapitlerne kunde benytte det efter Haandfæstningen endnu formelt nödvendige Valg til at betinge en Valgcapitulation af den Candidat, der fremstillede sig med Kongens Anbefalingsskrivelse, hvilken han naturligiis maatte erhverve ved saadanne Indrömmelser, som det behagede Kongen at forlange. Og da den Valgte ingen Udvei havde til at erholde Confirmation og Indvielse, saa at han egentlig slet ikke blev Biskop i canonisk Forstand, — thi ikke Valget, men Confirmationen knyttede Baandet mellem ham og Embedet, — saa var det ikke mere Kirken, men Haandfæstningen og dens Haandhæver Rigsraadet, der nu i Forbindelse med Kongen alene kunde sikkre ham en Biskops verdslige Stilling. Blev Odense Herredagsbeslutning af 1526 staaende ved Magt, da var Suprematets Overgang i Kongens Haand kun et Tidsspöragsmaal. Det kan ikke tænkes, at Prælaterne skulde have overseet dette; at deres velgrundede Had til Curtisanerne, deres fuldkommen berettigede Önske om at stilles mere canonisk correct til Rom, dog bragte dem til at samtykke Beslutningen, viser, at de i Virkeligheden mindre fölte sig som Romerkirkens Embedsmænd end som det danske Riges Stormænd, mindre forlode sig paa deres Stilling som dens Prælater end paa Forholdet til deres „Blod og Kjön“, Danmarks Adel.

Men Kongen har rask og afgjort benyttet den vundne Fordeel. Den gamle fyenske Biskop, Skomagersönnen *Jens Andersen Beldenak*, var allerede saa haardt trykket af sin Stilling som eneste uadelige Biskop og adskillige af de mägtigste baade danske og holstenske Adelsmænds Fjende, at han maatte tænke paa et Tilbagetog fra en Plads, der med hver Dag blev mere uholdbar. Han enedes med den viborgske Domprovst *Knud Gyldenstjerne* om at antage ham til sin fremtidige Eftermand med Kongens Tilladelse, — om det apostoliske Sædes kunde der ikke mere være Tale. Og Kongen gav naturligviis gjerne sit Samtykke til en Overenskomst, der aabnede Udsigt til snart at bringe nok en af den danske Kirkes Overhoveder i den samme usikre og afhængige Stilling som Besid-

deren af Lunde Stift. Men i det Forsikkringsbrev af den 6te Januar 1527, hvormed *Knud Gyldenstjerne* kjøbte det kongelige Samtykke, maatte han forpligte sig til at give *Kongen* for hans yderligere Stadfæstelse — om Rigets liggende Skat tales ikke — saa mange Penge, som der tilforn pleiede at gives til Rom for Confirmationen paa Odense Stift, naar han kommer i Besiddelse af dette enten ved Biskop *Jenses* Död eller Afkald; „efterdi“, hedder det, „menige Danmarks Riges Raad udi næst forledne Herredag i Odense have „beklaget sig over de store Penge, som hertildags have været udskikkede af Riget til Rom „for Stadfæstelse paa Bispedömme og andre geistlige Lehn, og kl. Majestæt derfor her- „efter ikke tillade vil, at Penge skulle udskikkes her af Riget for Stadfæstelse paa noget „geistligt Lehn.“¹⁾)

Et andet Tilfælde af lignende Beskaffenhed indtraf ikke længe derefter. Decanaten i Roskilde Domkirke var et af de Prælaturer, Pave *Sixtus den Fjerdes* Bulle af 22de April 1474 havde givet Danmarks Konge Præsentationsret til. Kongen maa have givet det til *Anders Gyldenstjerne*, og denne begyndt at lade Indtægterne oppebære; men Domkapillet vilde ikke stede ham til Besiddelsen, fordi han ikke var confirmeret af Paven, hvilket den samme Bulle havde gjort til Betingelse for den Kronen indrömmede Ret. Derfor tilskrev Kongen Domherrerne paa Veien til den næste Herredag i Odense, at han med Rigsraadet havde gjort den Skikkelse, at Ingen skulde fare til Rom eller andensteds udenlands for at söge Confirmation paa geistlige Lehn, hvorfor han anmodede dem om ikke at lægge *Anders Gyldenstjerne* videre Hindringer i Veien.²⁾)

Om at hente Confirmation hos Erkebisen i Lund, ikke hos Paven i Rom, om at erlægge Annaterne til Rigets Ærarium, ikke til det apostoliske Sæde, vare allsaa Konge, Prælater og Rigsraad enige nok paa Odense Herredag 1526; men det kunde ikke være andet, end at ogsaa det, hvorom de ikke vare enige, maatte komme under Omtale paa denne Forsamling. Prælaterne vidste jo, at Kongen baade havde aabenbart viist sin Tilböielighed for det lutherske Kjætter, og ganske nyligt endog havde tiltaget sig en Biskops Myndighed ved at give *Hans Tausen* Tilladelse til at prædike det hellige Evangelium for Borgerne i Viborg. De kunde ikke være i Tvivl om, at de i Kong *Frederik* havde en hemmelig Modstander, der stod i Begreb med at afkaste den Maske, som hidtil dækkede hans fjendske Aasyn. Da fölte de Nödvendigheden af at holde Adelen desto fastere paa deres Side, skulde det ogsaa være ved nu at give noget efter for enkelte af de Fordrin-

1) Kongens Tilladelse til, at Biskop Jens Andersen tog Knud Gyldenstjerne til Medhjælper, og dennes Reversalbrev til Kongen, det første dat. Gottorp den 6te Januar 1527, det andet sammesteds den 10de Januar s. A., begge trykte som Bilag til Münters Reformationshistorie 1, S. 538 ff.

2) Kong Frederik til Roskilde Domkapitel, Rugaard den 10de August 1527, i Pontoppidans Annaler 2, S. 817.

ger, de i det foregaaende Aar paa den kjøbenhavnske Herredag endnu havde været mæglige nok til at drive tilbage. Først viste de i Odense en stor Föielighed i flere af de Punkter i Kongens Fremsætning, hvorom de vel kunde vide, at deres verdslige Medbrödre i Rigsraadet vare enige med Kongen: de bevilligede nye Skattepaalæg paa deres Godsers Bønder som paa deres Stifters Kirker og Geistlighed, hvilket Sidste de dog knyttede til en Begjæring om et aabent Kongebrev, at Ingen maa tage fra Kirken, Præsterne eller geistlige Personer, eller forbyde deres Indtægter til Thinge eller andensteds, — et Forlangende, der viser, hvor betrængt de underordnede catholske Geistliges Stilling allerede var. Prælaterne samtykte endvidere i Kongens Forlangende om at faae de ikke nödvendige Kirkeklokker til at stöbe Kanoner af, og lode Anmodningen om selv at beholde nogle af dem til samme Brug falde, da Kongen modsatte sig og forlangte dem alle til Rigets Brug. Men tillige vendte de sig til Adelens Repræsentanter, de verdslige Rigsraader, og formaaede Rigsraad og Adel til et Forbund om at opretholde Kleresiets Friheder og Privilegier, navnlig imod „den lutherske uchristelige Lærdom, som nu bruges imod den hellige Kirke og den christelige Skikkelse, som har været her i Riget fra gammel Tid.“ Til Gjengjæld forpligtede Biskopper og Prælater sig til, at hverken de eller andre Kirkens Personer skulde herefter enten ved Kjöb eller Pant erhverve Jordegods paa Landet fra Adelen eller Ridderskabet til Kirker eller Klostre; men hvad de kjøbte, skulde falde til deres Arvinger eller Venner af Adelen, ikke til Kirke eller Kloster. Kjøbte eller pantede en uadelig Prælat, der ikke havde adelige Arvinger, noget Jordegods af Adelen, da skulde Sælgerens adelige Arvinger have Ret til at tage det tilbage igjen.¹⁾ Man seer, at det var det 3die og 4de Punkt af det i forrige Aar aldeles tilbageviste kjøbenhavnske Program over Adelens Fordringer²⁾, hvilke Prælaterne nu indrömmede for at holde Ridderskabet paa deres Side i Kampen mod Kongen og Kjællerne. Og det lykkedes; nu stod hele Rigsraadet sammen og bragte i Forening følgende Klager og Önsker for Kongen:

Danmarks Riges Raad beder og raader ham ved hans svorne Eed at holde den hellige Kirke, Danmarks Prælater og Rigsraad, overhovedet alle Rigets Indbyggere, Geistlige og Verdslige, ved Lov, Friheder, Privilegier, Kongens Haandfæstning og edelige Löfte;

at hans Naade vil holde „den christelige Skikkelse her i Riget med Aandelig og Verdslig“, indtil Christenheden i Almindelighed gjør en ny Skikkelse;

1) Adelens og Prælaternes gjensidige Forsikringsbreve, dat. Odense St. Nicolaidag (6/12) 1526, i N. D. Mag. 5, 211 ff. At disse to daterede Aktstykker i N. D. M. staae sidst blandt de udaterede Herredagsakter, siger slet ikke, at de ere de yngste. Disse Aktstykker maae, som alt bemærket, ordnes alene efter Indicier.

2) See ovenfor S. 30-31.

at Hans Naade ikke vil give Nogen sit Beskærmelses- eller Befalingsbrev til at prædike i nogen Domkirke, Sognekirke eller andensteds offentligt, fordi det maa befrygtes, at deraf kan komme Opløb af Menigmand saaledes som i Tydskland, men at hvo der vil prædike, skal give vedkommende *Biskop* det tilkjende og have *hans* Tilladelse, dog at han prædiker da Guds Ord¹⁾;

at Kongen vil give Bisperne Befalingsbrev paa at reformere alle Klostre, baade Herre- og Jomfrueklostre — en ganske snild Fordring, der paa engang satte Biskopperne istand til at afhjælpe Klagerne over Klosterlivets Udartelse, nedslagde Biskoppernes Myndighed i mange Maader indskrænkende Ordensprivilegier, afskar ved et kongeligt Magtbud Veien fra Klostrene til Rom og betog Kongen selv et let forudseeligt Paaskud til en farlig Indblanding i Klostrenes Anliggender.

Til disse Prælaternes Klager og Ønsker knyttede Rigsraadet endnu et Par, der angik verdslige Anliggender.²⁾ Men Hovedsagen var, at idet det samlede Rigsraad, Verdslige som Geistlige, her enigt optraadte med et Angreb paa Kongen, tvang de ham ind i en defensiv Stilling, som Prælaterne vel have ventet vilde lægge et Baand paa yderligere Fremskriden ad den Vei, han nu desværre var kommen ind paa.

Kongen svarede, at han med Hensyn til Prælaternes Rettigheder og Friheder ikke vidste at have skikket sig anderledes, end som det sømmede sig en christen Herre og Fyrste, og heller ikke agtede at handle anderledes i Fremtiden. Var Nogen skeet Uskjel, da var det ikke skeet efter hans Befaling, og naar Klageren vendte sig til Konge og Rigsraad, skulde der hændes ham hvad Ret er. Heller ikke vidste han at have holdt den christelige Skikkelse anderledes, end andre Konger för ham. Her i Riget havde han Ingen givet sit Beskærmelsesbrev lydende anderledes end til Rette og at forsvare dem mod Uret, saaledes som hans Kongepligt byder det, ligesaa lidt som han havde befaleet Nogen at prædike Andet end Guds Ord og Evangelium, og Andet vilde han heller ikke befale efter denne Dag. At reformere Klostre, Herreklostre og Jomfrueklostre, kommer ikke Kongen ved, hvorfor han henstiller dette til Bisperne og Prælaterne selv.³⁾

Dette afvisende Svar nödte Prælaterne til at præcisere deres Klager nærmere. I den Duplik til Kongen, hvori Rigsraadet frembar Prælaternes særlige Ønsker i Forbindelse med sine almindelige, fastholde og gjentage de derfor deres Klage over Krænkelse af deres Rettigheder, især over, at de Sager, som efter Loven bör forhandles for Herredsting, Landsting, *Biskop og Bydemænd*, drages fra dem ved kongelige Breve, — med andre Ord: de klage over, at Kongen vilkaarligen forstyrrer den Overdom i de mangfol-

¹⁾ Ikke Luthers, mene de.

²⁾ Rigsraadets Ankeposter, N. D. M. 5, 113.

³⁾ Kongens Gjensvar, N. D. M. 5, 118 ff.

dige, i alle Forhold saa dybt indgribende, Eedssager, der hidtil havde ligget i Biskoppernes Haand. Hvad der mentes med den christelige Skikkelse, Raadet havde bebreidet Kongen at han ikke holdt, udtalte de ikke nærmere — de have sagtens tænkt paa Kongens personlige Adfærd f. Ex. i Henseende til Fasten, og derfor skyet at tale reent ud; — men hele Raadet gjentog Ønsket om, at han vilde holde den. Og om at prædike, siger Raadet, bør *hver Biskop* beskikke det i sit Stift, som det tilhører deres Embede, og som gammel Sædvane har været her i Riget; de ville skikke sig deri, som de ville ansvare for Gud¹⁾, saa at ikke skal gjøres fornödent, at Kongen skikker Nogen dertil med H. Naades Beskærmelsesbrev ydermere, end som andre Herrer og Konger her i Riget för ham have gjort²⁾. Prælaterne forlangte atter et Kongebrev til alle Stifter imod Indgreb i Geistlighedens Indkomster, med det advarende Tillæg, at de ellers ikke saae sig istand til at tilveiebringe den Skat af Kirker og Sognepræster, de nyligen havde bevilliget Kongen; fandtes der nogen uskjellig Tynge eller nye Paalæg, hvormed Almuen besværedes, vilde Prælaterne selv raade Bod derpaa. Hvad endelig Kongens undvigende Svar om Klostrenes Reformation angaaer, da toge Prælaterne det for en Indrömmelse og erklærede sig i Dupliken villige til at skikke Alt i Orden efter hvad der blev bestemt i Kong *Christoffers* Tid.

Det vides ikke, at Kongen besvarede disse gjentagne Klager; snarere lader det til, at Herredagen har oplöst sig ved Kongens Bortreise uden nogen egentlig Slutning; i det mindste har man nu blandt denne Herredags Akter hverken noget yderligere Svar fra det kongelige Cancelli eller nogen Reces fra Herredagen; saa at dette förste Sammenstöd imellem Kongen og Prælaterne endtes uafgjort, uden Seier, men ogsaa uden Nederlag for nogen af dem. Den Erfaring havde Prælaterne dog faaet stadfæstet, at kun om hele Rigsraadet stod fast med dem, kunde de nogenlunde modstaae Kongen og hans kjætterske danske og holstenske Omgivelser, men tillige, at de alene ved Opoftrelse af tidligere vundne Fordele vilde være istand til at holde Adelen og med den de verdslige Rigsraader paa deres Side.

Meget snart skulde Prælaterne erfare, at der ogsaa foruden Kongen og deres Modstandere blandt Adelen gaves en Magt her i Landet, der kunde blive dem farlig. Almuens gjærende Uvillie imod de höiere Stænder fik ved de nye Prædikanters Angreb paa Kirken en afgjort Retning imod dennes Overhoveder og Forsvarere. Især var Gjæringen naturligviis stor i Jylland, hvor Viborg ved *Tausens* og *Sadolins* af Kongen beskærmede Virksomhed blev Brændpunktet for den stærke Bevægelse, og hvor Adelen, hvis kjøbenhavnske Program endnu ikke var fuldstændigt indrömmet af Prælaterne, uden Tvivl har pustet til Ilden; i det mindste kan det ikke antages, at saa afgjorte Modstandere af

1) At de staae Kongen til Ansvar derfor, erkjende de altsaa ikke.

2) d. e. i Kongens Patronatsret, hvor han har den, ville de dog ikke gjøre Indgreb.

Kirkemændene, som *Mogens Gjõe* og *Erik Banner*, skulle have givet Prædikanterne og Almuen Uret eller hjulpet Prælaterne til at holde dem i Tømme. Kan man troe Prælaternes egen Fremstilling, har den jydsk Almue efter Odense Herredag 1526 formeligt sammensvoret sig med Brev og Segl imod Kirken, — sagtens om, at de ikke mere vilde erlægge Tienden eller andre Afgifter til den. Disse Tegn paa en i Mandsminde ukjendt Ulydighed foruroligede Prælaterne. De troede atter at maatte søge Bistand hos Rigsraadet for at drive Kongen, der sidst i Odense var undsluppen dem, til at holde og opretholde sin Haandfæstnings Løfter med Alvor og afgjort; derfor forlangte de og deres Tilhængere nu atter en almindelig Herredag. Kong *Frederik* föiede dem, maaskee i det Haab, at han var ligesaa nær til at faae Magt med dem, som de med ham; senest engang i den første Halvdeel af Juli Maaned 1527 bestemtes at sammenkalde Herredagen atter til Odense¹⁾ i August s. A. Den 6te August 1527 var Kongen endnu i Flensborg; den 10de paa Rugaard i Fyen; i Odense har han opholdt sig i det mindste fra den 12te til den 23de August, maaskee et Par Dage længer, da vi kun vide, at han den 28de i s. M. var paa Tranekjær, hvorfra Reisen i den første Halvdeel af September gik gjennem Fyen, over Hindsgavl, og det sydlige Jylland tilbage til Hertugdømmerne.²⁾ Vi kunne altsaa kun sige, at Herredagens Forhandlinger med Kongen falde imellem den 10de og den 28de August 1527, men hverken bestemme Aabnings- eller Slutningsdagen.

Betegnende for Kongens og Rigsraadets gjensidige Stilling ved disse Forhandlinger er det, at de ikke aabnedes med en Fremsætning af Kongen til Raadet, men med en Indstilling af dette til ham: det var Rigsraadet, ikke Kongen, der havde foranlediget Herredagen, og det var Rigsraadet, — eller vel rettere Prælaterne, som i og gjennem Raadet angreb Kongen for at tvinge ham ind i den dem beqvemme Stilling, medens han dennegang ikke tog Ledelsen i sin Haand, men søgte at afbøde Modstandernes Anfald paa ham, paa Almuen, paa de Evangeliske, saa godt det lod sig gjøre. Den Fremstilling, der lader Kongen være den Angribende, Prælaterne de Vigende, forrykker derved fra først af hele Standpunktet.³⁾

1) Thi i en Skrivelse til Eske Bilde, Befalingsmand paa Hagenskov, dat. Gottorp Fredag næstefter Divisionis Apost. (197) 1527, opfordrer Kongen ham til at indfinde sig personlig hos ham ved Herredagen i Odense. Brevet paalægger iøvrigt Bilde at have sine Folk og Rustning færdige til Opbrud, da Kongen underhaanden har faaet Nys om Rustninger af Christian den Andens Venner, Churf. af Brandenburg, Hertugerne Erik af Brunsvig og Albrecht af Meklenborg. — Der vides ellers Intet om et af Kong Christian i Sommeren 1527 paatænkt Angreb fra Tydskland; og da det er høist usandsynligt, at Joachim af Brandenburg dengang skulde have rustet for sin Svoger, seer Befalingen til Bilde næsten ud som et Paaskud af Kongen for at holde nogen Krigsmagt paa rede Haand i Fyen uden at vække Opsigt. — Original-Brevet findes i Geheimearchivet, Danske Kongers Historie.

2) *Annaler f. Nord. Oldk. og Hist.* 1847, S. 120, Anm.

3) Angaaende Kilderne til denne Herredags Historie bemærkes Følgende. En officiel Protokol over Forhandlingerne findes nu ikke og har formodentlig aldrig været til. Man maa tænke sig dem førte ikke,

I denne Indstilling staaer hele Rigsraadet sammen, Verdslige med Geistlige. Raadet, siges der, har anmodet Kongen om at indkalde denne Herredag for at finde et Middel til at forebygge et voldsomt Udbrud af den indre Kiv i Landet. Det erfares dagligen, at Bønder og Almue i Jylland¹⁾ siden den sidste Herredag i Odense have med Brev og Segl, uden Kongens, Raadets eller Lehnsmændenes Vidende og Villie, forenet sig mod den hel- lige Kirke og Prælaterne. Faaer denne Sømmensværgelse Fremgang, ere store Ulykker ikke alene for Kirken og dens Mænd, men for Kongen, hans Börn, den menige Adel, at forudsee; thi neppe har Almuen vovet sligt, hvis ikke den fordrevne Konges Tilhængere have hemmeligen opægget den for at bringe Splid imellem Rigets Indbyggere. Man min- des endnu vel, at da Kong *Christian* foer ud af Landet, sagde han, at Rigets Indbyggere snart vilde komme i Strid med hverandre, og da skulde han komme og skaffe Fred imel- lem dem, hvorved han ventede at komme til Magten igjen. — Desuden, skulde Almuen saaledes have Magt til at afskaffe Kirkernes og Prælaternes Aarhundreder gamle Rettighed,

eller ikke fortrinsviis, i Sammenkomster, hvor Kongen personlig er mødt Ansigt til Ansigt med Rigs- raadet, men saaledes, at dette har havt sit eget Forsamlingslocale, hvor de mundtlige Forhandlinger mellem dets Medlemmer indbyrdes ere holdte, medens Biskoppen af Roskilde som Rigets ypperste Cantsler, eller hans Cancelli, har ført Pennen for Raadet. Dets Udkast ere drøftede i Raadets Møder og da expederede til Kongens Cancelli, hvorfra Indstillingerne ere foredragne for Kongen, der med sine betroede Mænd, vel baade Holstenere og Danske, — baade Johan og Melchior Rantzau vare til- stede i Odense, uden Tvivl ogsaa Wolff. Uttenhof, — har overlagt Sagerne og afgivet sine Resolutio- ner, som da hans danske Cantsler har ført i Pennen og sendt til Rigsancelliet. Begge Cancellier have da beholdt deres egne Udkast og det andets Originaler. Vi see os ikke istand til at afgjøre, om de Stykker, vi nu have, ere disse oprindelige Udkast og Breve selv, eller om samtidige Afskrifter, foran- staltede f. Ex. af Rigsraadsmedlemmer til egen Underretning, saasom af Biskop Ove Bilde (fra hvem, som overalt fra Billedslægten, mange af den Tids Aktstykker ere komne til os), ligge til Grund for det, der nu haves trykt og utrykt; men det kan neppe være anderledes, end at vi jo dog have Stykker fra *begge* Cancellier. — De Aktstykker, paa hvilke vor Fremstilling grunder sig, ere: 1) Rigsraadets første Indstilling, trykt i Ny Danske Magazin 5, 215 ff.; 2) en kortere, hidtil utrykt, Redaction af Samme, hvilken her meddeles som *Bilag II*, og som kjendelig er forfattet i Kongens Cancelli, da det kongelige Svar, Nr. 3, aldeles slutter sig til dette, ikke til Nr. 1 selv, idet baade mange enkelte Ord og Vendinger fra denne kortere Redaction ere optagne i det kgl. Svar, og i dette netop de Artikler af Raadets Indstilling forblevne ubesvarede, som den kortere Redaction forbigaaer; 3) Kongens Svar paa Rigsraadets Indstilling, trykt i N. D. Mag. 5, 288 ff.; 4) første Svar af Prælaterne paa en nu kun af dette Svar bekjendt Indstilling til dem fra den verdslige Adel, N. D. Mag. 5, 293 ff.; 5) andet Svar af Prælaterne paa denne Adels Indstilling, efterat der om den var handlet mundtlig med verdslige Rigsraader, N. D. Mag. 5, 303 ff.; 6) Rigsraadets Gjensvar til Kongens første Svar, N. D. Mag. 5, 299 ff.; 7) Kongens Duplik til Rigsraadet, hidtil utrykt, her meddeelt som Bilag III; 8) Recessen af 20de August 1527, trykt i Hvitfelds Frederik den Første, Quartudgaven, S. 151 ff., og i Kolderup- Rosenvinges Danske Recesser og Ordinantser (Samling af gamle danske Love, 4de Deel), S. 137 ff.; 9) Cancellioptegnelser om nogle Kongebreve, expederede i Anledning af Herredagsforhandlingerne, hidtil utrykte.

¹⁾ Indstillingen siger vel: i Jylland og andensteds i Riget; men det følgende viser, at der kun menes Jylland, i alt Fald i Forbindelse med Fyen.

vilde den snart ogsaa vende sig imod Kongen og Adelen; det store Bondeoprør imod Kong *Christoffer* af Baiern og Adelen begyndte med Angreb paa Kirken, men vendte sig derefter imod Kongen og den menige Adel. Derfor er det nu raadeligt at straffe nogle af Almuens Hovedmænd, hvilket uden Tvivl vil give en stor Hörommelighed blandt den menige Almue. Skeer det ikke, vil der komme en stor Ulykke af Bøndernes Forhærdelse. — Af disse Grunde formaner Raadet Kongen ved hans Eed og Haandfæstning til at holde den hellige Kirke, Rigets Prælater, Raad, geistlige og verdslige Stand, Adel og menige Indbyggere ved Lov og Ret, Privilegier, gamle Sædvaner, Haandfæstning og Recesser som andre christne Konger, Hans Naades Forfædre, og ikke tilstede, at Bønderne faae Fremgang i deres onde Agt og Mening mod Gud og den hellige Kirke, og at Kongen vil ansee den store Velvillighed og Bistand, Bisper, Prælater, Kirker og Klostre saavel som Riddere og Svende, Fruer og Jomfruer, Borgere og Rigets menige Indbyggere have beviist ham ydermere, end deres Forfædre nogentid have viist nogen anden Konge. De ville altid gjerne fortjene saadan kongelig Naade med deres villige og troe Tjeneste.

Indstillingen vender sig derefter uden bestemt Orden til andre Regeringsanliggender: om Norge, om at erhverve Vigen tilbage fra Sverrig, om at sikkre Danmarks Rige Gulland, om Forbund med Frankrig og Skotland, om Rustning og Retssager, om at Kjøbstadborgerne ville formene Godseierne den umiddelbare Handel fra og til deres Gaarde, om at Kongen bør henvise indkommende Klager over Rigsraad og Adel til Rette, og at Borgere, der eie Jordegods, bør holde Heste og Harnisk saavel som Adelen. I Slutningen optages atter Kirkens Sager; der klages heftigt over, at Almuen forhærdes imod fattige Klostermænd (Tiggermunkene), saa at disse mange Steder nu ikke som før faae Guds Almisser, men endog ofte mishandles skammelig paa Alfarvei: i andre christne Lande have dog selv Jöder og Hedninger Fred; Kongen bør dog for Guds og sin egen Æres Skyld gjøre Ende paa slig Vold og Uret¹⁾. Indtrængende lægges det ham endnu engang paa Hjerte, hvor megen Usamdrægtighed i Riget „dette nye Regimente og Lærdom“ föder af sig; derfor anmodes han om ikke at tilstede, at forløbne Munke, som have kastet deres Orden og Gudsfrygt, erholde kongeligt Beskærmelsesbrev eller tillades at prædike, men at de maae staae til Rette for deres *tilbörlige* Dommere; ville de ikke tilbage i deres Kloster igjen, bør de rømme Riget.²⁾

Dersom den Enighed imellem Rigsraadets geistlige og verdslige Medlemmer, hvorfra denne Indstilling var fremgaaet, ikke lod sig oplöse, og dersom det övrige Folk i

¹⁾ N. D. M. 5, S. 215-220.

²⁾ Det sidste Stykke findes ikke i Indstillingen, saaledes som den er trykt i N. D. Magazin 5te Bind, hvor den S. 220 ender med Klagen over fattige Klostermænds Mishandling. Men det findes i den kortere Redaction af Indstillingen, der her gives som Bilag II; og Kongens Svar, N. D. Mag. 5, 292, forudsætter netop denne Fordring om forløbne Munke.

Tavshed fandt sig i, at Raadet alene førte Ordet til Kongen paa Rigets Vegne, vilde Kongen og hans Holstenere ikke have kunnet modstaae ret længe. Men de kjendte altfor vel den virkelige Uenighed ikke alene imellem Bønder og Borgere, Adel og Geistlighed, men imellem selve Rigsraadets evangelisksindede Mindretal og catholske Flerhed, dets verdslige efter Kirkens Gods begjærlige Medlemmer og dets Prælater, der vilde hævde deres Magt og Rigdom, til at de ikke skulde have stræbt at føre den tilsyneladende Enighed tilbage til den virkelige Uenighed og at hidse de Verdsliges Begjærlighed imod Prælaterne. Divide et impera, tænkte man i Kongens Kabinet og Cancelli. Men ogsaa Prælaterne begrebe Situationen. Det kom an paa, hvo der spillede sit Kort bedst.

Kongens Omgivelser, den holstenske Camarilla gad vi kaldt dem, i sig selv de meest afgjorte Aristokrater, fandt det derfor tjenligst at lade Kongen optræde som den over Partierne hævdede Forsvarer af de Ringere imod de Mægtige, og om muligt at isolere de jyske Prælater. De lode ham derfor svare, at han var aldeles villig til at holde Bisper, Prælater, Danmarks Riges Raad, Adel og Indbyggere ved Lov, Ret, Friheder, Recesser og gode gamle Sædvaner, saaledes som han hidtil havde gjort; Ingen kunde med Rette sige, at *han* hidtil havde givet Aarsag til Uenighed og Oprør; hvis Saadant var forefaldet, var det skeet imod hans Villie; men Rigsraadet veed jo vel, at Hans Kongelige Majestæt er ved sin Eed forpligtet til at forsvare ligesaavel Adelen, Kjøbstædmænd, Bønder og menige Almue i Danmarks Rige som de Mægtigste og Rigeste. Nu have Adel, Kjøbstædmænd, Bønder og Almue haardelig beklaget for Hans Naade, at de ved Dom og Band nødes til at give Bisper, Prælater og Sognepræster store Udgifter, som de mene for Gud og Ret ikke at være dem skyldige; og da det er Kongens Pligt at skaffe saavel den Fattige som den Rige Ret, kan der nu ikke fældes nogen endelig Dom over disse Klager, førend begge Parter faae Leilighed til at tale deres Sag for ham. „Derfor tykkes Kl. Majestæt godt og „raadeligt være, at det jyske og fyenske Raad forskrives til en Dag, deslige ogsaa den „menige Adel af Jylland og Fyen og nogle Kjøbstædmænd med nogle af Almuen af „hvert Herred i samme Lande, med Fuldmagt af dem, som blive siddende hjemme, hvor „Hans Naades Höimægtighed beleiligt er udi Riget, og at der da gjøres en endelig Ende „paa al Tvedragt, Uvillie, Oprør og Uenigheder, som ere imellem Bisper, Prælater, Sogne- „præster, og Adel, Kjøbstædmænd, menige Almue.“ Men finder man dette for langsomt, eller at det skaanske og sjællandske Raad bör være med, da tykkes det Kongen tjenligst, at den indre Strid i Vestdanmark forhandles nu i denne Forsamling i Odense saaledes, at begge Parters Paastande og Klager høres, og at der da fattes en endelig Beslutning om Fjernelse af Aarsagerne til denne Kiv. Kongen vil da næste Aar begive sig personlig til Kjøbenhavn for at undersøge, om der i Sjælland og Skaane er lignende Uenighed paa Færde.

Iøvrigt forlanger Kongen, at *Hans Mikelsens* og *Andres Böger*, der handle om, hvorvidt Krigsmand kunne blive salige o. s. v., skulle forbydes, da Meningen egentlig er

at bane Kong *Christian* Adgang til Riget. Han paaskjønner den Villighed, saavel Almuen som Rigsraadet — om Prælaterne tales ikke — har viist ham, og vil gjerne gjengjælde Enhver efter hans Stand det; dog bedes det erindret, at han ikke har lagt paa Kistebunden hvad han har faaet af Riget, men tvertimod for dettes Skyld paadraget sig en stor Gjæld. Han maa derhos klage over, at der findes de i Riget, der ikke have gjort Regnskab for hvad de have oppebaaret paa Kronens Vegne, ligesom det ogsaa er skeet, at naar en ringe Hjælp af Kirkerne er bevilget Kongen, da tages der Mere af dem, end ham er tilstaaet.

Efterat have svaret tilfredsstillende paa Rigsraadets Indstilling om forskellige verdslige Regeringsanliggender, vender Kongen sig atter til Kirkesagen: Han vil ligesaa lidt tilstede Vold og Uret imod Klostermænd, der fare efter Almisse, som imod nogen Anden, men det maa staae til Enhver, om han vil give dem Noget: hvo der ikke vil, maa lade det være. Hvad endelig den Klage angaaer, at Kongen har givet forløbne Munke Beskærmelsesbrev til at prædike, da minder han Rigsraadet om, at den christne Tro er fri, og at Ingen af Raadets egne Medlemmer gjerne vil nødes og trænges fra sin Tro; „saa kunne de vel besinde, at de, som ere det hellige Evangelium hengivne, eller „og den lutherske Lære, som Nogle kalde det, ikke heller ville trænges fra deres Tro“. Paa begge Sider mene de at have Ret, og endnu gives der ingen Dommer i den Sag; det hører ikke Kongens Embede til, at tvinge Nogen til at troe enten det Ene eller det Andet, thi Hans Naade er Konge og Retter over Liv og Gods i Riget, men ikke over Sjælene. Heller ikke kan han see, hvilken Tro hvert Menneske har i sit Hjerte, ligesaa lidt som han kjender Nogen, der kan gjøre Forening derpaa: „thi maa hver skikke sig „derudi som han vil ansvare og være bekjendt for den almægtige Gud paa den yderste „Dommedag, indtil Hans Naades Kl. Majestæt kan forfare, at der skeer en christelig og „endelig Forening paa i al Christendommen efter Guds Skikkelse og Tilladelse.“ For at dog ikke Biskopper, Prælater, Adel og Almue skulle troe, at Kongen agter med saadanne Prædikanter at trænge Nogen til at troe, vil han Ingen give Beskærmelsesbrev i den Sag efter denne Dag. Men er der Nogen, som af sig selv vil prædike det, som gudeligt og christeligt er og ikke tjener til Oprør eller Tvedragt, og som han selv vil forsvare, da kan Kongen vel lide og tilstede det; om Nogen derimod fordrister sig til at overfalde saadanne Prædikanter imod Skjel med Vold og Magt, da kan og maa han ikke tilstede det, men haaber iøvrigt, at Enhver skikker sig selv tilbørlig i denne Sag.¹⁾

¹⁾ N. D. Mag. 5, 288-293. Det er disse Ord i Kongens skriftlige Svar, der have givet Anledning til Hvitfeldts og de Seneres Fortælling om hans Tale til Prælaterne og om et Mandat, der tilsikkrede almindelig Samvittighedsfrihed.

Altsaa tage Parti for den bestaaende Kirke ved at række dens Prælater Haanden til at böie Jydernes Nakker vilde Kongen ikke, men han vilde behandle Gjæringen i Jylland som en Kiv imellem de jyske Prælater og den jyske Almue om tvivlsomme Paa-stande, og stille sig som *Dommer* over *Begge*. Det var slet ikke dette, Prælaterne vilde med denne Herredag; skete det, var Udfaldet let at forudsee. Dem kom Alt an paa at forhindre Sagens Henviisning til Rettergang, og ved Rigsraadets forenede Forestillinger at tvinge Kongen til at tage den som et höiere politisk Anliggende, hvor Spørgsmaalet alene var om Midlerne til at holde Almuens Trods i Tömme. Men Prælaterne bleve samtidigt bragte i Forlegenhed ved et Angreb fra en anden Kant, som truede med at spalte Rigsraadet selv og saaledes beröve dem den sidste Stöttstav. Den udenraads Adel, som det kirkefjendske Parti sikkert har sørget for, var tilstede i klækkeligt Antal, kom atter paa denne Herredag i Odense frem med de kjøbenhavnske Fordringer fra 1525, dennegang navnlig med det 5te Punkt, Fordringen om at hæve alle ved geistlig Ret idömte Böder af deres egne Bönder, ligesom Kongen havde tilstaaet de adelige Godseiere i verdslige Sager. Vi have nu ikke mere det skriftlige Indlæg, hvori denne Fordring bragtes for Rigsraadet; men saavel efter Udtrykkene i Prælaternes Svar som efter Sagens Natur kan det ikke betvivles, at Kongens Omgivelser have ægget Adelen for at kaste et Stridsæble ind i Rigsraadet, hvis *verdslige* Medlemmer, som adelige Godseiere, i *denne* Sag deelte Adelen almindelige Interesse og Anskuelse, hvad enten de i *Religionssagen* stode paa Prælaternes eller paa deres Modstanderes Side.

Prælaterne forsögte först at gjöre Front ogsaa imod dette Angreb. De besvarede Adelen Fordring med et motiveret, men afgjort *Nei*. Sagen, sige de, vedkommer egentlig Kirkens Stilling i alle tre nordiske Riger og burde forhandles af alle tre Rigers Raad; dog ville de danske Prælater ikke undslaae sig for at give Grunde for deres Afslag. Den omtvistede Rettighed er ikke tagen af Prælaterne, men givet den hellige Kirke og den geistlige Stand over al Christenheden af den almægtige Gud, — den samme Gud, der har givet Adelen den Magt og Vælde, Frihed og Rettighed, den har fremfor andre Mennesker. Geistlighed og Adel ere derfor skyldige at takke Gud for saadan Velgjerning og vise sin Taknemmelighed i Gjærningen imod den hellige Kirke, som Gud med sit Blod selv har plantet og funderet. Dertil kommer, at det ikke alene er de nuværende Prælater, der nyde denne Ret, men deres Embeder, hvis Friheder de have svoret at opretholde; gjöre de det ikke, kunne de derover miste deres Stand og Stilling; men de sætte den Tro og Love til Adelen, som er deres Slægt og Byrd, Blod og Kjön, at den ikke vil begjære Prælaternes Fordærvelse. Adelen bör derhos ikke forglemme sin Ridderced¹⁾, der forpligter den til at forsvare den hellige Kirke; — Adelsmændene bör ikke glemme, hvor

¹⁾ Jfr. Ridderedens Formular i N. D. Mag. 6, 148.

kraftigt Prælaterne have staaet dem bi i Kampen imod den fordrevne Konge, de havde ellers alle været skilte ved Liv og Hals, deres Hustruer og Børn ved Arv og Eie. Vil man efterregne Kirkens og Prælaternes Bidrag til Kampen i Penge og Penges Værd, skal det findes, at to af Prælaterne med deres Stifters Kirker have ydet Mere, end hele Rigets verdslige Adel tilsammen, saa at Prælaterne vel fortjente anden Tak, end den, de nu faae. De gode Mænd, der have fundet paa denne Fordring, burde ogsaa have betænkt, at den aldrig kan føre til Andet end til indbyrdes Splid og Kiv, hvad der er den største Skade for Kongen, Kongehuset og Riget: dissers aabenbare Fjende (Kong Christian menes der) kan ingen kraftigere Modstand finde end i Rigsraadets og alle Undersaatternes Enighed. Endelig nyde jo endog Hedninger i hele Verden deres skrevne Lov og Ret; hvormeget mere bør da ikke Danmarks Riges Prælater og den menige geistlige Stand, der ere christne Mennesker, Rigets indfødte Mænd, Prælaterne desuden Adelen Slægt, Byrd, Blod og Kjøn, nyde en skreven Lov, Ret, Rettighed, Friheder og Privilegier, aabne beseglede Breve, Kongens Eed og Løfte? Derfor besværge de først Kongen, at han vil holde dem ved Lov og Ret, dernæst Adelen, at den vil styrke den hellige Kirke som dens Forfædre have gjort, og betænke den Hjælp, de have havt og tør gjøre sikker Regning paa af Prælaterne.

Men finde disse Forestillinger intet aabent Öre, da byde Prælaterne sig i Rette og ville lide Dom af Kongen og andre upartiske Fyrster, geistlige og verdslige, der ere Kongens og Rigets Venner. De nære den Fortrøstning til Kongen, deres adelige Slægt og mangan ærlig Mand i Riget, at de ikke ville svigte den hellige Kirke og Prælaterne, om Nogen desuagtet vil forurette dem.¹⁾

Men uagtet dette Svar löd saa bestemt og afgjørende, kunde Prælaterne dog umuligt miskjende deres Stillings sande Beskaffenhed, især da de erfarede, at nogle Adelsmænd gjorde et formeligt skriftligt og beseglet Forbund imod Kirken og Geistligheden.²⁾ Hvor kunde under saadanne Omständigheder almindelige Forestillinger drive haandgribelige Interesser tilbage, og hvorledes skulde Prælaterne kunne modstaae baade Kongen med hans Holstenere og Adelen med Almuen? Krisis har derfor sikkert ikke været ret længe. Prælaterne maatte give efter for Adelen, vilde de ikke tabe Alt. Verdslige Medlemmer af Rigsraadet traadte imellem de Stridende og mæglede et Forlig, hvorved Prælaterne betalte Raadets og Adelen Bistand med Indrømmelse af dennes Fordring. I dette andet Svar sige Prælaterne, at de Kongen til Velbehag, Danmarks Raad og Adel til Villie have samtykt disse efterskrevne Artikler:

1. „Först at Biskopper og Prælater bruge og beholde deres Jurisdiction, som de hidtil have havt, og sætte aabenbare Skrifte og Poenitents som vedbör, dog saa,

¹⁾ N. D. Mag. 5, 293-299.

²⁾ N. D. Mag. 5, 305.

- „at Kronen, Adelen og Lægmænd tage Böder og Faldsmaal af deres egne Bönder og Tjenere efter Loven; undtagen Mandslet, Kirkefred, og hvo som slaar eller violerer Præster og Klærke, Kirke eller Kirkegaard, eller og der tager eller røver fra den hellige Kirke eller Kirkens Personer uden Dom eller Rettergang.“
2. „At Kong. Majestæt og Adelen herimod det saa beskikker, at den menige Mand i Riget tiender retfærdig efter Guds Lov og efter Kong Christoffers¹⁾ og andre Herrers og Kongers Dom og Sentents, som er hvert tiende Stykke, og den skiftes i tre Dele efter fornævnte Doms Lydelse, og at samme Tiende føres til Kirkelade og Præstegaard efter Guds Lov og gammel Sædvane; og hvilken der mistroes, der ikke tiender i saa Maade retfærdigen, at han det afværger med sin Eed selv tolvte sine Sognemænd; og hvo som derfor fældes, da tager hans Herskab hans Fald. Og dermed bliver Almuen fri for Nannest og anden sliq Redsel, undtagen Offer og Sjølegave, som hver gjør saaledes som Gud skyder ham i Hu. Dog undtages Lunde Stift, hvor Leiligheden begiver sig anderledes baade med Tiende og i andre Maader.“
 3. „At Kong. Majestæt, Adel og Ridderskab ville og skulle herimod beskytte og beskyærme den hellige Kirke og Kirkens Personer for Vold og Uret.“
 4. „At Bisper, Prælater, Kirker, Klosterne og den menige geistlige Stand nyde og beholde deres Gods og Eiendom, som de have i Haand og Hævd efter vor Landslov saalænge, indtil det vindes dem fra med Loven; og at Hans Naade vil derpaa give Hans Naades aabne Brev til alle Stifter og Landsthing.“
 5. „At Præster, Munke og Klærke ikke drages til Landsthing, men for deres Prælater, undtagen Jorddele²⁾.“
 6. „Lovhævder, Love³⁾, Sandemænds Tog, og alle andre Tog og Nævninge, som sværge, skulle stævnes for Biskopper og Bygdemænd efter Loven, og alle andre Sager, som pleie at handles for Biskopper; og fældes de, da ganger om deres Sægefald som skrevet staaer.“
 7. „At Raadet og Ridderskabet ville beflitte dem hos Kong. Majestæt, at de lutherske Præster og forløbne Munke, som have Hans Naades Beskærmelsesbrev, maa lægges en benævnt Termin for, at drage af Riget eller i deres Kloster igjen; og hvor de herefter findes, at Prælaterne maae da tilbørligen straffe dem; og at Hans

1) Her menes Christoffer af Baierns og Erkebiskop Johannes Laxmands Dom om Tiendens Ydelse i Jylland og Fyen, dat. Ribe 7 Januar 1449. Pontoppidans Annaler 2, 589.

2) d. e. undtagen i Retstrætter om Jord.

3) d. e. Eed med Medeeds mænd.

„Naade ikke herefter vil give slige Præster eller forløbne Munke H. N. Beskærmelsesbrev“. 1)

Ved denne saaledes betingede Eftergivenhed lykkedes det Prælaterne endnu denne Gang at afvende et aabent Brud med den verdslige inden- og udenraads Adel. Det hele Rigsraad stod atter sammen og besvarede nu i Forening Kongens Replik paa dets første Indstilling. Først recapitulerede Raadet det kongelige Svar saaledes, som om Kongen havde sagt, at der nu ikke kan gives Svar paa Prælaternes Klager over den jydskes Almues Ulydighed, fordi Almuen i Nørrejylland havde givet Kongen sine Anker tilkjende skriftlig og atter nu i Odense mundtlig. Dertil bemærker Raadet, at skulde Sagen yderligere udsættes, vilde langt større Uro og Tvedragt blive Følgen. Da der i Riget ikke er nogen højere Dommer, end Kongen og det nu forsamlede Rigsraad, og da Danmark er eet Rige med een Konge og eet Raad, ligesom ogsaa Mange have Gods baade i Jylland, Sjælland og Skaane, kunne de ingenlunde adskilles; derfor er det tjenligst, at Kongen nu strax foranstalter det saa, at Almuen giver Bisper og Sognepræster hvad den har ydet fra Arilds Tid og tiender hvert tiende Stykke baade af Korn og Qvæg efter Guds Lov og Kong *Christoffers* med andre danske Kongers Dom, hvorimod den bør være fri for Biskops-gave, Brudevielse, Kirkegang, Redsel, Nannest, Smørbyrd, Jordefard og anden slig Tyngede, dog at Enhver offerer og giver slig Sjølegave, som Gud skyder ham i Sinde. Dette bør strax forkyndes ved Kongebrev til alle Landsting og i alle Bispedømmer.

Ved dette Svar afviste saaledes Raadet saavel Kongens Forsøg paa at skille de jydskes Prælater fra den øvrige danske Kirke og det øvrige Rigsraad, som hans Forslag om at gjøre Sagen til Gjenstand for Rettergang: ingen retlig Undersøgelse og Dom, men en Regjeringsforanstaltning ville de; og middelbart antyde de, at Talen alene er om Almuens Opsætsighed, ikke om Adels og Kjøbstædmænds Klager, hvilke Kongen saa stærkt betonedede i sit første Svar, medens Raadet nu ganske forbigaaer dette Punkt.

De øvrige Artikler besvares derefter postviis; men for vor Opgave er det tilstrækkeligt at fremhæve først den Fordring, at de, der i Kongens Svar beskyldes for at unddrage sig Regnskabsaflæggelse og at tage mere af Kirker og Klostre, end Kongen faaer, skulle straffes og nu navngives, for at ingen Mistanke skal falde paa Uskyldige; dernæst det Svar, Rigsraadet gav paa Kongens Ytringer angaaende Troesfrihed. Raadet, siges der, har ikke forlangt, at Kongen skal formene Nogen at *troe* hvad ham selv godt tykkes; men det begjærer endnu, at Hans Naade vil tilbagekalde alle de Beskærmelsesbreve, der ere givne de nye *Prædikanter*; ligeledes at de omløbende Præster og Munke enten skulle give sig strax ind i deres Klostre igjen eller og rømme Riget inden en beleilig Dag og Tid, samt, for at forebygge yderligere Uro og Tvistigheder, at hver Biskop

1) N. D. Mag. 5, 303-306.

i sit Stift maa selv tilbørlig rette over dem, som efter den Tid, der forelægges dem, endnu findes i Landet, og over de Præster og forløbne Munke, som tvertimod Guds Lov, den hellige Kirkes Skik og Ordinants, det Gamle og det Nye Tesatmente gifte dem, — Alt indtil der forsamles et almindeligt christeligt Concilium, efter hvis Bestemmelser Danmarks Riges Prælater gjerne ville rette dem. Hver Biskop vil iøvrigt i sit Stift, hvor Mangel findes, beskikke gudfrygtige og lærde Præster, der skulle prædike det hellige Evangelium for Almuen¹⁾.

Dette Svar slutter sig i det Hele til Prælaternes foregaaende Erklæring; men det berører ikke alle deri optagne Betingelser, saa at det er rimeligt, at der desuden har været underhandlet mundtlig imellem Rigsraadet, eller de mæglende Medlemmer af Raadet, og Kongen. Da dennes Plan, at isolere de jydskke Prælater og gjøre deres Klager til en Retssag, eller at adskille Vestdanske fra Østdanske, Adel fra Geistlighed, nu engang var mislykket ved Prælaternes Eftergivenhed imod Adelen, var der intel Andet at gjøre end at gaae ind paa de forelagte Grundtræk til en almindelig Regeringsforanstaltning, idet Kongen dog forbeholdt sig at unddrage sig enkelte af Prælaternes og Rigsraadets Fordringer, og øverhovedet ved de yderlige Underhandlinger saavel som ved Beslutningens Redaction i Lovs Form at trænge Prælaterne ud af en eller anden Fordeel. I denne Retning gik Kongens Gjensvar paa Raadets Duplik. Han har vel ikke sagt, hedder det, at Almuen har indgivet nogen skriftlig Klage; men af hvad der mundtlig er forebragt ham, veed han dog, at det ganske rigtigt især er over Biskopsgave, Smørbyrd, Nannest og deslige Ydelser, Almuen besværer sig, saa at Kongen billiger, at Sagen endes nu her i Odense. Det var overalt ikke hans Mening at adskille Raadet. Iøvrigt har ikke alene Almuen, som Raadet mener, men ligesaavel Adelen beklaget sig over Bisper og Prælater, fordi disse toge Sagefald af deres Bønder, medens Kongen har tilstaaet baade Prælater og Adel Kronens Rettighed i denne Henseende; men da Raadet nu foreslaaer denne Ulempe fjernet, saa, dersom Adelen og Kronen maae beholde deres Bønder frie for Prælaternes Beskatning, haaber han, at der vil komme en god Enighed imellem Rigets Indbyggere Skal han navngive dem, der tage Mere af Kirker og Klostre, end der kommer Kongen tilgode, og dem, som ikke have gjort klart Regnskab, da gjaldt hans Klage især Biskoppen af Viborg, der lige siden Kongens Regeringstiltraedelse aldrig har villet give ordentlig Fortegnelse over sin Oppebørsel af hvad der er blevet Kongen bevilget at erholde af ham, hans Kirker, Tjenere og Præster. Der ere ogsaa Nogle, som endnu ikke have fornøiet Kongen for den ham sidst bevilgede Landehjælp af Kirker og Præster; Rigsraadet anmodes derfor om at give ham tilkjende, hvorledes han skal forholde sig imod dem, navnlig imod Biskoppen i Viborg, som altid har siddet Hans Naades kongelige Skrivelser overhørig og aldrig villet gjøre Regnskab.

¹⁾ N. D. Mag. 5, 299-303.

Om *deres* Sikkerhed, der gaae efter Guds Almisse, da skal Kongen vel sørge derfor; men de maae ikke trænge Nogen til at give Mere, end han selv gjerne vil. Men med Hensyn til Rigsraadets gjentagne Begjæring om Gjenkaldelse af de kongelige Beskærmelsesbreve til de nye Prædikanter og forløbne Munke, der forlanges enten førte tilbage til deres Klostre eller landsforviste, da er det vel saa, at Kongen har givet nogle af dem Beskærmelsesbreve i en god christelig Agt og Mening, og i det Haab, at det ikke skulde have været Danmarks Riges Raad saa haardt imod; men disse Breve lyde ikke anderledes end at beskærme dem til Rette, imod Vold og Uret, og at de ikke skulle prædike Andet end hvad christeligt er og de kunne forsvare med den hellige Skrift. Derfor kan Kongen nu ikke vel tilbagekalde disse Breve, med mindre Vedkommende have forbrudt dem. Har Nogen af dem prædiket anderledes eller brugt utilbørlige Ord i Prædikestolen eller andens, da anmodes Rigsraadet om at navngive Gjærningsmanden og hans Forseelse, for at Kongen kan stævne ham for sig enten i Riget eller i Fyrstendømmerne. Findes han da skyldig, skal han ikke herefter nyde Kongens Breve.

Om at tvinge de forløbne Munke tilbage til Klostrene eller forvise dem af Riget, da er det Raadet bekjendt, at længe før denne nye Lære opkom, vare der ogsaa Klostermænd, som løb bort fra deres Klostre, og er vel troligt, at de lide stor Armod i mange Klostre, saa at de af Hunger nödes til at forlade dem. Derfor kan Kongen ikke tvinge Nogen til at blive i Kloster; det maa være Enhvers egen Sag, om han vil løbe af Klosteret eller gifte sig, saaledes som han vil forsvare det for Gud. Kongen vil hverken forbyde eller befale det.

De övrige Punkter i det kongelige Svar vedkomme ikke denne Fremstilling.¹⁾

Med dette kongelige Svar, hvoraf det sees, at Frederik den Første dog ikke lod sig afnöde noget Skridt imod Tausen og hans Medstridere, endtes Forhandlingerne. Rigsraadets verdslige Medlemmer, der havde opnaaet hvad der laa dem paa Hjerte, have sagtens ingen Lyst havt til at gaae Kongen haardere tillivs alene for Prælaternes Skyld. Derfor blev Recessen, hvori Forhandlingernes Resultat nedlagdes, i dette Punkt ikke efter Prælaternes Önske, og selv ved nogle af de andre Punkter maatte de finde sig i mere eller mindre følgerige Afgivelser fra det Program, de havde nedlagt i deres sidste Svar paa Adelens Fordringer.

Recessen lyder saaledes:

Vi Frederik den Første m. G. N. o. s. v., gjöre vitterligt, at Vi nu med Vort elskelige Danmarks Riges Raad, her i denne almindelige Herredag i Odense hos Os forsamlet, have overveiet, besindet, handlet og alvorligen betragtet den Tvedragt og Uenighed, som været haver her i Riget i nogen Tid imellem Kronen, Bisper, Prælater, Rigets

¹⁾ Kongens sidste Svar findes i Geheimearchivet. Det trykkes her som Bilag III.

Raad, menige Rigets Adel, Bønder og Almue udi saa Maade, at efter Vor Indgang til Rigets Regimente da have Vi af Vor synderlige Gunst og Naade, menige Danmarks Prælater og Adel til Bedste, naadigen undt og givet dem alle kongelige Sager frie hos deres egne Tjenere, som Prælater og Adel friest have udi Vort Fyrstendømme Slesvig, og ei have udi nogen Maade villet tilstede, at Vore Fogeder og Embedsmænd skulde derover beskatte nogen Biskops, Prælats eller Riddermandsmænds Tjenere udi Vore kongelige Sager ydermere, end udi Vort Fyrstendømme skeer. Saa haver Adelen over alt Riget dog befundet sig mærkeligen besværet, og det ofte for Os beklaget, at de dog ikke have deres Tjenere aldeles saa frie, som Bisper og Prælater deres have, men meget mere beskattes aarligen af dem med Dom og Band. Og efterdi at Adelen nu hænger denne svære Tyng paa, saa de nu skulle holde god Rustning med Heste og Harnisk ydermere, end vanligt haver været her udi Riget tilforn, dermed allid at være tilrede, naar tilsiges og behov gjøres, saavel at afværge Kronens og Kirkens som deres egen Skade og Fordærv, da være de begjærende, at de maatte nyde og beholde deres Tjenere saa frie og aldeles ubeskattede af Bisper og Prælater, som Bisper, Prælater og Kirken have deres Tjenere friest for Os, Kronen og Adelen. Og paa det at al Tvist, Tvedragt og Alt, som kan give nogen Aarsag til Oprør og Usamdrægtighed her inden Riget imellem Kronen, Bisper, Prælater, Adel og menige Rigets Indbyggere, maa underslaaes, bortkastes og aldeles nedtrykkes og tilintetgjøres, og godt enigt Venskab, Enighed og ret god fast Samdragt maa dem være imellem og ydermere forbedres og opvoxe, anseendes de gode og kjærlige Tilbud, som Adelen Danmarks Riges Raad have nu udbudet med Bisper og Prælater, med Liv og Gods, Os til villig Tjeneste og Velbehag, Danmarks Raad og Adel synderlig til Villie, da have Rigets Prælater, her nu i Odense forsamlede, udi den hellige Trefoldigheds Navn indgaget, bebrevet og samtykt disse efterskrevne Artikler og Punkter, dog med saa Skjel, at den hellige Kirke, Rigets Prælater og menige geistlige Stand her udi Riget maa holdes og fuldgjøres¹⁾ samme Artikler og Punkter udi alle Maader, som herefter følger.

Först, at Bisper og Prælater maae og skulle bruge og beholde deres Jurisdiction, som de hertil gjort have, og sætte aabenbare Skrifte og Penitents dem som vedbör, dog saa, at Kronen, Adelen og Lægmænd tage Böder og Faldsmaal af deres egne Bønder og Tjenere efter Loven, undtagen Mandslet, Kirkefred, og hvo som slaaer eller violerer Præster, Kirker eller Kirkegaard, eller og der tager eller röver fra den hellige Kirke eller Kirkens Personer uden Dom eller Rettergang; derimod have Vi og Vort elskelige Rigets Raad, paa Vore og menige Adelen Vegne her udi Riget, lovet og tilsagt det saa at beskikke, at den menige Mand udi Riget skal tiende retfærdeligen efter Guds Lov og efter Kong Christoffers og andre Herrers og Kongers Dom og Sentents, som er hvert tiende

¹⁾ Begge Udgaaver have holde og fuldgjøre, der ikke kan være Andet end Skrive- eller Trykfeil.

Stykke, Kjærv og Hoved, og den skiftes udi tre Dele efter fornævnte Doms Lydelse; og dermed skal Almuen være qvit for Biskopsgave, Brudevielse, Kirkegang, Redsel, Nannest, Jordefærd, Smörbyrd og andre slige Tynger, dog at hver offerer og giver slig Sjølegave, som Gud skyder ham udi Sinde. Og dersom nogle Sogne findes, udi hvilke Almuen ikke saa vil tiende, som forskrevet stander, da skulle de give saadan Tyngde ud til Biskop, Kirker og Præster, som de pleie og hertil af gammel Tid gjort have. Skal ogsaa holdes udi Lundestift om Hoersag og Jomfrukrænkerere, med alle andre fornævnte Sager, ligerviis som Kronen og Adelen er indrömt og samtykt af Bisperne udi de andre Stifter her udi Riget, saa at hver de Faldsmaal skal nyde med sine egne Tjenere, undtagen Tiende; thi at Leiligheden sig der udi Landet anderledes om begiver end andensteds udi Riget; thi blive det der udi Stiftet med Tienden som nu sædvanligt er. Og ville og skulle Vi med Adelen og Ridderskabet forsvare, beskytte og beskærme den hellige Kirke og Kirkens Personer med deres egen Hjælp og Tröst for al Vold og Uret. Skulle og alle Bisper, Prælater, Kirker og Klostre og menige geistlige Stand nyde, bruge og beholde deres Gods og Eiendom, som de have udi Haand og Hævd, efter Landsloven, saalænge (indtil) det vindes dem fra med Loven. Skulle og ikke Præster, Munke og menige Klærkeri drages til Lægmands Thing, men for deres tilbørlige Dommere og Prælater, undtagen Jorddele, som bör at handles til Herredsting og Landsting, dog med saa Skjel, at ihvo som haver dem til at tale, maa vederfares og skee saa meget over dem, som Lov og Ret er, for samme deres tilbørlige Dommere og Prælater, saafremt at Vi og Vort elskelige Rigets Raad skulle ikke skikke derover saa meget, som Ret er.

Sammeledes skulle og alle Lovhævder, Love, Sandemænds Tog og alle andre Tog og Nævninge, som sværge skulle, stævnes for Bisper og Bygdemænd efter Loven, og alle andre Sager, som pleie at handles for Bisper og Prælater, og fældes de, da ganger om deres Fald som forskrevet stander, saa at hver tager Faldsmaal af sine egne Tjenere, dog saa, at hvilke Sager, som fældes og komme for Os, det Fald bliver hos Os paa Kronens Vegne, som gammel Sædvane været haver.

Disse fornævnte Artikler og Punkter have menige Danmarks Riges Prælater, hertil forsamlede, bevilliget, fuldbyrdet og samtykt udi alle Maader, saa at skulle holdes ubrødeligen, indtil saa længe at det første menige og generale Concilium bliver holdt, og Vi da med den menige Christenhed maae vide at rette Os efter den Skikkelse og christelige Reformatie, som da gjort bliver.

Til Vidnesbyrd lade Vi hænge Vort Indsegl her nedenfor dette Vort aabne Brev, og Vi Lage Urne i Roskilde, Iver Munk udi Ribe, Jens Andersen udi Odense, Stygge Krumpen til Börglum, Ove Bilde til Aars, Jörgen Friis udi Viborg, af samme Naade Biskopper; Aage Jepsen, Electus til Lund, Henrik Christiensen, Abbed udi Soer, Eskild, Prior udi Antvorskov, Mester Knud Henriksen, Provst udi Viborg, Mogens Goye, Hovmester

Tygge Krabbe, Marsk, Predbjörn Podebusk, Henrik Sparre, Henrik Krummedige, Hans Bilde, Albert Ravensberg, Mattis Eriksen, Peder Lykke, Joachim Lykke, Johan Oxe, Anders Bilde, Axel Brahe, Holger Ulfstand, Ove Lunge, Oluf Rosenkrands, Johan Björnson, Hans Krafse, Maurits Sparre, Knud Bilde, Johan Rantzau, Riddere; Mogens Munk, Landsdommer i Nörre-Jylland, Erik Banner, Knud Urne, Laurits Skinkel, Niels Bilde, Henning Valkendorp, Eiler Eriksen og Niels Lunge, Danmarks Riges Raad, hænge ogsaa Vore Indsegle med Villie og Vidskab her nedenfor dette Vor kjæreste og naadigste Herres og Konges Brev til Vidnesbyrd, at Vi fornævnte Handel, Artikler og Punkter have med Villie og Vidskab og velberaad Hu paa begge Sider, Aandelige og Verdslige, paa vore, Rigets og menige Rigets Adels og Indbygges Vegne indgangen, fuldbyrdet og samtykt udi alle Maader, saa som foreskrevet stander, ubrödeligen at holdes skulle.

Givet udi Odense, Tirsdagen næst efter Vor Frue Dag assumptionis (^{20/s}) Aar Et Tusinde Femhundrede syv og tyve.¹⁾

Foruden denne Reces er fra det kongelige Cancelli udgaaet til Lehnsmændene og Landstingene aabne Breve om dem blandt de andre aftalte Sager, som krævede en offentlig Bekjendtgjørelse; blandt dem ogsaa et til Lehnsmændene om, at Ingen maa overfalde Munke og Andre, der gaae efter Guds Almisse, men at Enhver kan give dem efter Behag, eller slet Intet give dem, om han vil.²⁾

Det var denne Reces, og ikke foruden den tillige en Constitution eller et Mandat om Samvittighedsfrihed, Coelibatets og Munkelöfternes Ophævelse, eller om at Prælaterne herefter skulde tage Confirmationen af Kongen, der blev Frugten af Odense Herredag 1527. Det var ikke Prælaterne, der, som det almindelig fremstilles, stode som arme Syndere, sönderknuste af de frimodige, strenge Ord fra den ædle og höit oplyste Konges Mund, men snarere dem, der vandt en halv Seier over Kong Frederik, istedetfor at han nok har haabet at vinde en heel over dem. Men hvor dyrt var ikke denne halve Seier kjøbt! Prælaternes mindste Tab var igrunden Sagefeldet, som de stærkest forsvarede; af langt höiere Betydning var det, at de ikke formaaede at afnöde Kongen Gjenkaldelse af Beskærmelsesbrevene eller Tvangsforanstaltninger imod forløbne og gifte Munke, men tvertimod maatte höre ham udtale om ikke som Lov, saa dog som sin personlige Overbeviisning, at Troen er en fri Sag, og som sin Beslutning, ikke at ville bruge sin kongelige Magt imod dem, Prælaterne vilde hidse ham imod. Saa bestemt dette stred imod Haandfæstningens Ord, kunde de dog ikke bevæge det hele Rigsraad til at forlange dennes Opretholdelse i dette Punkt; og naar Prælaterne efter saadanne Erklæringer af Kongen nöiedes med Recessen som den blev, var dette i Grunden eensbetydende med en stiltiende Ophævelse af

¹⁾ Kolderup-Rosenvinge, Samling af gamle danske Love, 4, 137, Hvitfeld, Frederik den Første, S. 151 ff.

²⁾ See Bilag IV.

den kongelige Haandfæstnings Tilsagn om Kjætteriets Undertrykkelse ved Regeringens verdslige Magt. Dertil kom Beskaffenheden af den Enighed med de Verdslige, Prælaterne skyldte det, de endeligen udrettede paa Odense Herredag; det var en kjøbt Fred, — en Fred som den, Angelsaxerne i sin Tid kjøbte af de nordiske Vikinger for Danegeld, — en Fred, der, idet den afdækkede Prælaternes virkelige Vanmagt for alle Nærmerestaaendes Blik, ikke kunde vare længer, end til de Verdslige fik Fordeel af at bryde den og aspine de haardt betrængte Venner nye Indrømmelser.

Og hvordan blev da den saa dyrt kjøbt Reces? Ikke saadan, som Prælaterne i deres sidste Svar til Adelen havde betinget det; thi for ikke at komme tilbage til, at de ikke fik Kongen bevæget til at öve Tvang mod deres Modstandere, saa blev Hovedpunktet i Recessen, Tiendepligtens Stadfæstelse, ikke, som Prælaterne havde forlangt det, ubetinget udledet af Guds Lov og Kong Christoffers Dom, ifølge hvilken der skulde ydes hvert tiende Neg og hvert tiende Hoved; men Recessen gav Almuen *Valget* imellem denne Tiende og de hidtil sædvanlige Ydelser. Naar man betænker alle de Beregninger, alle de Stridigheder imellem Geistligheden og Yderne, eller imellem Sognemændene indbyrdes, al den uendelige Tale og Aftale og Omtale, dette Valg maatte foranledige, og at hvert tiende Stykke var vistnok paa de fleste Steder Mere, end hidtil var ydet, vil man hverken undre sig over, at Prælaterne dog ikke have kunnet drive den fulde Tiende igjennem, eller over at de i mange Tilfælde nu som för maatte möde Vanskeligheder ved at erholde de gamle Ydelser, da Bonden jo havde Ret til at negte disse, om og saasnart han bestemte sig for Kong Christoffers Tiende.¹⁾ At Prælaterne virkelig ikke have faaet denne sat igjennem, det seer man af de Formaninger til at holde Odense Reces, de maatte udvirke hos Kongen, de Klager, de udstødte over, at Recessen dog ikke blev holdt, de Ord i den store kjøbenhavnske Reces af 30 October 1536, hvori Tiendesagen atter reguleredes, men nu uden at stille Valget imellem det Gamle og Nye til Yderne selv²⁾, — endelig deraf, at desuagtet flere eller færre af de mindre Ydelser, som skulde ombyttes med den fulde Tiende, ere blevne staaende længe efter Reformationens Seier. Det er vistnok umuligt, nu at danne sig en bestemt Forestilling om Tiendens sande Størrelse og om Maaden, hvorpaa den har været ydet, lige indtil Kong Christian den Femtes danske Lov udkom.

¹⁾ At det virkelig beroede paa Tiendeydernes Valg, hvilken Tiende de vilde yde, sees blandt Andet af de ældste danske Archivregistraturer, 2det Bind, 3die Hefte (udg. af T. A. Becker) S. 231 Nr. 79, hvor der anføres et Thingsvidne af 1528, „at Almuen i Fjendsherred havde vedtaget Tiende og andre Redsel at ville udgive efter Kong Christoffers og Kong Frederiks Ordinants.“

²⁾ „Efterdi Bønder og menige Almue befinde dem meget besværede over Maade med Bispegave, Havre, Smörbyrd, Nannest, Plovkorn og anden slig Tynge at udgive, da ere vi derom eens vordne, at Bønder og menige Almue herefter skulle udgive redeligen over alt Riget den tiende Kjærv af Hvede, Rug, Byg, Havre og alt andet Korn, hvis Gud giver; og skulle de give for Qvægtiende efter gammel Sædvane. — — — Og ikke derover skulle besværes af Præsterne med anden Tynge, enten Nannest, Smörbyrd eller saadant Andet.“ Cragii Annales Christiani Tert., Additamenta p. 16.

Dernæst maatte Prælaterne finde sig i, at Kongen gav sig og Rigsraadet en Myndighed til at modtage Appellation fra Prælaternes Domme over geistlige Personer, altsaa henstillede Statsmagten som den overordnede, den Kirken controllerende Myndighed. Dermed er den danske Nationalkirke rykket et betydeligt Stykke frem i Retning af at blive en Statskirke.

Men Hovedsagen er dog det, som ikke udtaltes, — det, at Prælaterne maatte søge den eneste Støtte for deres og Kirkens Stilling hos Kongen og Rigsraadet, maatte søge at erhverve, maatte modtage af den verdslige Magt al den Sikkerhed, de herefter havde for deres hele Stilling og alle deres Indtægter. Fra Rom var ingen Hjælp at faae; til Rom vilde de vel ikke engang tye, at ikke Curtisanerne aller skulde faae Magt til at udsuge dem og Landet som Blodigler; kun til deres „Slægt og Byrd, Blod og Kjøn“, Adelen, kunde de sætte deres sidste Haab; ved Eftergivenhed, ved et kunstigt politisk Spil, maatte de holde den paa deres Side; svigtede den engang, da brast Alt, og selv det Værste var ikke længer umuligt. Hvad der skete i August 1536 er som en Tanke, der blot venter paa en Leilighed for at træde fuldtrøstet ind i Virkeligheden, tilstede i August 1527. De Skarpsynede blandt Prælaterne have sikkert ikke været blinde for den Fremtid, der ventede dem.

B i l a g.

I.

Pave Nicolaus den Femtes Bulle, hvorved han stadfæster Wienerconcordatet, dateret
Rom den 19. Marts 1448.¹⁾

Nicolaus episcopus, servus servorum dei, ad perpetuam rei memoriam.

Ad sacram Petri sedem divina dispositione sublimati singulis, quæ pro universalis ecclesiæ unione ac pace et tranquillitate profutura fore conspicimus, apostolicæ providentiæ sollicitudine libenter intendimus et ad felicem illorum prosecutionem et consummationem opem et operam impendimus efficaces. Nuper siquidem carissimus in Christo filius noster *Fredericus*, Romanorum rex illustris, et nonnulli alii dilecti filii, ecclesiastici et sæculares principes inclytæ nationis Germanicæ, ex una, ac dilectus filius noster *Johannes*, sancti Angeli diaconus Cardinalis, in partibus illis apostolicæ sedis de latere legatus, per nos ad dictas partes missus, sufficienti desuper a nobis et sede apostolica auctoritate suffultus, ex alia partibus Romanæ ecclesiæ et dictæ nationis nominibus, pro ipsius ecclesiæ unione et pace ac tranquillitate inter ecclesiam et nationem prædictas perpetuo solidandis et confovendis, diversa rationabilia et utilia ordinationes ac statuta, a partibus ipsis hinc inde approbata, laudata, conclusa, acceptata et concordata, fecerunt ac ediderunt, nobisque humiliter supplicari fecerunt, ut illis pro firmiori eorum subsistentia robur apostolicæ confirmationis adjicere nec non auctoritatem potioem et decretum interponere dignaremur. Nos

¹⁾ Her trykt ord- men ikke bogstavret efter Udgaven i Kochs Værk: Sanctio pragmatica Germanorum illustrata, Argentorati 1789, p. 235-244; dog saaledes, at Texten for den lettere Forstaaelses Skyld er deelt i sine Led ved Skille tegn, Udgange og Tal, medens den hos Koch er trykt med diplomatisk Nøiagtighed ud i Eet efter Originalexemplaret i Wien med den oprindelige, nu mere forvirrende end veiledende Interpunction. Kun paa de Steder, hvor Interpunctionen betinger enten en usikker eller en forskjellig Opfattelse af Texten, er den her bibeholdt. De i Randen med *Trev.* optagne afvigende Læsemaader hidrøre fra et Exemplar af Bullen i Trier, som Koch har sammenholdt med den Wienske Text.

itaque, qui statuta, ordinationes et concordata prædicta per nonnullos ex venerabilibus fratribus nostris, sanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalibus, magnarum maturitatum auctoritate¹⁾ et literaturæ viros, diligenter examinari et discuti fecimus, eaque rationabilia et salubria tam ecclesiæ quam nationi præfatis fore comperimus, de dictorum et aliorum venerabilium fratrum nostrorum, prædictæ ecclesiæ Cardinalium, consilio et assensu apostolica auctoritate et ex certa scientia approbamus, ratificamus, laudamus ac acceptamus, et præsentis scripti patrocinio communimus juxta modum et formas subsequentes.

A. *Placet* nobis super provisionum ecclesiarum et beneficiorum ecclesiasticorum quorumcunque provisionibus uti *juris scripti* reservationibus et *Execrabilis* et *Ad regimen* constitutionibus, modificatis ut sequitur:

„*Ad regimen*“) ecclesiæ generalis quanquam immeriti superna dispositione vocati „gerimus in nostris desideriis, ut debemus, quod per nostræ diligentiae studium ad quælibet ecclesiarum et monasteriorum regimina ac alia beneficia ecclesiastica juxta „divinum beneplacitum et nostræ intentionis affectum viri assumantur idonei, qui præsent et prosint committendis eis ecclesiis, monasteriis et beneficiis prælibatis. Præmissorum „itaque consideratione inducti, et svadentibus nobis aliis rationabilibus causis, nonnullorum „prædecessorum nostrorum Romanorum pontificum vestigiis inhærentes

- 1) „omnes patriarchales, archi-episcopales, episcopales ecclesias, monasteria, prioratus, dignitates, personatus et officia, nec non canonicatus et præbendas et „ecclesias ceteraque beneficia ecclesiastica, cum cura vel sine cura, sæcularia vel „regularia, quæcunque et qualiacunque fuerint, etiam si ad illa personæ consueverint seu debuerint per electionem seu quemvis alium modum assumi, nunc „*apud sedem apostolicam* quocunque modo vacantia et in posterum vacatura,“
- 2) „nec non per dispositionem“), seu privationem, seu translationem, per *nos* seu „*auctoritate nostra* factas et in antea faciendas ubilibet,“
- 3) „nec non ad quæ aliqui in concordia vel discordia electi seu postulati fuerint, „quorum electio cassata, seu postulatio repulsa, vel per eos facta renuntiatio et „admissa auctoritate *nostra* extiterit, seu quorum electorum vel postulatorum, et in „antea eligendorum vel postulandorum, electionem cassari seu postulationem „repelli aut renuntiationem admitti per *nos* aut auctoritate *nostra* continget apud „sedem prædictam vel alibi ubicunque,“
- 4) „et etiam per obitum Cardinalium ejusdem ecclesiæ Romanæ aut officiariorum „dictæ sedis, quamdiu ipsa officia actualiter tenebunt, videlicet vicecancellarii,

¹⁾ Trev. magnarum maturitatis auctoritatis

²⁾ See den avignonske Pave Benedikt den Tolytes Constitution Ad regimen i Corp. jur. can. Extravagantes communes, l. III, tit. II, cap. XIII.

³⁾ Trev. depositionem.

- „camerarii, septem notariorum auditorum literarum contradictarum, et palatii
 „apostolici causarum auditorum, correctoris¹⁾, centum et unius scriptorum litera-
 „rum apostolicarum et viginti quatuor poenitentiariæ dictæ sedis, et viginti quin-
 „que abbreviatorum, nec non verorum commensalium nostrorum, et aliorum viginti
 „quinque capellanorum sedis ejusdem in epitafio descriptorum,“²⁾
- 5) „et etiam quorumcunque legatorum, seu collectorum, ac in terris Romanæ ecclesiæ
 „rectorum, ac thesaurariorum, deputatorum seu missorum hactenus, vel deputan-
 „dorum aut mittendorum in posterum, vacantia et in antea vacatura, *ubicunque*
 „dictos legatos, vel collectores, seu rectores, aut thesaurarios, antequam ad Roma-
 „nam curiam redierint seu venerint, rebus eximi contigerit ab humanis,“
- 6) „nec non *quorumlibet* pro quibuscunque negotiis ad Romanam curiam venientium,
 „seu etiam recedentium ab eadem, si in locis a dicta curia ultra duas dietas lega-
 „les non distantibus jam forsitan obierint, vel eos in antea ab hac luce transire
 „contigerit,“
- 7) „etiam simili modo quorumcunque *curialium*, peregrinationis, infirmitatis, seu
 „recreationis vel alia quacunque causa ad quævis loca secedentium, seu³⁾ eos,
 „antequam ad dictam curiam redierint, in locis ultra duas dietas ab eadem curia
 „ut præmittitur non remotis, dummodo eorum proprium domicilium non existat
 „ibidem, jam forsitan decesserint vel in posterum eos contingat de medio submo-
 „veri, et nunc per obitum hujusmodi vacantibus vel in posterum vacaturis;“⁴⁾
- 8) „rursus monasteria, prioratus et dignitates, decanatus, personatus, administrationes,
 „officia, canonicatus, præbendas et ecclesias, ceteraque beneficia ecclesiastica,
 „sæcularia et regularia, cum cura et sine cura, quæcunque et qualiæcunque fuerint,
 „etiam si ad illa personæ consueverint seu debuerint per electionem seu quemvis
 „alium modum assumi, quæ promoti per *nos* seu auctoritate *nostra* ad patriarcha-
 „lium, archiepiscopalium, episcopalium ecclesiarum nec non monasteriorum regi-
 „mina obtinebant tempore promotionis de ipsis factæ, nunc quocunque modo
 „vacantia aut in posterum vacatura,“

1) Trev. correctorum.

2) I den oprindelige Constitution (corp. jur. can. anf. St.) lyder dette Sted saaledes: ac etiam per obitum Cardinalium ejusdem ecclesiæ Romanæ, ac officialium dictæ sedis, videlicet camerarii, vicecancellarii, notariorum, auditorum literarum contradictarum, et apostolici palatii causarum auditorum, correctorum, et scriptorum literarum apostolicarum, ac poenitentiarii præfatæ sedis, ac abbreviatorum, nec non commensalium et aliorum quorumlibet capellanorum sedis ejusdem,

3) Trev. si; saaledes ogsaa i den oprindelige Constitution.

4) Den oprindelige Constitution har rigtigheden: vacantia et in posterum vacatura.

9) „nec non etiam quæ per assecutionem pacificam quorumcunque prioratum, per-
 „sonatum, officiorum, canonicatum, præbendarum, ecclesiarum, aut beneficiorum
 „aliorum, per nos seu auctoritate literarum *nostrarum* immediate collatorum seu
 „conferendorum in posterum, præterquam si virtute gratiæ expectativæ assecutio
 „fiat, nunc vacantia et in antea vacatura
 „(plena super præmissis omnibus et singulis cum fratribus nostris collatione præhabita et
 „matura deliberatione secuta) ordinationi, dispositioni ac provisioni nostræ de ipsorum
 „fratrum consilio auctoritate apostolica **reservamus**; decernentes ex nunc irritum et inane,
 „si secus super præmissis et quolibet eorum per quoscunque, quavis auctoritate, scienter
 „vel ignoranter, contigerit attemptari.“

B. Item placet nobis, quod in metropolitanis et cathedralibus etiam immediate non subjectis ecclesiis, et in monasteriis immediate subjectis sedi apostolicæ, fiant electiones canonicæ, quæ ad dictam sedem deferantur, quas etiam ad tempus constitutum in constitutione felicis recordationis Nicolai papæ III, quæ incipit *Cupientes*¹⁾, exspectabimus et, lapso dicto tempore, si non præsentatæ vel si præsentatæ minus canonicæ fuerint, *providemus*, et si canonicæ fuerint, *confirmabimus*, nisi ex rationabili et evidente causa, ac de dictorum fratrum consilio, de digniori et utiliori persona duxerimus providendum; proviso quod confirmati prædicti et per nos provisi metropolitanis suis, et aliis, præstent debita juramenta et alia, ad quæ de jure tenentur. Et in monasteriis dictæ sedi immediate non subjectis, et aliis regularibus beneficiis, super quibus pro confirmatione vel provisione ad dictam sedem non consuevit haberi recursus, electi, seu illi, quibus providendum est, pro confirmatione et provisione hujusmodi ad curiam Romanam venire non tenebuntur; ipsaque regularia beneficia sub exspectativis gratis non cadent. Ubi autem pro monasteriis ad dictam curiam mittere seu venire consueverunt, non aliter confirmabimus vel providebimus, quam superius de cathedralibus ecclesiis est expressum. Et de monasteriis monialium non disponemus, nisi sint exempta, et tunc per commissionem ad partes. De ceteris vero dignitatibus et beneficiis quibuscunque sæcularibus et regularibus vacaturis ultra reservationes prædictas, majoribus dignitatibus post pontificales in cathedralibus et principalibus in collegiatis ecclesiis exceptis jure ordinario provideatur per illos inferiores ad quos alias pertinet, *Placet* etiam nobis quod per quamcunque aliam reservationem gratiam expectativam aut quamvis aliam dispositionem sub quacunque verborum forma per nos vel auctoritate nostra factam vel faciendam non impediemus nos quo minus de illis, cum vacabunt de Februarii Aprilis Junii Augusti Octobris et Decembris mensibus²⁾,

¹⁾ Corp. jur. can. sext. decretal. lib. I, tit. VI, cap. XVI.

²⁾ Paa dette, i *Bullen* uden Tvivl med Forsæt depraverede Sted fra De ceteris vero — til mensibus have

libere disponatur per illos, ad quos eorum collatio, provisio, præsentatio, electio seu quævis alia dispositio pertinebit, reservationibus aliis a præmissis ac depositionibus¹⁾ auctoritate nostra factis vel faciendis non obstantibus quibuscunque. Quotiens vero, aliquo vacante beneficio de Januarii, Martii, Maii, Julii, Septembris et Novembris mensibus, specialiter dispositioni dictæ sedis reservato²⁾, non apparuerit infra tres menses a die notæ vacationis in loco beneficii, quod alicui de illo apostolica auctoritate provisum fuerit, ex tunc, et non antea, ordinarius vel alius, ad quem illius dispositio pertinebit, de illo libere disponere poterit. Et ad finem, ut hæc ordinatio collationum beneficiorum non reservatorum per alternatos³⁾ menses possit per dictam vacationem⁴⁾ publicari, et omnes, qui ea gaudere voluerint, tempus congruum habeant eam acceptandi, tunc quoad dictam sedem in Kalendis Junii proxime futuri ipsa currere incipiet ac durabit deinceps, nisi in futuro concilio de consensu dictæ nationis aliter fuerit ordinatum.

C. *Placet* similiter nobis, quod circa provisionem dictæ sedi ordinandam modus annatarum hoc modo currat:

1. De ecclesiis cathedralibus omnibus et monasteriis, virorum duntaxat, vacantibus et vacaturis solvantur pro *fructibus primi anni* a die vacationis summæ pecuniarum in libris cameræ apostolicæ taxatæ, quæ communia servitia nuncupantur; et si quæ excessive taxatæ sint, relaxentur; et quod provideatur specialiter in gravatis regionibus secundum qualitatem rerum, temporum et regionum, ne nimium prægraventur, ad quod petentibus dabimus commissiones⁵⁾ in partibus, qui diligenter inquirent et relaxent. Taxæ autem prædictæ pro media parte infra annum a die habitæ possessionis pacificæ totius vel majoris

vi ladet Interpunctionen i Kochs Udgave staae urørt. I selve *Concordatet*, som dette er trykt hos Koch i det anførte Værk S. 201 ff. efter det oprindelige Exemplar i Wien, lyder Stedet saaledes:

De ceteris dignitatibus et beneficiis quibuscunque sæcularibus et regularibus vacaturis ultra reservationes jam dictas majoribus dignitatibus post pontificales in cathedralibus et principalibus in collegiatis exceptis de quibus jure ordinario provideatur per illos inferiores ad quos alias pertinet. Idem sanctissimus dominus noster per quamcunque aliam reservationem gratiam expectivam, aut quamvis aliam dispositionem sub quacunque verborum forma, per eum aut ejus auctoritate factam vel fiendam non impedit, quo minus de illis cum vacabunt de mensibus Februarii etc. — Concordatets Interpunction er her bibeholdt.

Om Betydningen af denne Uoverensstemmelse imellem Concordatets og Stadfæstelsesbullens Text, navnlig den Uvished, som derved opkom angaaende Retten til at bortgive de næsthøieste og høieste Prælaturer ved resp. Cathedral- og Collegiatkirker, see ovenfor S. 47. Jfr. ogsaa Koch, sanct. pragm. Germ. p. 223 ff.

1) Trev. dispositionibus.

2) Trev. reservatis.

3) Trev. alternos.

4) Trev. nationem.

5) Concordatet selv har commissarios.

partis solvatur¹⁾, et pro alia media parte infra annum sequentem; et si infra annum bis vel pluries vacaverit, semel tantum solvatur, nec debitum hujusmodi in successorem in ecclesia vel monasterio transeat.

2. De ceteris vero dignitatibus, personatibus, officiis, beneficiis sæcularibus et regularibus quibuscunque, quæ auctoritate dictæ sedis conferentur, vel de quibus providebitur, præterquam vigore gratiarum expectatarum aut causa permutationis, solvantur *annatæ* seu medii fructus juxta taxam solitam a tempore possessionis infra annum; et debitum hujusmodi similiter in successorem in beneficio non transeat.

3. Sed de beneficiis, quæ valorem viginti quatuor florenorum auri de camera non excedunt, nihil solvatur.

Curraque hæc observantia deinceps, nisi eam similiter in futuro concilio de ipsius nationis consensu contingat immutari.

In aliis autem, quæ per felicis recordationis Eugenium papam IV, prædecessorem nostrum, pro dicta natione usque ad tempus futuri generalis concilii permissa, concessa, indulta et decreta ac per nos confirmata fuerunt, in quantum illa concordatiæ præsentis non obviant, ista vice nihil esse volumus commutatum²⁾; et per hoc quod in concordatis hujusmodi sive quibusvis aliis eorum occasione conficiendis literis propter competentiorum descriptionem *Alamania* specialis appellatur, natio ipsa censi non debet a Germanica natione distincta seu quomodolibet separata.³⁾

Præterea, quia difficile foret præsentis literas ad singula, in quibus de eis fides forsitan facienda fuerit, loca deferre, eadem apostolica auctoritate decernimus, quod ipsarum transsumto metropolitanorum dictæ nationis sigillo munito tanquam præsentibus, si exhiberentur, literis plena fides adhibeatur et perinde stetur, ac si dictæ præsentis literæ forent exhibitæ vel ostensæ. Et insuper irritum quoque decernimus et inane, si secus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, contigerit attemptari.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ approbationis, ratificationis, laudationis, acceptationis, communitationis, reservationis, constitutionis et voluntatis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare præsumserit, indignationem omnipotentis dei et beatorum Petri et Pauli, apostolorum ejus, se noverit incursurum.

Datum Romæ apud sanctum Petrum, anno incarnationis dominicæ millesimo qua-

1) Concordatet: solvantur.

2) Trev. immutatam.

3) Fra det sidste Semicolon er Interpunctionen uforandret som i Kochs Udgave.

22/4 1449
 141-1456
 15-1457
 241

dringentesimo quadragesimo septimo, quartodecimo Kalendas Aprilis, pontificatus nostri anno secundo.¹⁾

II.

Den kortere Redaction af det danske Rigsraads første Indstilling til Kongen ved Odense Herredag i August 1527.²⁾

Först tackar Danmarcks riiges raadt kon. M^{tt}. for all gunst och wellgierninger, hans naades högmectighed haffuer thennom oc rigens indbyggere beuist, huilket the altiid ydmygeligen fortiene oc forschylle wille etc.

Item haffuer Danmarcks riges raadt offuerweget oc betenckt then mangfoldige leylighed, sig nw begiffuer her i riget eblandt rigens indbyggere, aff huilken thee formercke oc ere befryctendes at will affkomme ett stortt wprör oc forderffue, oc ther for haffue forscreffuit oc ydmygeligen begeredt, at wor kierte naade herre wille forscriffue oc beramme en almyndig herre dag at besöge, oc tacke hans nade ydmygeligen oc gerne, at hans nade oc saa giort haffuer.

Item giffuer Dan. Rig. raadt kon. M^{tt}. ydmygeligen tilkende, at thee dagligen iw mer oc mer forfare, at bönder oc menighe almwe i Jwlland oc andenstedt her i riget giöre tilsammen forbwndh oc forplictelse mett Ioffte oc obne beseglde breff emod then hellig kircke oc Danmarcks riges prelater vden vor kierte naadge herres, rigens raads, oc theres leensmends sambtycke; aff huilket rigens prelater oc mange andre erlige mend bode inden raads oc vden storligen befrycte, ther som bönderne faa ther mett theres fremgang, at ther tha wiill efterföllige en stor forderffue, som will recke tiill wor nadge herre, hans naades högborne börn og menige adell her i rigett saa well som tiill kircker oc prelater.

Item, Ther som bönder kwnne ther mett först bekomme theres vilige, tha er befryctendes vden all tiwill, at the andet mere vele foretage i fræmtiden emod wor kierte naadge herre oc then menige adell, theres herskaff, offuer alt riget; oc er visseligen at formode, at bönderne haffue ther tiill störcke aff kon. christiern nw i thenne leylighed for ögen er.

Hans mickelsen oc ask v. krames³⁾

¹⁾ Da det pavelige Cancelli regnede Incarnationsaaret fra den 25 Marts, Marie Bebudelsesdag, er Bullen efter vor Regning dateret den 19 Marts 1448, hvilket ogsaa stemmer med Pontificataaret.

²⁾ Om dette hidtil utrykte Stykkes Natur og dets Forhold til den udförligere, men ufuldstændige Redaction i N. Danske Mag. 5, 215 ff., see ovenfor S. 64 i Anmärkningen og S. 65, Anm. 2.

³⁾ Denne Linie er skreven med en anden samtidig Haand nederst paa Siden.

Item, Ther for beder Danmarcks riges raadt ydmygeligen wor kiert^e naadge herre, at hans naade wiill tencke ther tiill the beste raadt, sindh oc lempe, oc holle then hellig kircke, rigens prelater oc rigens raadt, gestlig oc verdzlig Statt wed log, rett friheder oc gode gamble sedwaner, oc icke wiill tilstede, at bönder skulle faa theres fræmgang emod gudt, rett og skell i saadann theres oende agt oc mening, oc at hans naades högmectighed will gunsteligen ansee oc betencke then store weluillighed mett hielp oc tröst, som biscoper, prelater, kircker, closter, riddere oc swene, frwer oc Jomfrwer, oc menige rigens indbyggere haffue veluilligen giort hans naade ydermere, end theres forfederne nogen herre oc konning tilforn her i riget giort haffue, som then menige adell viderligt er.

Item, at kon. M^{tt}. wor kiert^e naadge herre wiill tiilttencke om Nöriiges riige, at ther moo bliffue en goed skick, oc synderlige om viigenn, som hans naades högmectighed oc riget magt poo ligger.

Item om gotlandt oc visborg Slott oc Stad, at Dan. R. mwe fange then gode mands breff, som thet nw sist hawer annammet; oc at thet holles tiill troer haand tiill Dan. Raadt, som tilforn loffuit oc besluttet er, om hans naade, thet gudt forbiwde, forkaart bleffue.

Item, at kon. M^{tt}. wor kiert^e herre end nw will wdgifue hans nades obne breff tiill alle landsting oc strengeligen biwde, at alle rigens indbyggere, aandelige oc verdslige, at the endeligen rette them effter at holle theres rwstning wed magt effter thenn skickelse, Dan. raadt ther poo giort haffue, oc ther met were rede natt oc dag, om noget hasteligen poo komme etc.

Item at köpstedemend, som Jordegods haffue poo landsbyerne, holle heste oc harnisk som adelenn giör.

Item, at kon. m^{tt}. wor kiert^e naadge herre will verdes for hans naades gode ord oc rycthe at affstillett mett hans naades leensmend, at fattige closter mend, som inthet andet haffue at leffue aff vden guds almwsse, hues gode meniske them giffue ville, icke skulle bliffue slagne oc dragne, nar the fare effter guds almwsse, som nw offte skeedt er.

Item om forbwndh at giöre emellom kon. M^{tt}. wor kiert^e naadge herre oc kon. M^{tt}. af franckriige, Engeland oc Schotlandh etc.

Item beder og begerer vnderdanigen oc ydmygeligen Dan. Rig. raadt aff kon. M^{tt}. wor kiert^e naadte herre, som the hans naade poo eed pliclige ere, att hans naades högmectighed will verdes at tage tiill sindh oc hierte, at thenne ny regemente oc lærdom föder megen vsamdirectighed i riget, at hans nade icke ther for will tilstede, at the forlöbne mwncke, som haffue kast theres ordenn oc guds frycth, fange hans naades beskerelse breff, eller stades at predicke, men at the mwe stande tiill rette for theres tilbörlike Dommer; oc huor the ville icke i theres closter igen, at the tha mwe rwmme riget. Thet vill Danmarcks riges raadt mett all vnderdanighed, troscaff oc tieniste vere pliclige

at fortiene oc forschylle, oc er thet i sandhed then almectē gudt teckeligt, oc bliffuer thet kon. Mt. vor kierte nadge herre oc hans naades högborne börn oc riget all langsam velfart oc bestandh etc.

Item om Niels lycke wdj Norige etc.

(Santidigt Udkast paa Papir; i Geheimearchivet.)

III.

Kong Frederik den Førstes sidste Svar paa Rigsraadets anden Indstilling til ham ved Odense Herredag i August 1527.

Suar paa the ærende oc artickle, som Danmarcks Raadt nu siisten forgaffue konge. Majestæt.

Som danmarcks riiges Raadt giffuer kong. Majestæt tiill kiende, att hans Nades högmegtughet well wedt, hoorledes at almwen haffue giffuit hans Nades högmegtughet scriffteligen tiill kiende theres besweringe oc bryst, tha giffuer kong. Mt. tiill kiennde, endog att sliigh bryster ycke ære giffne hans nade scriffteligen tiill kiende, Dog aff daglige anklage, som haffue kommet fore hans Nade bode her oc andensteds oc beclage thennem storligen beswerett, Tha forsta hans Nade, at the besweringe bode mett smörbyrdt, nannist, bispgaffuer oc andett, som danmarks Riiges Raadt haffue wptegnit i theres antwordt, ere ther mentt mett. Tha epter thij att kongelige Mt. forstor, at thet er same theres klage, tha er hans Nade well tiill fretz, att samme szag endes her nu i byen; oc war ycke kongelige Mts mening at skiellie Danmarcks riiges Raadt att;

oc som almwen seg tiidt oc opthe haffue seg for kon. mt. beclagett forne beswering¹⁾, Saa giffuer hans nades högmegtughet oc tiil kiende, att adelen her i Riigett saa well som almwen haffue oc ladt giffue tiill kiende, at the oc finde thennem storligen beswerede wtaff bisper oc prelather mett dom, bander, offuerhedt oc Interdicter, oc ære begerendes, at ligge som kong. mt. haffue wndt prelather oc thennem theres tienere frij, oc ycke lade h. n. fogether beskatte thennem i Nogle maade, saa begierer oc adelen, at the oc mwe haffue theres tienere saa frij fore biscop, prelather oc theres officialer oc prouester vden beskatning, som the haffue thennem fore h. n. oc hans nades fogether, anseendes, at the alle tiide schulle woffue liiff oc gods oc personligen were emodt Riigens

¹⁾ Dette maa forstaaes som Kongens Recapitulation af et Punkt i Raadets Svar.

fiender, nar behoff göres. Oc ther som sliig en skickelsze motte skee, att adelen oc kronnen motte beholle theres tienere saa frij altingest wbeskattitt aff prelater oc theres embesmend, som the haffue theres wbeskattitt aff adelen aff kon. mt. oc h. n. fogether oc embesmend, Tha forseer kong. mt. seg mett ethers gode Raadt wille finde Raadt oc lempe, att ther schall oc skee tilbyrlig for handling wthij the andre forne artickler, oc hues tuedragt, som er emellom geistlige oc wertzlige, schulle ther mett aff stilles, oc siiden schulle bliffue wthij en godt enighedt eblant Riigens Indbyggere, som aller mest nytteligt oc gaffnligt er.

Som d. R. Raadt giffuer tiill kiende, att kongelige mt. schulle benefne thennem, som ythermere tager aff kyrkerne oc clostre, en hans nade kommer tiill gode aff thet, han n. samtyckt er, oc thesligest thennem, som ycke haffue giortt klart Regenskab, Tha giffuer kong. mt. tiill kiende, at siiden hans Nade kom tiill Riigens Regementt, tha haffue nogre warett, som ycke haffue giortt hans Nade saa clare register, som thet seg burde, huilket hans Nades kong. mt. her tiill dags haffuer omdragett wthy then mening, ath the Jo paa thet siiste schulle rette them selfue, som er besönderligen bispen aff wiborg, som engen tiidt wille lade antworde hans N. register, Som thet seg burde, paa all then wpböring, som h. N. bewilgett er att fange aff hannem oc hans kyrker, tienere oc prester, siiden h. N. först komme tiill Riigens Regementt. Thesligest ær oc nogre, som ycke en nu haffue fornögett kon. mt. then landhielp oc hielp aff kyrker oc prester aff siiste landhielp, oc szender kong. mt. Dan. R. Raadt itt register paa huilke som haffue giortt Regenskab eller nogett antwordett oc fornögett aff samme hielp. Thij begerer kong. mt. gerne, at Danmarcks R. Raadt wille giffue hans Nade tiill kiende, hurledes Hans nades kong. mt. schall holde seg emod thennem, oc besönderligen emodt bispen aff wiborg, som alle tiide haffuer siidett hans Nades kong. mt. scriffuelsze offuerhöriig, oc engen tiid wille haffue giort Regenskaff aff nogett, som han paa konge mt. wegne haffue wpboret, siiden h. N. först kom tiill Riigens Regement.

Om the tydinge mett the hollendere oc skotter wil konge mt. will hans Nade (sic) strax forskicke hans Nades egett wisse budt tiill norges Riiges Raadt norden fields oc lade altingest forfare, hurledes ther om er, oc lade thennem vnderwisze, at ther som sliigt skedt er, at the thet her epter schulle haffue fordrag, thy at kon. mt. siider wthij willie oc wenskab mett skotter och hollender.

Oc om Danmarcks Riiges Raadt tyckes gott ware, at kong. mt. nu strax lader forscriffue en herredag at stande i wpslaa nu pintzedag först kommande, oc ther annamer syn konge mts. kongelige krone, oc tha göre ther en godt skiickelsze beggē thessez riiger tiill beste oc bestand, setter kong. mt. i theres gode Raadt.

Item om Rustningen tyckes hans Nades högmegtughet saa gott ware, som dan. Riig. Raadt besluttett haffuer, oc wiill thet saa lade forscriffue.

Ythermere som dan. R. Raadt giffue tiill kiende om thennem, som gaa epher gudz almwsse, at the ycke schulle slaass eller torlleberes (sic), wiill kon. mt. thet saa bestiilles, at the mwe frij gaa epher guds almwsze tiill huilke, som thennem nogitt giffue ville; dog saa, att thet bestiilles, at the engen trenge tiill ythermere, en the gerne ville göre oc giffue.

Som Danmarcks Riiges Raadt er begerendes, att kongelige mt. will egen kalle the beskermsze breffue, som hans Nades högmegtughet haffuer ladett giffue the ny predicker, oc at the forlobne mwncke, som haffue forlobett theres closter, mwe komme i theres closter egen eller Römme Riigett, oc thesligest the prester, som haffue giffu thennem her i Riigett, oc saa mwe Römme Riigett Jnden belelig tiidt. Tha giffuer kong. mt. Danmarcks R. Raadt tiill kiende, att kong mt. haffuer wdtgiffuet nogre aff samme predicker hans Nades beskermsze breff vtj en godt, christelig agt oc mening, oc hafde h. N. icke hapet, thet skulle sa hart hafde weret D. r. r. til mode; oc lyde ycke samme breff anderledes en att beskytte oc beskerme thennem tiill rette fore offuerwold oc wrett, oc at the ycke schulle andett predicke oc lere, wden thet som wore christeligt oc the kunde forsware mett then hellige scriff. Thij stor thet konge mt. ycke well tiill görendes at igen kalle the hans nades breff, wden the thennem forbrött haffue. Oc begerer kong. mt., at ther som nogre sliig predicker haffue anderledes predickett en tiillbyrligt, eller thennem anderledes holddet entigen mett wbeqwemme ordt i predicke stoll eller andensteds, Tha begerer kong. mt., at dan. Riiges Raad will vptegne thennem wedt theres Naffn, oc thesligest huilke puncter eller artickle som dan. R. Raadt kand thennem¹⁾ beskulle, Tha will kong. mt. kalle thennem fore seg paa en tiidt, entigen her i Riiget eller i hans Nades förstendomer, oc beskiicke thet saa mett thennem, at thet ycke offthere skee schall; oc ther som thet findes, at the thet giort haffue, tha schulle the ther epter ycke nyde hans Nades breff.

Om the forlobne mwncke, at the motte komme vtj theres closter egen eller Römme Riigett, tha er thet Danmarcks Riiges Raadt well witherligt, at the saa haffue giortt aff lang tiidt, före en thenne lære wpkom, at somme closter mend forlöbe theres closter; oc er well troligt, att the lyde stor armodt wthij mange clostre, saa at the aff hungers nödt trenges tiill att offuergiffue theres closter; Oc kan h. N. k. mt. engen tuinge eller trenge til at were vtj closter; huem som vil anting gifte sig eller löbe aff closter, ma thet giöre, som han vil forsuare for gut pa sit eget euenture; oc h. N. vil thet huerken biwde eller forbiwde.

Som Danmarcks Riiges Raadt giffuer tiill kiende, at storligen behoff ware, att kong. mt. Jnden vinther forskiicker ett merkeligt szendebudt Jnd i skottland oc engelande,

¹⁾ Her er i Randen tilföiet: eller huem thennom hannom at skyll.

Thij tyckes kong. mt. saa gott oc nyttigt ware, oc begerer ther for, at Danmarcks riiges Raadt ville giffue tiill kiende, huem thennem tyckes nyttig ware ther tiill, oc thesligest, at dan. R. R. will, före en the adtskillies, beramme en Instructz om hues artickle ther schall forhandles.

Som dan. R. Raadt giffuer tiill kiende, at ther ganger stortt rob offuer alt Riigitt, at ther gor breff emodt breff aff kong. mts Cancelerij etc., Tha haffuer konge mt. giffuett thet cancelerijt tiill kiende; Thā haffuer Canceler oc thesligest hans nades Secreter giffuett sa swar, ath the ære begerendes, att Samme breffue, som saa ære emod huer andre, mve komme tiill stede, Thaa will huer for seg staa tiill swar for the breffue, han haffuer wd-giffuitt; Ther som tha findes nogre breffue, at the haffue wdtgiffuitt, som the ycke haffue beffaling paa, Tha siige the, at konge mt. oc Danmarcks R. Raadt schulle ware theres Dommere, og wille gerne oc willigen staa ther till rette fore, oc ther som saa ycke findes, at the tha ther motte wære orszage fore.

(Samtidigt Udkast paa Papir; i Geheimearchivet.)

IV.

Nogle Cancellioptegnelser fra Odense Herredag i August 1527.

Thessze epherne ærende schulle forscriffues offuer alt Riigett.

Item et breff tiill alle lensmend om mwncke oc andre, som gaa epher guds almusze, at thennem sker engen offuerfaldt, meden huilke som thennem nogett giffue ville, at the lade thet skee, oc huilke som thennem engtet giffue ville, at the lade thennem gaa i fredt.

Item itt breff tiill alle landzting at forbiude at köbe nogre hans mickelsens böger, som ære the som Indscriffuis om kriiges mend kwnde worde szalige, met andre sliige böger, som föres hiid i Riiget vnder saadant ett skyn, at thet schall ware then hellige scrift, oc haffue Indsatt og Indragit koning cristiern, kan skee vthij then mening, at the ther mett ville wpwekke wproer, twedragt oc vsamdregtighedt. Thij vill kong. mt. Ingeledes, at samme böger schulle föres Ind i Riiget eller köbis aff nogre, paa thett att alle orszager, ther konning cristiern kwnde giffue nogen Indgang tiill Riiget, motte aldellis aff slaaes oc nederligges.

Om Rustninger, at kong. mt. en nu er forgiffuit, att alle, som Jordegods haffue her i Riigitt, ycke haffue warett tiill mwstringe, som thet seg burde ephther hans Nades breffs lydelsze; oc ther fore schall en nu forscriffues tiill huertt stiigt, at xiiij Dage ephther poske schall skee en mustring i huert stiigt oc

muster herre	{	bispen aff aars	}	muster herrer.
wthij {		her mogens göye		
arss stiigt	{	erick banner	}	muster herrer.
viborg stiigt		bispen aff viborg		
	{	mogens mwncck	}	muster herrer.
		axel göye		
muster herrer	{	bispen aff ventziille,	}	
vtj ventziille		her offue lunge,		
	{	niels Jensen i brodskow.	}	
		bispen aff Riipe,		
muster herrer i Riipe	{	her pritbiorn,	}	
		her mogens bille.		
musterherre i Sieland,	{	her anders bille öffuerste höffuitzmand,	}	
möen, laaland, falster		om noget paa kommer.		
		her oluff Roszenkrans,		
		her Johan oxe,		
	{	knudt perssen.	}	

Item breff tiill alle lensmend, som kronens slott oc gorde haffue i forlening, att the bygge oc forbedre paa samme gorde ephther theres breffs lydelsze oc (under) theres lens fortabelsze.

Om Jagter tiill alle köbsteder.

(Samtidigt Udkast, meget skjödeslöst skrevet; i Geheimearchivet.)

Rettelser.

Side 44, Linie 21: *satte* læs: *sætte*

— 46, Anm. 1, Lin. 1: *Helrich. v. d. Wesch* læs: *Helrich v. d. Wisch*

— 70, Anm. 1, Lin. 2: *1449* læs: *1443*

